

Stora torget i Västerås

Steg 1 och 2 inför ombyggnation

Arkeologisk förundersökning

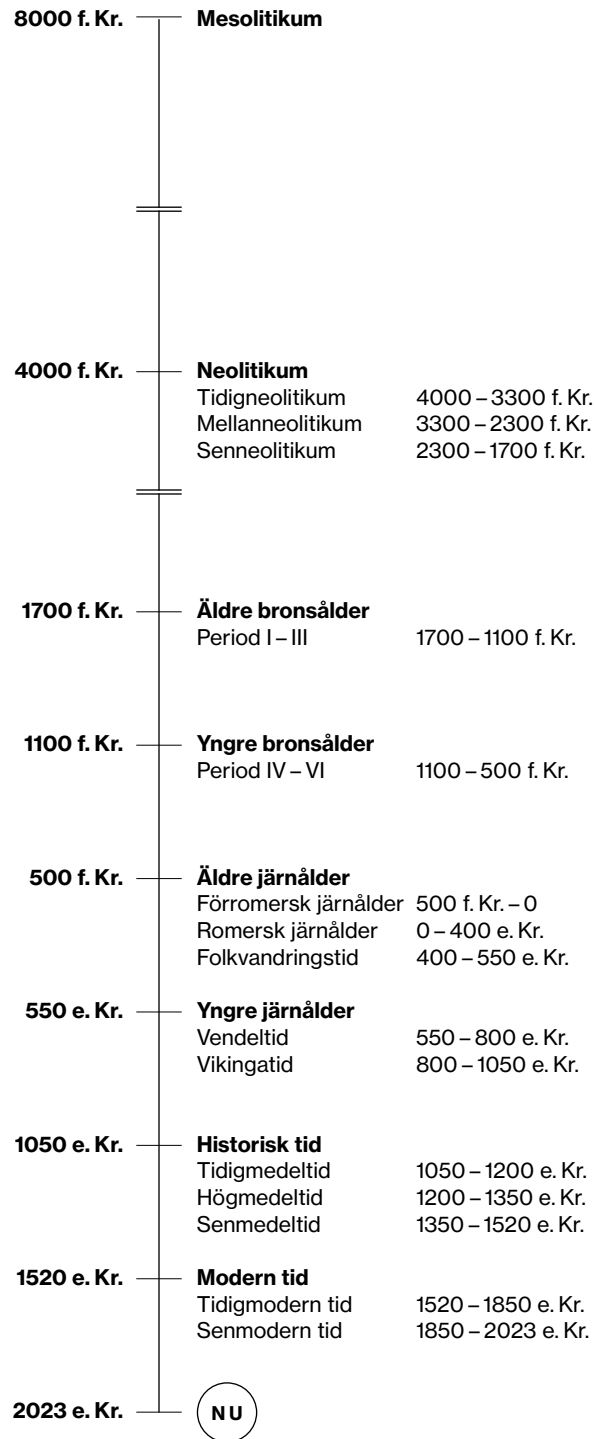
L2002:434, stadslager
Stora torget
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

JONAS ROS

ARKEOLOGISK
PERIODINDELNING

FRÅN
STENÅLDER
TILL
NUTID

Stora torget i Västerås

Steg 1 och 2 inför ombyggnation

Arkeologisk förundersökning

L2002:434, stadslager
Stora torget
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

JONAS ROS

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
PILGATAN 8 D
721 30 VÄSTERÅS

Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

WWW.KMMD.SE

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2023

Samtliga foton och sektionsritningar av Jonas Ros där inget annat anges.

OMSLAG

*Vykort som visar rivningsresterna av den bebyggelse som fanns på Norra kvarteret 10–15.
Husen revs efter att Stadshotellet byggts. År 1907 invigdes stadshotellet som ses i bakgrunden på bilden
(Västerås Stadsarkiv, SBKcb286).*

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

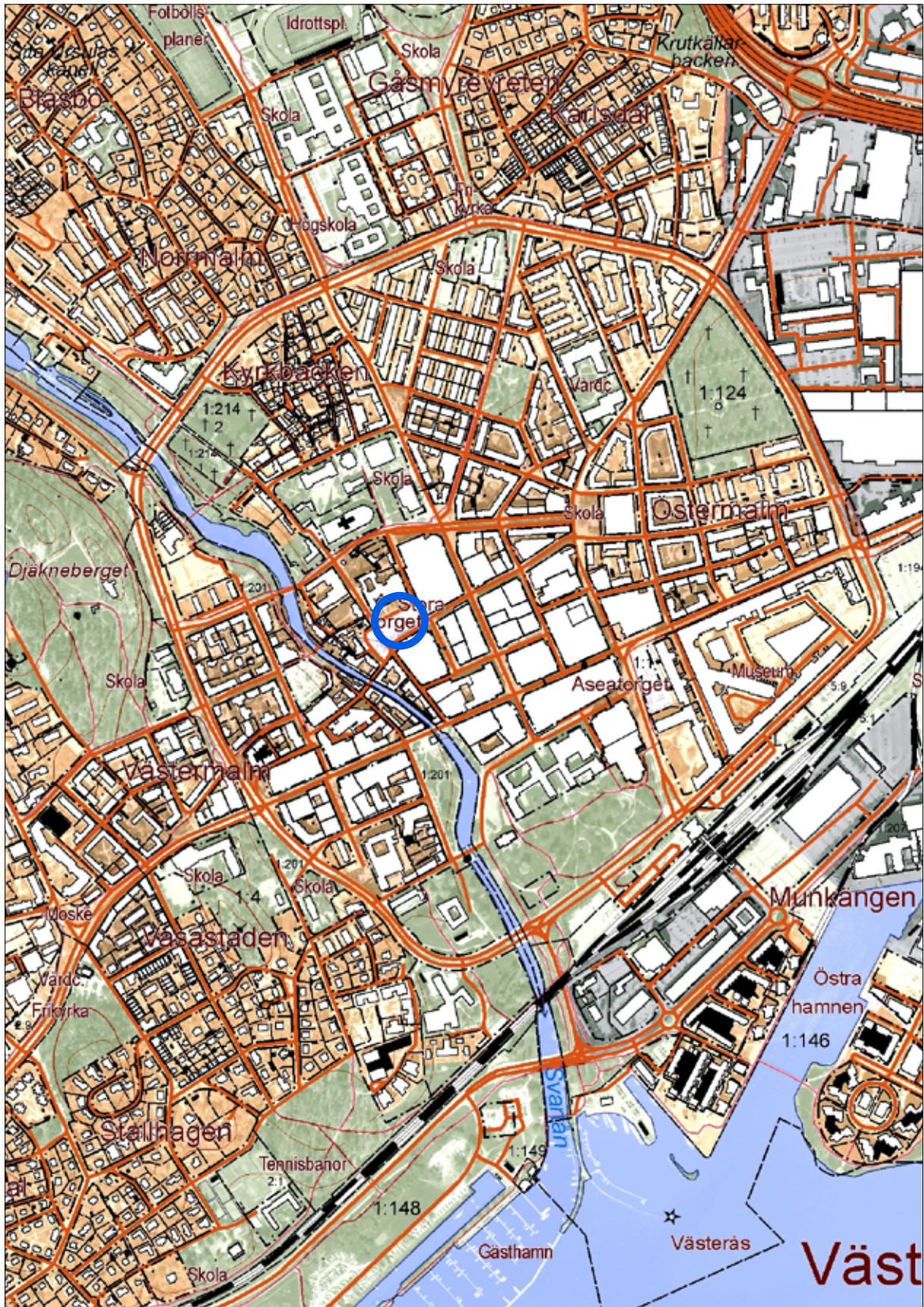
ISBN 978-91-8041-173-8

INNEHÅLL

Sammanfattning	6
Sammanfattning av bedömda schakt	8
Antikvarisk bakgrund	14
Syfte och frågeställningar	14
Metod och genomförande	16
Kartstudie och rektifiering av kartor	16
Planering av schakt och genomförande	16
Sektioner och klassificeringar	17
Publika insatser	19
Historisk bakgrund	20
Den medeltida staden	20
Tidigare undersökningar	23
Stora torget	24
Västra Kyrkogatan och Smedjegatan	25
Östra Kyrkogatan och kvarteret Proban	26
Bränder	26
Stadsgårdar	27
Stora torgets storlek	28
Regleringar under 1600-talet	29
Undersökningsresultat	30
Kart- och arkivmaterial	30
Fotografier över Stora torget	35
Schakt	40
Fynd	46
¹⁴ C-analyser	47
Sammanfattande tolkning	50
Utvärdering	53
Frågeställningar	54
Referenser	55
Tekniska och administrativa uppgifter	58
Bilagor	59
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar	59
Bilaga 2. Fyndtabell	131
Bilaga 3. ¹⁴ C-analyser, prov 1–3	132
Bilaga 4. ¹⁴ C-analyser prov 4–10	135

Figur 2. Västerås med undersökningsområdet markerat med en blå ring. Utdrag ur rasterkartan. Skala 1:10 000.

SAMMANFATTNING

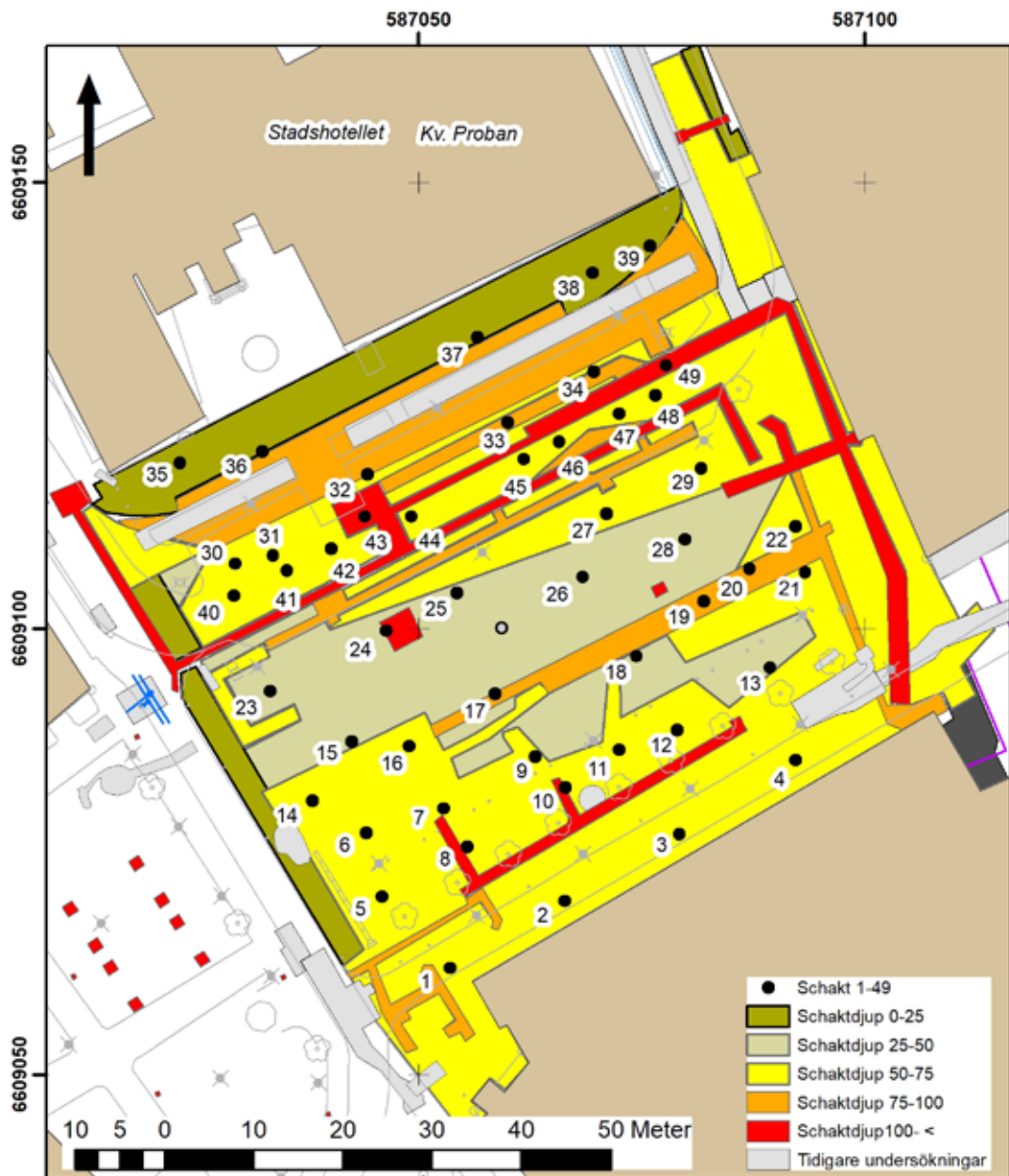
Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) gjorde under oktober månad 2021 en arkeologisk förundersökning, steg 1, på Stora torget med anledning av att Västerås stad planerar att bygga om och omdana Stora torget. 39 schakt togs upp. Under april månad 2023 gjordes en kompletterande förundersökning, steg 2, och tio schakt, nummer 40–49 togs då upp. Båda förundersökningarna redovisas i denna rapport.

Stora torget är den största bevarade ytan med medeltida kulturlager i Västerås. 49 schakt (figur 3) togs upp med syfte att fastställa på vilket djup under markytan som det finns kulturlager och att konstatera vilken karaktär som de översta lagren har. Det är avgörande för om den nuvarande planeringen för omdaning av Stora torget är genomförbar. Västerås stad planerar att schakta till varierande djup och angav ett maxdjup och ett minidjup för schaktningen (figur 3). De planerade djupen styrde schaktdjupen vid den arkeologiska förundersökningen. Schakten var som mest cirka 1 meter djupa.

De övre delarna av kulturlagret berördes. Under den nivå som schakten nådde finns äldre kulturlager och byggnadsrester. De äldsta, understa, lagren förväntas vara från omkring 1200 och de yngsta från omkring 1907 då hus revs på torget. Förhållandena varierar över torgets yta och ger ingen enhetlig bild. I områdets sydvästra del påträffades medeltida kulturlager med byggnadsrester. I schakten på torgets mitt och norra del påträffades kulturlager och husgrunder som preliminärt dateras från 1600-tal till 1907. Där framkom även brandlager från olika bränder som drabbat området.

Norra delen av det nuvarande Stora torget var bebyggt med fem tomter enligt den äldsta kartan över Västerås från 1688. Under 1800-talets slut förändrades tomtstrukturen i området och den centrala delen som varit tomtmark blev torg. På den norra delen av de tidigare tomterna uppfördes två rektangulära gårdar kringbyggda med hus. Västerås Stadshotell invigdes 1907. I samband med att Stadshotellet byggdes revs bebyggelsen med de två rektangulära gårdarna som fanns på nuvarande Stora torget och det nuvarande torget skapades.

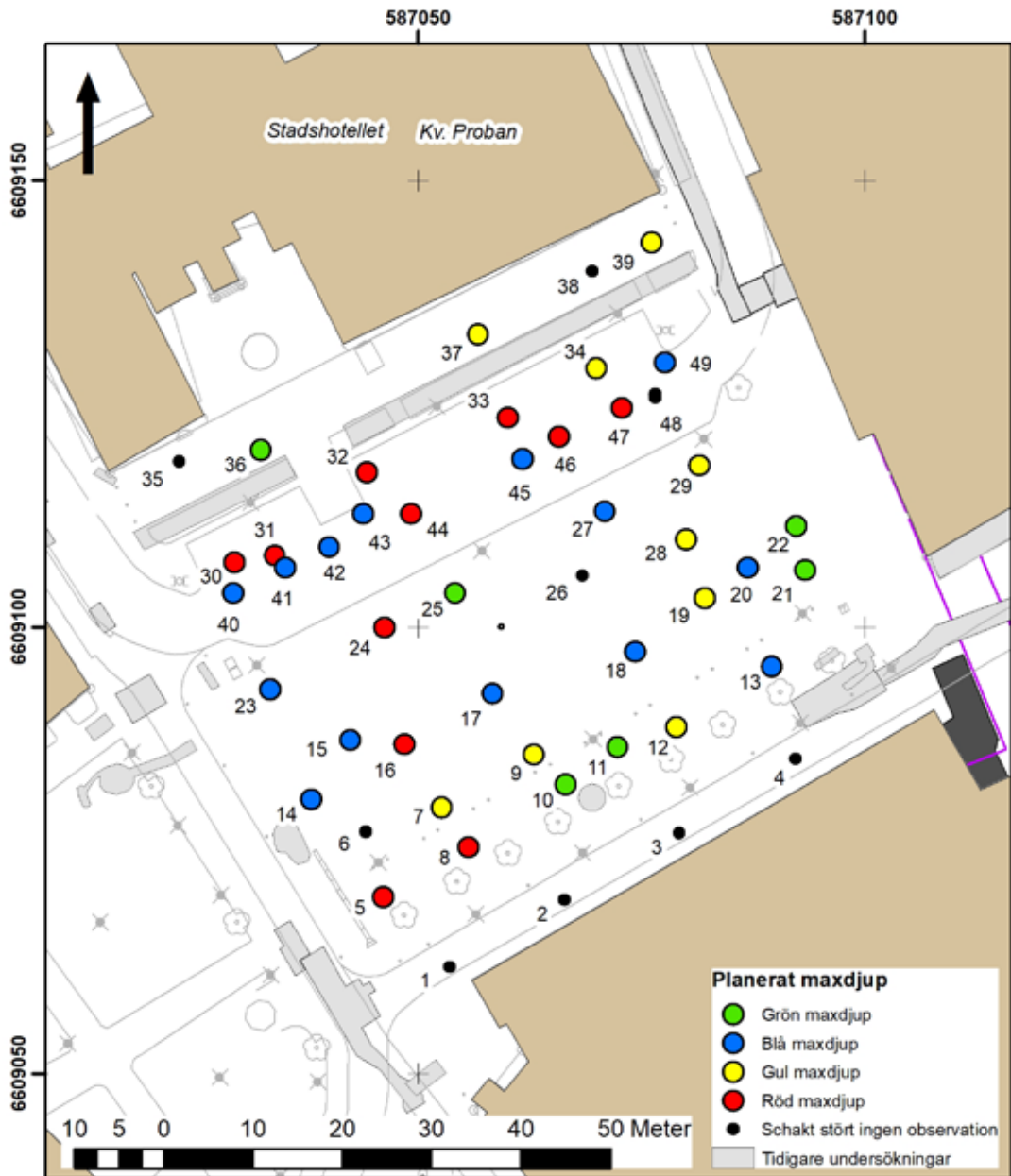
Figur 3. Undersökningsområdet med schakt 1-49 och de planerade djupen på olika ytor. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

SAMMANFATTNING AV BEDÖMDA SCHAKT

Förhållandena varierar över torgets yta och ger ingen enhetlig bild. Med utgångspunkt från kulturlagens bedömda karaktär och datering klassificerades schakten i grupper för vidare bedömning:

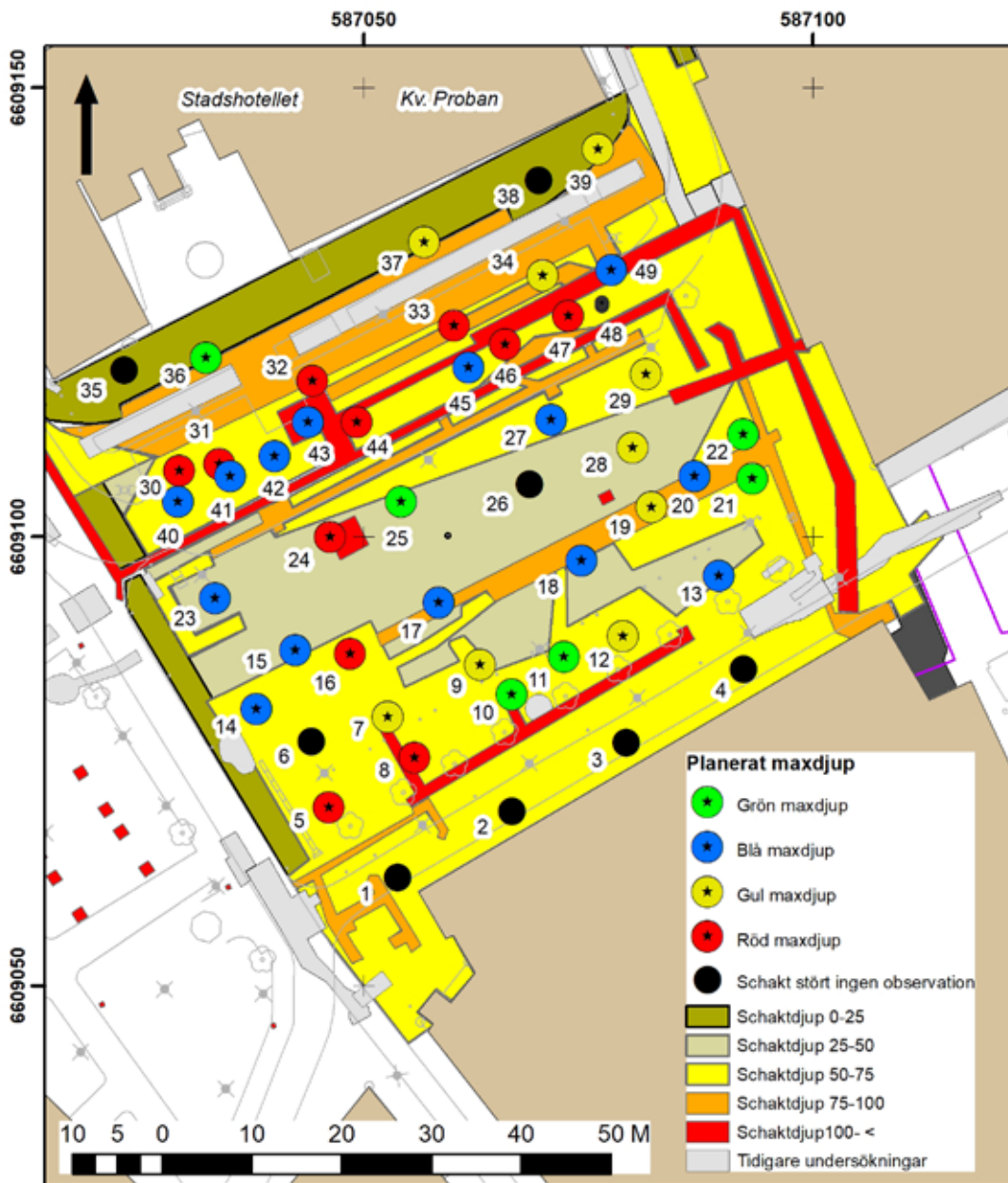
- Grön = ingen fornlämning.
- Blå = anläggning av sten, och vissa schakt kulturlager 1600–1800-talen.
- Gul = kulturlager, inga anläggningar.
- Röd = kulturlager och/eller anläggningar.
- Svart = störning/ingen observation.

Dessa indelningar beskrivs närmare nedan under rubriken sektioner och klassificeringar. Röd, gul och blå innebär fornlämning. Indelningen och bedömningen bygger på att schakten tas upp till planerat maximalt djup inom de intervall som angivits (figur 3). Det framställdes två kartor, en med planerat maximalt schaktdjup (maxdjup) och en med minimalt schaktdjup (minidjup). Figur 4a visar färgerna vid maximalt schaktdjup. Figur 4b visar färger vid maximalt djup, där ses även planerade schaktdjup på de olika ytor. Bedömningen är att det kommer att krävas arkeologiska undersökningar.

Figur 4a. Undersökningsområdet med schakt 1–49 och de planerade maximala schaktdjupen. Schaktdjupet varierar över ytan (se figur 3). Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

- Grönt = Inga kulturlager berörs, schaktning kan utföras till maximalt djup.
- Blått = anläggning av sten, husgrund eller stenvägg. Husen uppfördes under 1600–1800-talen och flertalet är från 1800-talet och revs 1907.
- Gult = Kulturlager berörs i viss utsträckning, schaktning till maxdjup är eventuellt möjlig.
- Rött = Kulturlager berörs, schaktning till maxdjup är inte möjlig utan arkeologisk undersökning.
- Svart punkt = Störning, grävd mark.

Figur 4b. Undersökningsområdet med schakt 1–49 och de planerade maximala schaktdjupen. De planerade djupen på olika ytor ses markerade med olika färger. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

Grönt = Inga kulturlager berörs, schaktning kan utföras till maximalt djup.

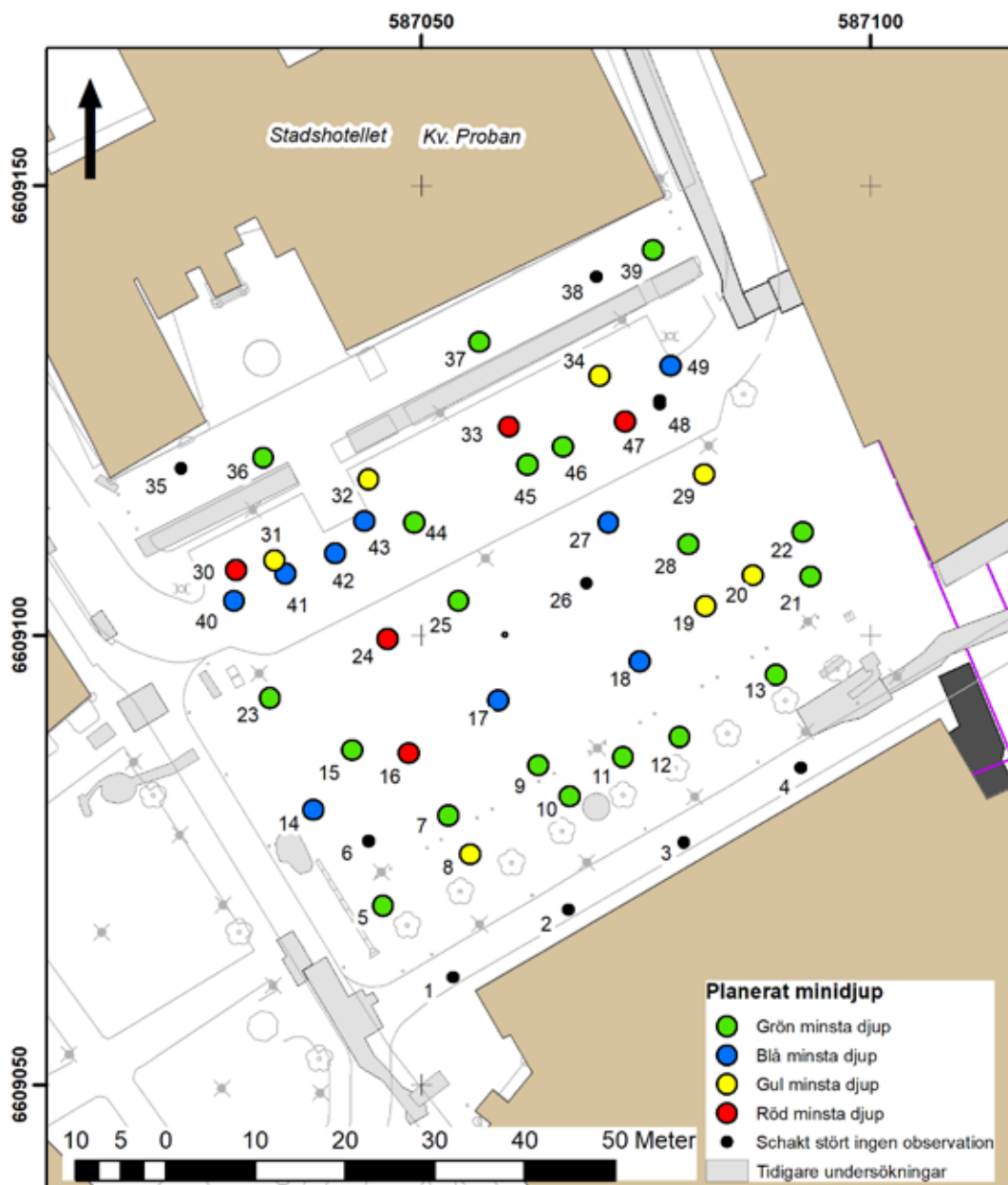
Blått = Anläggning av sten, husgrund eller stenvägg. Husen uppfördes under 1600–1800-talen och flertalet är från 1800-talet och revs 1907.

Gult = Kulturlager berörs i viss utsträckning, schaktning till maxdjup är eventuellt möjlig.

Rött = Kulturlager berörs, schaktning till maxdjup är inte möjlig utan arkeologisk undersökning.

Svart = Störning, grävd mark.

Figur 5a nedan visar ett minimalt schaktdjup. Figur 5b på sidan 12 visar minimalt schaktdjup och planerade schaktdjupen på de olika ytorna. Det mindre schaktdjupet innebär att större områden kan schaktas utan krav på arkeologiska undersökningar, bland annat i den sydvästra delen där kulturlager inte kommer att beröras. Om schaktdjupet minskas kan i flera fall områden med kulturlager undvikas och schaktningen kan genomföras utan föregående arkeologisk undersökning.

Figur 5a. Undersökningsområdet med schakt 1–49. Schaktning till planerat minidjup, schaktdjupen varierar över ytan (se figur 3). Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

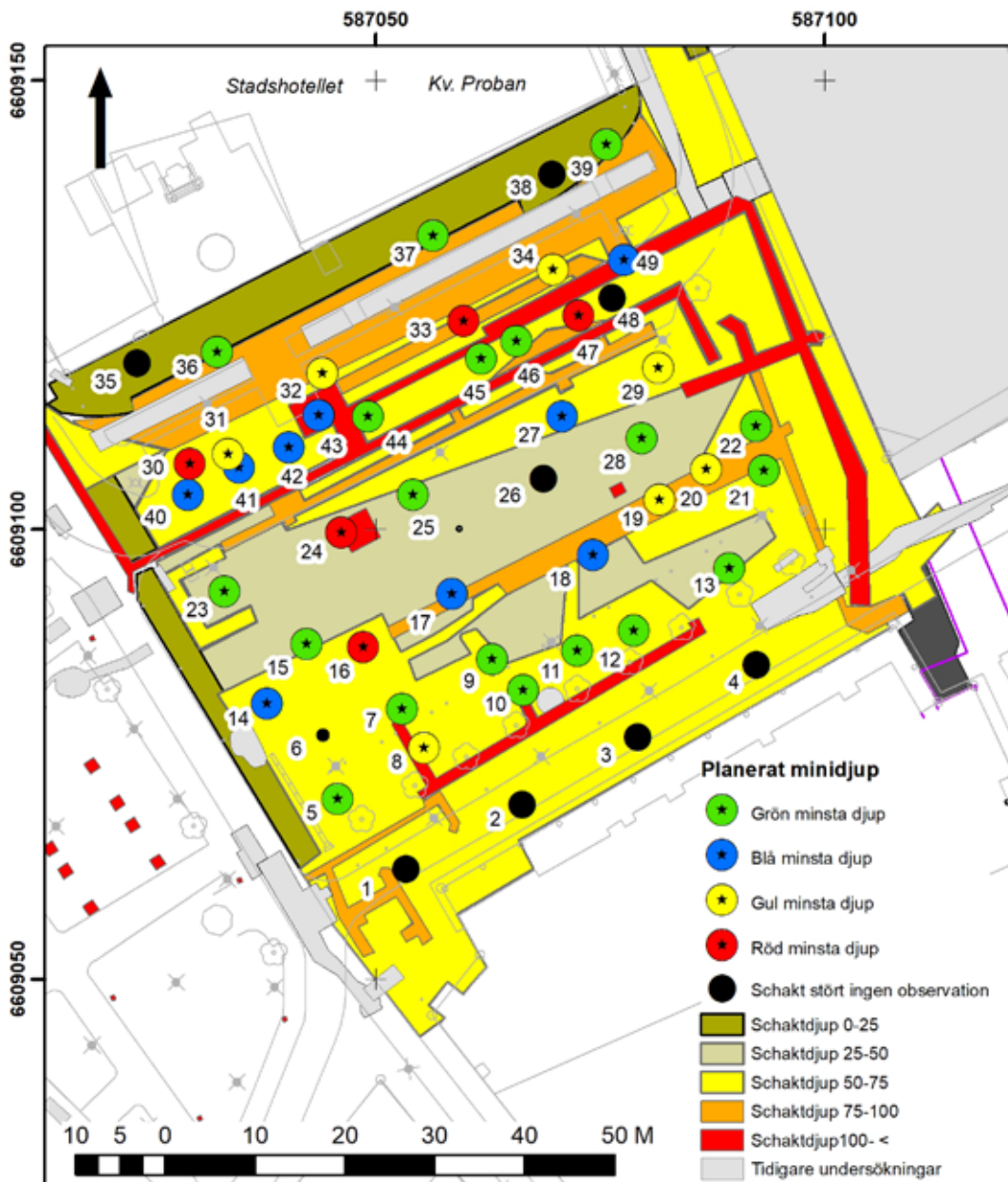
Grönt = Inga kulturlager berörs, schaktning kan utföras till minidjup.

Blått = Anläggning av sten, husgrund eller stenläggning. Husen uppfördes under 1600–1800-talen och flertalet är från 1800-talet och revs 1907.

Gult = Kulturlager berörs i viss utsträckning, schaktning till minidjup är eventuellt möjlig.

Rött = Kulturlager berörs, schaktning till minidjup är inte möjlig utan arkeologisk undersökning.

Svart punkt = Störning, grävd mark.

Figur 5b. Undersökningsområdet med schakt 1–49. Schaktning till planerat minidjup. Planerat schaktdjup är angivet med olika färger. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

Grönt = Inga kulturlager berörs, schaktning kan utföras till minidjup.

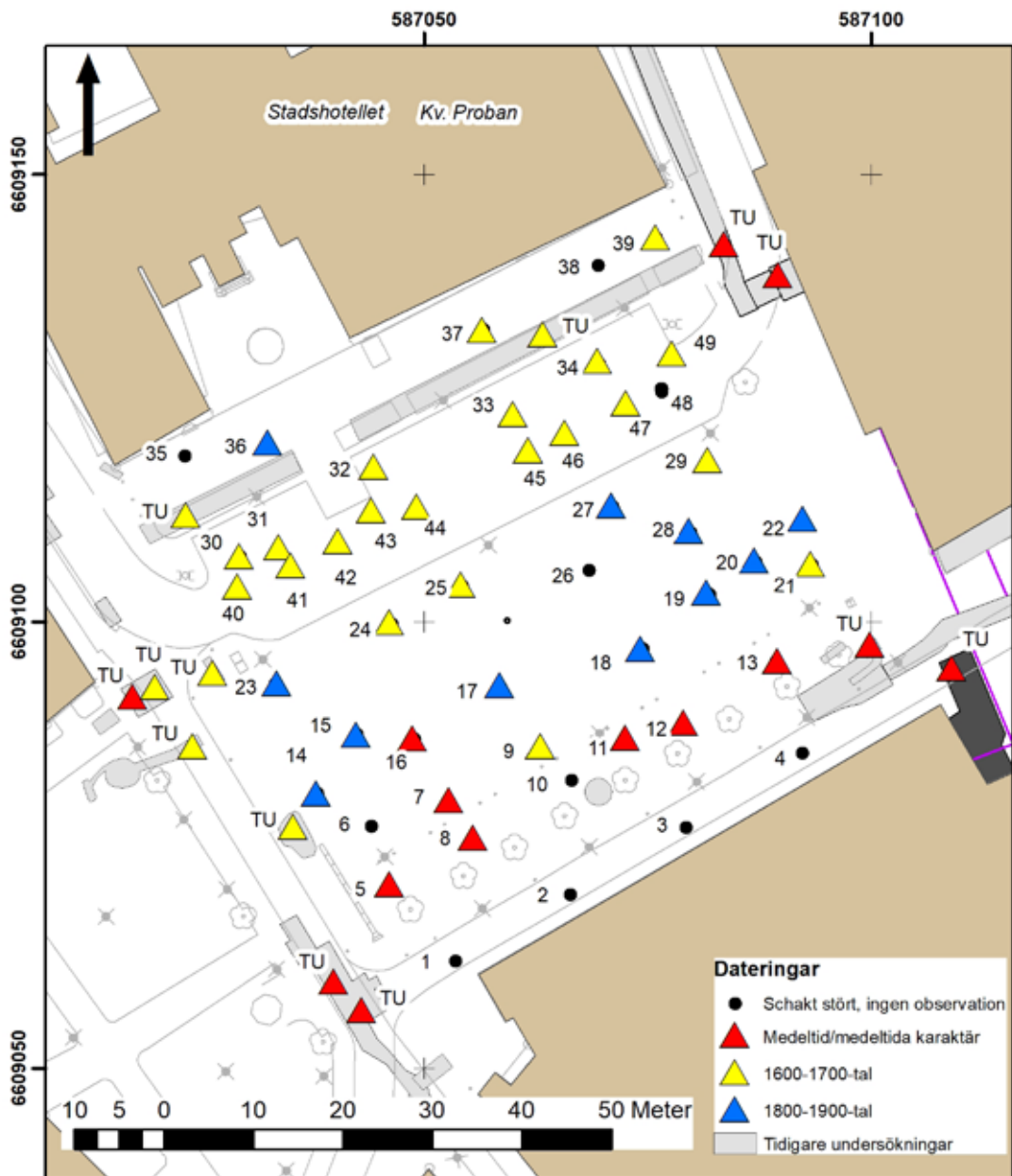
Blått = Anläggning av sten, husgrund eller stenvägg. De flesta grunderna hör till byggnader som revs 1907.

Gult = Kulturlager berörs i viss utsträckning, schaktning till minidjup är eventuellt möjlig.

Rött = Kulturlager berörs, schaktning till minidjup är inte möjlig utan arkeologisk undersökning.

Svart = Störning, grävd mark.

En karta med tolkade dateringar av de övre lämningarna framställdes (figur 6, s. 13). Djupare ner finns medeltida lager. Dateringar från några tidigare undersökningar är även angivna. I områdets sydvästra del framkom lager av medeltida karaktär och en del av en byggnad i schakt 5 som ¹⁴C-daterades till 1200-talet. Lagret ovanpå byggnaden ¹⁴C-daterades till 1300-talet. I områdets mitt påträffades bebyggelseämningar. I den mittersta och norra delen påträffades kulturlager och bebyggelseämningar som preliminärt dateras från 1600-tal till 1907. Under bebyggelsen finns äldre kulturlager och bebyggelse, ett ¹⁴C-prov från schakt 16 gav till exempel en datering som mest sannolikt

Figur 6. Preliminära dateringar av övre kulturlagren. Djupare ner finns medeltida kulturlager. Stor osäkerhet råder om bedömningen av dateringen av de yngsta lagren i schakt 43, 44, 46, 47 och 49. Kulturlagren i schakt 11 och 25 finns under planerat maxdjup. Dateringar från några tidigare undersökningar är markerade med TU. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

Svart punkt: Stört, ingen observation.
 Röd triangel: Medeltid/medeltida karaktär.
 Gul triangel: 1600–1700-tal.
 Blå triangel: 1800–1900-tal.

är från 1400-talet. Där framkom även brandlager bland annat från 1714 års stadsbrand. Området har även drabbats av bränder 1879, 1668, 1511 och 1500. Samtliga ^{14}C -prov från schakt 41, 43, 44, 46, 47 och 49, från steg 2, visade dateringar till 1300-talet.

Genom ^{14}C -dateringar och dendrokronologisk analys från tidigare arkeologiska undersökningar är det känt att de äldsta lagren möjligen dateras till sent 1100-tal och med säkerhet till 1200-talets början kring Stora torget. Vi kan även förvänta oss sådana dateringar från de äldsta lagren på Stora torget.

Antikvarisk bakgrund

Under perioden från den 4 oktober och fram till den 26 oktober 2021 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk förundersökning steg 1 på Stora torget, fornlämning Västerås L2002:434, stadslager. Schakt 1–39 togs då upp (figur 1–2 och 7–9). Den 17–19 och 24–26 april 2023 genomfördes steg 2 och schakt 40–49 togs upp. Båda förundersökningarna redovisas i denna rapport. Förundersökningarna gjordes med anledning av att Västerås stad planerar att bygga om och omdana Stora torget.

Förundersökningen utfördes av Jonas Ros som också har sammanställt rapporten. Maud Emanuelsson medverkade i steg 1 och mätte med hjälp av GPS in de extra schakt som togs upp utöver de som ursprungligen planerats. Tack till Johan Andersson, IT-arkivarie vid Västerås stadsarkiv, som tillhandahöll fotografier och kartor med mera för Stora torget i Västerås.

Rapportens upplägg

Rapporten är upplagd så att sammanfattning av resultatet kommer direkt i början, därefter bakgrund, syfte, arkeologiska begrepp och ett stycke om huslämningar för att underlätta läsningen för den som inte är insatt i arkeologi. Efter det metod, genomförande och redogörelse av publika insatser. Därefter historisk bakgrund och undersökningsresultaten. Utförliga schaktbeskrivningar finns i bilaga 1. Fynden från de två undersökningarna redovisas i en fyndlista, som tillhör steg 1, Lst dnr 431-4209-2021, KM21142.

Syfte och frågeställningar

Förundersökningen steg 1 gjordes år 2021 och schakt 1–39 togs då upp. Länsstyrelsen beslutade 2023 om en förundersökning steg 2 och schakt 40–49 togs upp med syftet att ta fram kompletterande kunskapsunderlag.

Länsstyrelsen har fastställt att förundersökningarnas syfte var att:

- ta fram ett kunskapsunderlag för Länsstyrelsen och Västerås stad för att klargöra om det är möjligt att genomföra omdaningen av torget enligt plan.

Förundersökningen skulle besvara följande frågor:

- På vilket djup under befintlig markyta finns kulturlager?
- Om kulturlager berörs – vilken karaktär har de översta kulturlagren?

Länsstyrelsen har angivit att:

- varje schakt skulle grävas antingen till det djup eller något djupare som krävs enligt planering eller ned till kulturlagret. Vid behov kan grävning utföras en bit ned i kulturlagren för att fastställa deras karaktär.
- en sektion skulle upprättas för varje schakt.
- sektion inte behövde upprättas om schakten endast innehöll sentida fyllnadsmassor. där är uppgift om läge, schaktets djup och en lagerbeskrivning tillräcklig.

Grävning i kulturlager skulle endast utföras när det var motiverat. Till exempel har omrörda massor från 1700–1800-tal ett relativt lågt informationsvärde och är därför mindre känsliga. Grävning genom avsatta kulturlager med bebyggelseämningar skulle undvikas, i synnerhet om de var av hög ålder.

Länsstyrelsen beslutade att schakt 44–47, som togs upp under steg 2, skulle tas upp till minst en meter, det vill säga djupare än den planerade entreprenaden. Anledningen till det var att djupare schakt för nedläggande av vatten- och avloppsledningar planeras intill.

Arkeologiska begrepp

Kulturlager och kulturjord

Kulturjord avser humös jord med stort inslag av förmultnat organiskt material som har tillkommit i samband med mänsklig aktivitet.

Kulturlager är lager som har lämningar av och har spår av olika typer av mänsklig aktivitet. Kulturlager kan ha olika karaktär och innehålla både humöst och annat material, till exempel träffisor, lera, tegel, stenar, och kalkbruk med mera. Kulturlager är oftast avsatta, det vill säga tillkomna i samband med aktivitet på platsen. I Västerås finns det kulturlager som är mer än två meter tjockt.

En annan typ av lager är *påförda*, såsom lera och grus, och de har förts till platsen och deponerats där för att jämna till och höja markytan.

Omrörda lager har ofta inte en homogen karaktär och kan bestå av olika material och de kan vara något mer porösa till skillnad från avsatta lager som ofta är komprimerade.

Under asfalten och gatstenarna finns *bärlager* som ofta består av grus, sand och stenkross. Bärlager är dränerande material som inte tjälar och det upprätthåller bärlagets syfte att ge asfalten och gatstenar stabilitet.

Anläggningar

En anläggning är en arkeologisk lämning till exempel i form av en syllstensrad på vilken ett hus vilat, syllstockar, grundstenar, tegelgolv, stenlagda ytor, stolphål med mera.

Kort om huslämningar

Under medeltiden var renhållningen bristfällig och mycket avfall deponerades på tomtorna. Trähus i städer hade relativt kort livslängd, cirka 20–65 år (Ros 2023) på grund av förruttelse, husröta och bränder. Då ett nytt hus byggdes jämnades markytan till och husen uppfördes ofta på samma plats som de tidigare husen. Det är vanligt med flera på varandra överlagrade huslämningar i städerna.

Under medeltiden var husen enkla och hade ofta syllstensrader, liknande torpargrunder, på vilka väggarna vilade. Väggarna kunde ibland var byggda i knuttimmer eller skiftesverk. Det fann även andra väggkonstruktioner som flätverk och resvirke och sådana hus hade ofta inga syllstensrader. Golvet i ett hus kunde bestå av lera eller stampad jord.

Från 1200-talet tycks trägolv ha blivit vanligare. På golven kan finnas lager som har bildats under det att husen var i funktion. Om ett hus brunnit överlagras det av ett brandlager.

Brandlager från hus är ofta omrörda på grund av att massor flyttas och markytan jämnats till efter att ett hus brunnit. Brända torvtak har påträffats i samband med många arkeologiska undersökningar i Västerås och i andra städer. Många hus hade torvtak och om ett sådant hus brann bildades ett orangerött, lager med inslag av sand kol, bränt trä, sot samt aska. Även andra takbeläggningar förekom såsom vedtak, spåntak samt vass- eller halmtak (Ros 2009, 2018b).

Flera hus revs på Stora torget omkring 1907 då tomterna avhystes och det nuvarande Stora torget skapades.

Från 1700-talet och särskilt under 1800- och 1900-talen uppfördes hus med grunder som hade flera skift huggna stenblock på varandra. Hus med enkla syllstensrader fortsatte att byggas parallellt. Under 1800-talet blev det vanligt med taktegel som takbeläggning. Då sådana hus revs bildades ofta omrörda raseringslager som många gånger bestod av sand, grus, kalkbruk, stenar och tegel blandat med jord. I lagren kan daterande fynd i form av keramikskärvor påträffas. Keramiken kan användas för att datera huslämningar.

Metod och genomförande

Kartstudie och rektifiering av kartor

Innan fältarbetet påbörjades gjordes en kartstudie. Sven Olsson (1985b) har med utgångspunkt från skriftliga källor rekonstruerat 1617 års stadsplan och den har han redovisat tillsammans med 1688 års karta. Sven Olssons rekonstruktion av 1617 års stadsplan, 1688 års karta samt 1902 års kartor över Stora torget rektifierades mot Primärkartan (figur 32–34). I planeringen av schaktens lägen var den informationen värdefull. Syftet var bland annat att undvika husgrunder från 1800- och 1900-talen. Det finns mycket stort antal ledningar i området som styrde var förundersökningsschakten kunde placeras (figur 31). Västerås stad tillhandahöll digitalt underlag med befintliga ledningar. Schakten placerades så att de inte skulle förläggas i befintliga ledningsbäddar där kulturlagren var söndergrävda. På kartorna redovisas schakten som punkter.

Planering av schakt och genomförande

Området som planeras att byggas om omfattade en stor yta omfattande cirka 5 700 kvadratmeter. Undersökningsområdet i steg 1 delades under fältarbetet in i fyra delar. Inicialt planerades 32 schakt med inbördes avstånd på cirka 13 meter. Enligt Länsstyrelsens beslut lades schakten ut så att de skulle följa torgets struktur. Om det var stora variationer på djupet till kulturlagret så kunde antalet schakt utökas. Ytterligare 18 schakt kunde tas upp för riktade insatser. Det totala antalet schakt kunde uppgå till cirka 50. Totalt togs 39 schakt upp inom ramen för steg 1. Den kompletterande förundersökningen, steg 2, gjordes på körbanan och på parkeringen söder om Stadshuset där tio schakt, nr 40–49 togs upp.

Västerås stad hade upprättat en plan över Stora torget med planerade schaktdjup för ombyggnationen. Det planerade schaktdjupet varierar mellan 0,25 och 1 meter. Vid förundersökningen schaktades ned till det planerade djupet, med undantag för schakt som togs upp intill ytor där de tänker schakta mer än 1 meter. Där gjordes schakten djupare för att få fram information för de djupen.

En plan upprättades över schaktens lägen i ArcMap. Schakten sattes ut av mättekniker från Västerås stad med hjälp av GPS. Schakten som tillkom under arbetets gång i steg 1 mättes in med GPS. Höjder togs med hjälp av GPS.

Förundersökningen, steg 1, påbörjades i den södra delen. Därefter togs schakt upp i den centrala och norra delen. Områdena runt schakten stängslade allteftersom. Torg-handel som bedrevs kunde fortsätta och besökare på torget kunde passera relativt fritt.

Under steg 1 hölls fortlöpande kontakt och samråd hölls i fält med Ulla Bergquist vid Länsstyrelsen och vissa kompletterande schakt togs upp där resultaten varierade. Syftet vara att närmare klarlägga bilden över på vilket djup som kulturlagret började.

Schakten, nr 1–39 i steg 1, togs upp med hjälp av en mindre grävmaskin. Det planerades inledningsvis att ta upp schakt som var en skopbredd och cirka 1–1,5 meter långa. Under fältarbetet konstaterades att fullgod information i många fall kom fram med schakt som var cirka 0,40–0,60×0,60–1,10 meter stora.

Schakten i steg 2 togs upp med en grävmaskin som var större och vägde cirka 18 ton. Området i steg 2 indelades i två etapper så att vissa av parkeringarna framför Stads-hotellet kunde användas under det att undersökningen genomfördes. Först spärrades området för schakt 45–49 av och då de var undersökta fylldes schakten och ytorna asfalterades. Därefter avspärrades området för schakt 40–44. Asfalten skars på ytor som var 1,8–2,6×1–1,2 meter stora, men något mindre ytor schaktades. Schakt 40–44 och 47–49 togs upp i sydväst–nordöstlig riktning. Schakt 45 och 46 togs upp i nordväst–sydöstlig riktning.

Sektioner och planer upprättas i skala 1:20. Fynd i form av keramik och glas och kritpipor påträffades och tillvaratogs. Spikar tillvaratogs ej. Prover för ¹⁴C-analys insamlades. Digitala fotografier togs. Sektionsritningarna och handritningarna digitaliserades i samband med rapportarbetet. Prov lämnades in för ¹⁴C-analys till Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet.

Under fältarbetet och rapportarbetet med steg 1 hölls möten med Västerås stad och Länsstyrelsen om utformningen av rapporten. Fotografier och historiska kartor studerades. Kartor med olika färger som visar var kulturlager vid schaktning till maximalt respektive till det minsta schaktdjup framställdes enligt instruktioner från Ulla Bergquist vid Länsstyrelsen. En karta med tolkade dateringar av lämningarna upprättades. Förundersökningen steg 2 handlades av Susanna Eklund vid Länsstyrelsen.

Sektioner och klassificeringar

Dokumentationen för varje schakt, som redovisas i bilaga 1, omfattar en sektionsritning med lagerbeskrivningar och kulturhistorisk tolkning av lämningarna. Tolkningen av lagren bygger på min erfarenhet av stadsarkeologiska undersökningar. Planritningar upprättades i de schakt där det framkom anläggningar såsom syllstenar och grundstenar. Schakten som togs upp var små och mindre ytor frilades. I de enskilda schakten

dokumenterades omkring 0,4–0,6 meter och i vissa fall drygt en meter av kulturlagren av schaktväggarna genom sektionens ritning. Sektionerna redovisas i skala 1:20 så att det är möjligt att mäta tjockleken på lagren och avståndet från markytan.

Vid respektive sektion har preliminära dateringar angivits. De bedömningarna bygger på min erfarenhet av tidigare undersökningar av huslämningar från olika tidsperioder i olika städer och framför allt i Västerås samt förekomst av daterande fynd. Men det är i flera fall svårbedömt och därmed oklart vilken datering som lager och huslämningar har. I vissa schakt framkom huslämningar som bedöms vara från den bebyggelse som ses på 1902 års karta och som revs omkring 1907. Husen har haft grunder med flera skift stenar och grundstenarna är ofta överlagrande av raseringslager. Liknande lager i angränsande schakt är sannolikt samtida.

Enligt instruktioner från Ulla Bergquist vid Länsstyrelsen har schakten indelats i fyra olika klassificerade grupper: svart, röd, gul, blå, och grön, och den indelningen och bedömningen bygger på att schakten kommer att tas upp till planerat maximalt djup inom de intervall som angivits.

● **Grön = ingen fornlämning**

Schaktning kan genomföras till planerat min/maxdjup. Inga kulturlager eller anläggningar berörs. Kulturlagren ligger djupare än planerat schaktdjup. Det kommer inte att krävas någon arkeologisk undersökning under förutsättning att liknande förhållanden råder i omgivande schakt.

● **Blå = anläggning av sten och i vissa schakt kulturlager, 1600–1800-talen**

Schaktet grävdes till en anläggning av sten, husgrund eller stenläggning. Det var inte alltid möjligt att schakta till planerat max/minidjup. Bedömd datering är 1600- till 1800-tal. Det saknas kunskap om vilka lager som finns under anläggningarna. Det kommer troligen att krävas arkeologisk dokumentation/kartering av byggnadslämningarna, det vill säga en arkeologisk undersökning med anpassad ambitionsnivå.

● **Gul = kulturlager, inga anläggningar**

Schaktning till min/maxdjup kommer att beröra kulturlager med lägre informationsvärde, men ingen anläggning. Det kan komma att krävas arkeologisk undersökning.

● **Röd = kulturlager och/eller anläggningar**

Schaktningen till min/maxdjup kommer att beröra anläggning och/eller kulturlager med högt informationsvärde. Det kan vara husrester i form av grundstenar, lergolv, trägolv, syllstenar, stenlagda ytor med mera som kräver arkeologisk undersökning.

● **Svart = störning/ingen observation**

I schaktet finns endast fyllnadsmassor (sand, grus) från sentida ledningsgrävning och andra markingrepp.

I sektionsritningarna har ordet *Kulturlager* skrivits in vilket visar på vilken nivå som kulturlagret börjar i de enskilda sektionerna. Lagren ovanför kulturlagren är påförda och består oftast av bärlager av olika karaktär, såsom grus och sand och stenkross så kallad 0,90. Ett bärlager är ett dränerande krossmaterial som inte tjälar så lätt och det upprätthåller bärigheten med syfte att ge stenläggningarna och asfalten som finns på torget stabilitet. Men i vissa fall finns andra typer av massor ovanpå kulturlagret och det kan till exempel vara lera som har påförts i syfte att höja markytan.

På respektive sektion finns i den högra kanten det minsta och max schaktdjup som är planerat på platsen markerat. I början av rapporten redovisas två olika kartor med olika färger som visar var kulturlager finns vid schaktning till maximalt respektive till det minsta schaktdjup.

Schakt 21 och 39 (figur 31) i steg 1 togs upp djupare än enligt planeringen med syfte att klarlägga kulturlagret på ytorna intill som skulle schaktas djupare. Där fanns ledningar respektive kantstenar till en rabatt som förhindrade schaktningen på de djupare ytorna intill. Mot slutet av fältarbetet i steg 1 pressades en jordsond ned i schaktens botten i syfte att klarlägga lagerföljden längre ned. Schakt 44–47 i steg 2 schaktades även djupare eftersom djupare schakt planeras intill dem.

De schaktdjupen som Västerås stad har planerat är angivna i intervall, till exempel 0,50–0,75 meter. Vid klassificeringen nedan vid respektive sektion, har det djupaste schaktdjupet bedömts. Om schaktdjupen minskas så kan flera områden med kulturlager undvikas och schaktningen kan genomföras utan föregående arkeologisk undersökning. *Med anledning av detta redovisas i början av rapporten två olika kartor med färgerna. Den ena med max schaktdjup och den andra med minsta schaktdjup.*

Publika insatser

SVT Västmanland gjorde reportage, ”Arkeologisk utgrävning på Stora torget i Västerås” den 15 oktober 2021. Vidare gjorde *Vestmanlands läns tidning* (VLT) reportage: ”Stora torget ruvar på Västerås historia”, 14 maj 2022 (Hudd 2022).

Historisk bakgrund

Den medeltida staden

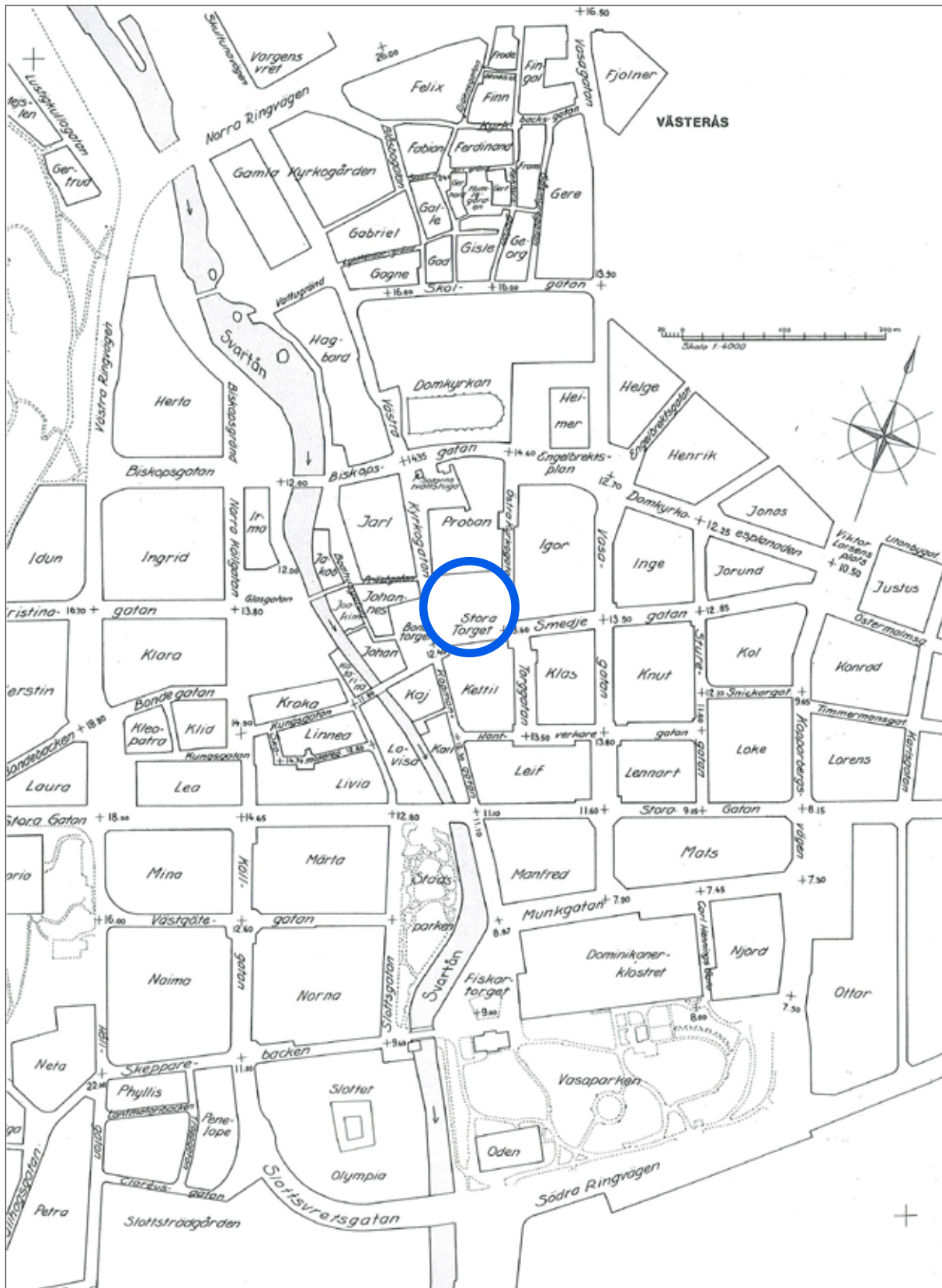
Västerås ligger vid Svartåns mynning i Mälaren. Stavningen *Westraarus* är belagd år 1223 (SDHK 419). Namnet Västerås är en sammansättning av efterledet *aros*, åmynning och förledet väster som har lagts till så att inte orten skulle blandas ihop med Östra Aros, nuvarande Uppsala (Wahlberg 2003:371), där det fanns bebyggelse från 1100-talet. Aros är ett naturnamn som sannolikt är äldre än staden.

Den medeltida staden Västerås har i Kulturmiljöregistret beteckningen L2002:434 stadslager/Västerås 232:1. Fornlämningen omfattar ett cirka 1 000×700 meter stort område med kulturlager (figur 1). Den äldsta kartan över Västerås är från 1688 (figur 8).

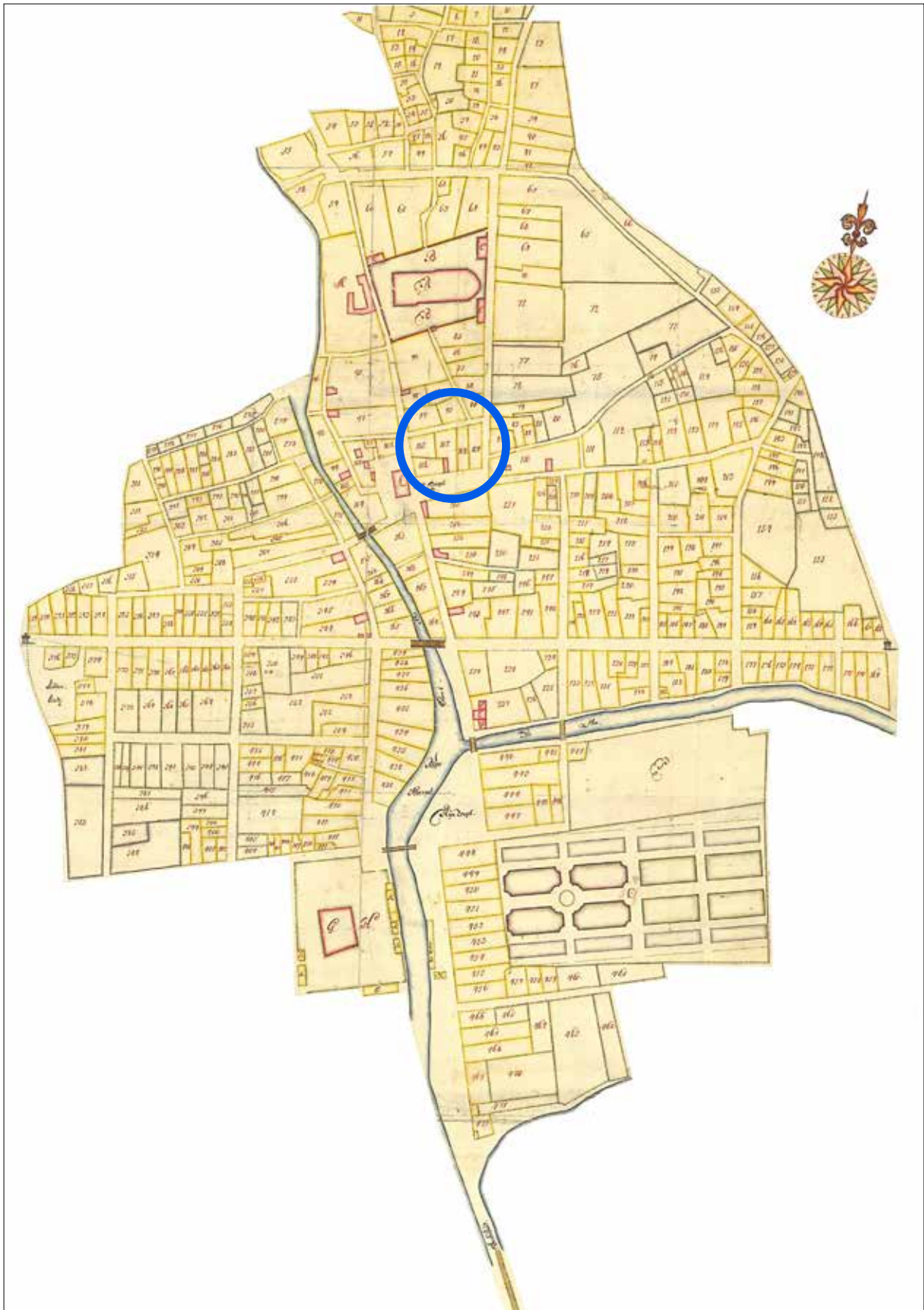
I Florenslistan från 1120-talet omnämns *Arosa* som biskopssäte. Med *Aros* avses Västerås. Florenslistan är en förteckning som sannolikt ursprungligen upprättades omkring 1104 (Palmqvist 1961:51; Dahlbäck 1993:135ff; Lovén 2020). År 1164 omnämns Västerås som biskopsort (SDHK 202). Den äldsta skepnaden av domkyrkan i tegel började troligtvis uppföras under 1240-talet. Det har antagits att den äldsta biskopskyrkan fanns på platsen för den nuvarande. En intressant teori är att den äldsta biskopskyrkan fanns i området vid kvarteret Johannes där tidigkristna gravar har undersökts (figur 7 och 9, Gustafsson & Redin 1977; Annuswer, Bergquist; Forenius & Syse 1990; Ros 2015a). Den äldsta gravstenen i kvarteret Johannes har ¹⁴C-daterats till perioden 960–1160 e.Kr. (kal. 2 sigma) (Spjuth 2018). Under 1200-talet upphörde gravläggningen och tomter lades ut på begravningsplatsen (Spjuth 2018; Welinder 1990). I ett brev från 1320 omtalas den gamla kyrkogården (*in antiquo cimiterio*) i Västerås och kyrkan fick inkomster från sex tomter och hus som byggts på denna (SDHK 3043). Den gamla kyrkogården var sannolikt den i kvarter Johannes och på Bondtorget. På den gamla begravningsplatsen har det från 1200-talet funnits sex tomter.

Under medeltiden fanns två församlingskyrkor i Västerås, S:t Nicolai på den västra sidan av Svartån och S:t Ilian/S:t Egidii på den östra sidan. Ett dominikanerkonventet etablerades 1244 i staden (Annuswer, Bergquist, Forenius & Syse 1990; Gustafsson & Redin 1977; Kumlien 1971; Ros 2015a; Spjuth 2018; Welinder 1990).

I samband med arkeologiska undersökningar på den västra sidan av Svartån i Stadsparken framkom bebyggelse lämningar i schaktväggar som indikerar att det var bebyggelse intill Slottsgatan redan under sen vikingatid, före år 1000 (Alström 2010, 2014; Ros 2015b). 1100-talet brukar vara svårt att identifiera arkeologiskt, men 1200-talet var ett mycket expansivt skede i Västerås historia och staden fick då en mycket stor utbredning.

Figur 7. Västerås stad med kvartersindelning. Undersökningsområdet på Stora torget är markerat med en blå ring. Ej skalsatt (efter Gustafsson & Redin 1977).

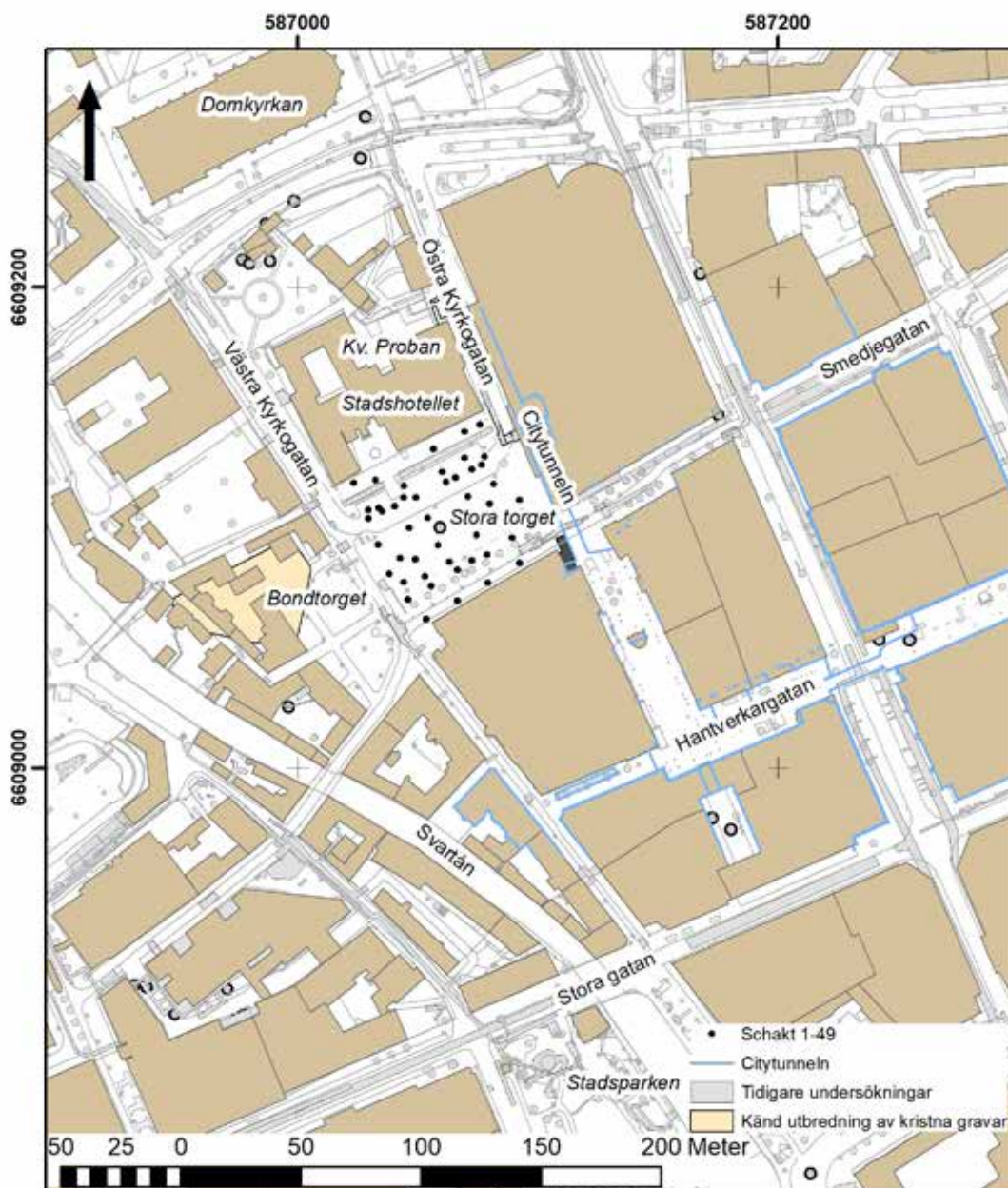

Figur 8. Den äldsta kartan över Västerås från 1688. Undersökningsområdet på Stora torget är markerat med en blå ring. Ej skalsatt (karta: Jonas Carlsten).

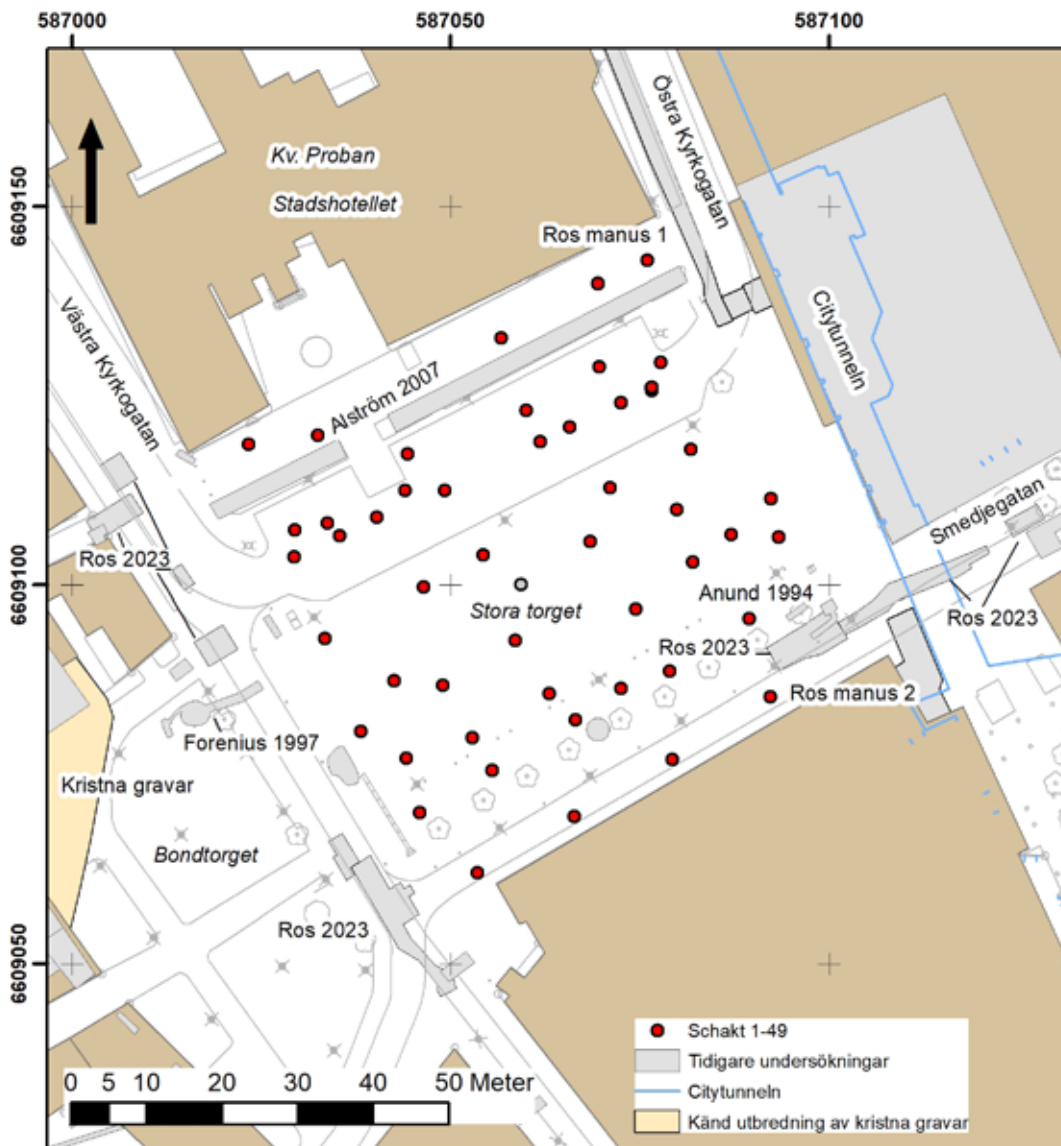

Tidigare undersökningar

Flera arkeologiska undersökningar har gjorts i närheten av Stora torget, här sammanfattas ett urval av dessa. På figur 9a och 9b ses tidigare undersökningar redovisade som ytor och punkter, där ses även de upptagna schakten markerade med punkter. I figur 7 ses kvartersnamnen. Alla tidigare undersökningar som sammanfattas här finns dock inte markerade på kartan. De tidigare undersökningarna är indelade i tre avsnitt.

Figur 9a. De upptagna schakten, nr 1-49 är markerade med svarta punkter och ett urval av tidigare undersökningar markerade med grå färg. Citytunneln är markerad med blå kontur. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:3000.

Figur 9b. De upptagna schakten nr 1-49 är markerade med röda punkter och ett urval av tidigare undersökningar markerade med grå färg. Citytunneln är markerad med blå kontur. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:1000.

Stora torget

Flera arkeologiska undersökningar har gjorts på Stora torget (Bergquist & Bäck 2000). En undersökning har gjorts i Västra Kyrkogatan och på Bondtorget med anledning av att en toalett byggdes. Då dokumenterades ett kulturlager som var upp till 1,5 meter tjockt med lämningar av stadsbebyggelse (Forenius 1997).

År 2017 gjordes en arkeologisk undersökning i samband med en geoteknisk undersökning i form av provborrning på torget. Två ¹⁴C-prover från de äldsta kulturlagren skickades för analys. Från borrhål 17S16 daterades ett prov av gran till mellan år 1040 och 1220 e.Kr. (95,4% sannolikhet) och från borrhål 17S07 daterades ett prov av *salix* till mellan 1225 och 1295 e.Kr. (95,4% sannolikhet, Ros 2018a).

Vid en antikvarisk kontroll söder om Stadshotellet påträffades anläggningar och kulturlager som daterades till 1700-tal och fram till 1907. Där framkom brandlager som bedömdes vara från 1714 års brand (Alström 2007).

År 1994 gjordes en undersökning med anledning av att en toalett byggdes på Stora torgets sydöstra del. Kulturlagret hade en tjocklek av cirka 1,2 meter. Inga spår av stenlagda ytor som kunde vara Stora torgets föregångare framkom (Anund 1994).

År 2020 gjordes en undersökning i Citytunneln vid den sydöstra delen av torget. Lämningsar av fyra hus påträffades och de dateras till 1200- och 1300-talen. Husen har legat på den södra delen av Gamla torget (Ros manus 2).

I kvarteret Johannes (figur 7 och 9), på Bondtorget i nuvarande Stora torgets västra del, har det undersökts delar av en tidigkristen begravningsplats som lades öde på 1200-talet. Vid undersökningen framkom även bebyggelse som överlagrade gravarna (Welin-der 1990; Hartzell 2010). En av gravarna på platsen har ¹⁴C-daterats till perioden 960–1290 e.Kr. Den äldsta bebyggelsen som överlagrar gravarna dateras till mellan 1205 och 1285 e.Kr. (kal. 2 sigma) (Spjuth 2018).

Västra Kyrkogatan och Smedjegatan

I den norra delen av Västra Kyrkogatan (figur 7 och 9), söder om Biskopsgatan, undersöktes delar av domkyrkans kyrkogårdsmur och söderut längs Västra Kyrkogatan framkom bebyggelselämningar. I Biskopsgatan dokumenterades gravar (Ros 1995b). Domkyrkans kyrkogårdsmur låg söder om nuvarande Biskopsgatan.

En arkeologisk förundersökning gjordes 1993 i Västra Kyrkogatan, mellan kvarteret Jarl och Gamla kyrkogården. Där undersöktes kulturlager som bedöms vara förhistoriska samt en del av en hägnad som kan vara medeltida. I Västra Kyrkogatans norra del, vid Skolgatan, framkom möjliga spår av det norra stadsdiket (Bergquist u.å.).

År 2018 byggdes Domkyrkoplan och Västra Kyrkogatan om från Biskopsgatan norrut fram till Skolgatan. Då undersöktes delar av kyrkogårdsmuren, skelett och ett begravningskapell från 1700-talet. Vidare framkom bebyggelse rester från perioden innan Västra Kyrkogatan reglerades på 1600-talet (Ros 2021a).

År 2019–2020 gjorde en schaktningsövervakning och schakt togs bland annat upp i Västra Kyrkogatan och på körbanan söder om Stora torget och i Smedjegatan. ¹⁴C-dateringar från Västra Kyrkogatan och Stora torget visar att där fanns bebyggelse möjligtvis under sent 1100-tal och med säkerhet under 1200-talet. De äldsta lagren i Smedjegatan visar på ¹⁴C-dateringar till 1200-talet (Ros 2023).

I Smedjegatan, söder om kvarteret Igor, har i de understa lagren påträffats ben som ¹⁴C-daterats till 1200-talet (Alström 2011). Intill Smedjegatan har kulturlager och lämningar från smedjor från medeltiden dokumenterats (t.ex. Grandin & Bergquist 2009; Ros 2012).

Östra Kyrkogatan och kvarteret Proban

I Östra Kyrkogatan (figur 7 och 9), nära Biskopsgatan, dokumenterades 1994 ett kulturlager som var upp till 1,2 meter tjockt. Inga daterande fynd framkom och i de flesta lager påträffades inget tegel (Ros 1995a).

År 2020 gjorde en arkeologisk undersökning i Östra Kyrkogatan. Totalt undersöktes lämningar av åtta hus. De äldsta lagren ¹⁴C-dateras till 1200-talet och ett dendrokronologiskt prov från det äldsta lagret visar på datering till 1240/1241 (Ros manus 1).

Vid en undersökning i kvarteret Proban undersöktes kulturlager och bebyggelseämningar från tidig medeltid och fram till och med 1700-tal och senare. I det äldsta skedet fanns en härd med datering till folkvandringstid eller vendeltid (Carlsson 1996). Dateringen är betydelsefull och kan indikera att det fanns en gård eller by på platsen långt innan Västerås blev en stad.

I kvarteret Proban, på Västerås stadshotells gård, undersöktes kulturlager och huslämningar. Den äldsta aktiviteten dateras till 1040–1260 e.Kr. (kal. 2 sigma). De äldsta bebyggelseämningarna dateras till perioden efter 1240–1280 e.Kr. (Ros 2016).

Bränder

Flera olika bränder har drabbat Västerås och de som berört Stora torget redovisas här (tabell 1), det framkom spår av nedbrunna hus vid förundersökningen.

Tabell 1. Kända bränder som drabbat området för nuvarande Stora torget.

År	Uppgifter
1500	Stor brand och inte mer än 16 borgargårdar samt biskopsgården och några kanikgårdar stod kvar.
1511	Gatubodar på Stora torget brann.
1569	Rådhuset, som låg på nuvarande Bondtorget, brann.
1668	Stor stadsbrand och vissa hus vid Stora torgets sydvästra del drabbades.
1714	Stor stadsbrand och husen på nuvarande Stora torget brann.
1879	Brand i huset i vinkeln mellan Stora torget och Östra Kyrkogatan

I februari 1879 utbröt en eld i en skomarkarbutik och huset i vinkeln mellan torget och Österlånggatan, nuvarande Östra Kyrkogatan. Huset brann ner helt åt torgsidan och delvis åt gatan (*Wermlands läns tidning* 1879-02-18). I huset fanns även en möbelbod och ett postkontor som flyttade till rådhuset. Elden uppkom genom ovarsamhet med en gaslampa. Ett äldre sjukt fruntimmer räddades genom övre våningens fönster (*Dalpilen* 1879-02-21; *Göteborgs Weckoblad* 1879-02-20). Efter branden bildades det så kallade Smörtorget där bönder lär ha sålt mejeriprodukter (Smörtorget, anteckning hos Västerås stadsarkiv).

Den 13 april 1714 drabbades Västerås av en stor stadsbrand och många hus brann ned och Stora torgets sydvästra del drabbades (figur 11; Olsson 1985a:113, 173, 1985b). I samband med flera arkeologiska undersökningar i Västerås har det påträffats brandlager och huslämningar som brann ned 1714. Stora delar av Västerås drabbades även av en brand år 1668 och delar av bebyggelsen vid Stora torget kan ha brunnit (figur 10, Olsson 1985a:79, 1985b).

Figur 10. Sven Olssons tolkning av området för 1668 års brand. Ej skalsatt (Olsson 1985b).

Figur 11. Området för 1714 års brand markerat med en linje och snedstreckning. Större delen av Västerås brann ned. Ej skalsatt (Västerås stadsarkiv, KR00019a, brandområdet förtydligat).

Det finns även flera andra äldre kända bränder, bland annat 1569 då rådhuset, som låg på nuvarande Bondtorget brann (Kumlien 1971:400; Olsson 1985a:79; förteckning över bränderna i Ros 2021b:47f.). Gatubodar på (Stora) Torget brann 1511, särskilt på norra sidan av torget (SDHK 37005). Västerås stad brann vid "xi m jomfrv" tid, den 21 oktober 1500, och inget återstod annat än några gårdar och *klerkeriet* vid domkyrkan. I ett brev ber man kungen om skattefrihet annars kommer invånarna att fly staden till andra köpstäder och till Bergslagen, såsom ett "200-tal" redan gjort. Inte mer än 16 borggårdar samt biskopsgården och några kanikgårdar stod kvar (SDHK 34272; 34273).

Stadsgårdar

Hur såg stadsgårdarna ut före 1878?

På tomterna har det funnits hus med olika funktioner, ekonomibyggnader, hus för förvaring, kök, bostadshus för de som ägde gårdarna och kanske fåhus. Eftersom tomterna även vette mot Prästgatan så kan de som ägde gårdarna ha nyttjat den delen. År 1323 omtalas två bodar vid Torget (SDHK 3219). En brand började i gatubodar på torget 1511 (SDHK 37005). I söder, invid torget, fanns alltså bodar avsedda för uthyrning till hantverkare och köpmän.

Från 1500-talets slut finns en uppgift om hur en stadsgård kunde se ut i Västerås. Där fanns en stenbod med källarvalv. Invid gatan låg tre bodar med svalgångar med nattstugor över. På gården fanns stuga och nattstuga, loft och pörte. Den aktuella gården fanns invid Svartån (Olsson 1985a:97 och där anf. litt.). En bod var en byggnad som hyrdes ut.

En beskrivning av husbeståndet på en gård i Västerås finns från år 1624. Där fanns källare med hus över, boningshus, stall, fåhus, badstuga, torkstuga, nattstuga, stekarehus, svinhus och två gamla hus. Efter branden 1668 omtalas att borgarna hade en port i planket genom vilken man kom in på gården. Vid gatan fanns boningshus och husen var timrade envåningshus med brandfarliga torvtak eller vedtak. Där fanns också stall eller förgård (Kumlien 1971:177f. och där anf. litt.).

Från 1688 och fram till 1878 fanns det, enligt kartorna (figur 13–16), långdragna tomter som sträckte sig mellan torget i söder och Prästgatan i norr. Tomterna hade sannolikt samma struktur redan under medeltiden. Men vi vet inte vilka hus som fanns på tomterna eftersom endast ett hus är markerat på 1688 och 1751 års kartor.

Stadsgårdarna efter 1878

Kartorna från 1877 och 1878 (figur 15 och 16) är förslag från stadens byggnadsnämnd till reglering av Västerås stads stadsplan. Bebyggelsestrukturen förändrades någon gång efter 1878 och på kartan från 1892 ses en annorlunda bebyggelsestruktur (figur 17). Det uppfördes stora hus längs med gatorna och mot Stora torget i söder. Ändringen av bebyggelsestrukturen berättar om att gårdarnas ekonomi hade förändrats. Under 1800-talets andra hälft började allt fler människor flytta in till städerna för att arbeta där. Västerås hade vid 1800-talets mitt, i likhet med andra svenska städer, en industriell produktion. Här finns bland annat bryggerier, garverier, gasverk, tegelbruk, kvarnar och andra små verkstäder. Produktionen var anpassad till den lokala marknaden och företagen var små. En studie av skriftliga källor kan visa vilka som bodde på gårdarna under olika perioder och vilka yrken de hade. Husen på 1892 och 1902 års kartor bedöms vara från perioden efter 1850 som är gränsen för fornlämningar. Ett undantag är dock stenhuset som finns redan på 1688 och 1751 kartor och på 1902 års karta.

Stora torgets storlek

Det äldsta torget var betydligt mindre än nuvarande Stora torget. Den södra delen av torget var en förlängning och utvidgning av Smedjegatan som sträcker sig österut. Smedjegatan fanns i den äldsta stadsplaneutläggningen. De äldsta lagren i Smedjegatan visar på dateringar till 1200-talet (Ros 2023, se även Olsson 1985a och 1985b). På 1688 års karta (figur 13) ser man att Smedjegatan sträckte sig fram till vad som i dag är södra delen av nuvarande Stora torget där var en öppen yta benämnd Gamla Torget. I många medeltida städer utgjorde de äldsta torgen en utvidgning av en gata som var kantad av bodar där hantverkare arbetade och varor såldes. Sådana gator var marknadsgator och hantverkare och köpmän hyrde in sig i bodarna. Det gällde inte minst i samband med Morsmässomarknaden under september och Prästmötesmarknaden under juni eller juli. Även på 1751 års karta (figur 14) finns Gamla Torget. På kartan från 1878 (figur 16), som är förslag till reglering av Västerås stad, är torget utvidgat norrut och där redovisas namnet Stortorget. På kartan från 1892 (figur 17) har förändringen genomförts. Kartan från 1902 (figur 20) har namnet Stora torget. 1898 uppkom planer på ett stadshotell i Västerås och Stadshotellet invigdes 16 oktober 1907. På kartan från 1915 har Stora torget utvidgats mot norr (figur 21) och fått sin nuvarande utbredning och benämndes Stortorget. Husen på de två rektangulära gårdarna har då rivits och blivit torg (figur 17–18; Gustavsson 1981:147; Västerås: Historiska kartor).

Regleringar under 1600-talet

På 1600-talet reglerades Västerås. Borgarna begärde att man skulle kunna mötas med två vagnar på gator i Västerås. Drottning Kristina föreskrev en reglering av Västerås och brandfaran var den främsta orsaken. En ny stadsplan upprättades. Torg och gator skulle komma i ordning. Gatusträckningar skulle förändras och man eftersträvade raka gator, parallellitet och räta vinklar. Gatorna blev bredare. Under den södra delen av Stora torget finns medeltida tomter med bebyggelse. Regleringarna började på 1640-talet och vissa förändringar gjordes efter den stora stadsbranden 1714. Vissa som bodde i Västerås fick även flytta. I instruktionerna till den ordinarie lantmätaren för Västmanland skrevs följande (efter Ahlberg 2005:593f.):

att staden med torg och gator må komma uti en god ordning och skick, och i synnerhet måste han med gatorna observera parallelliteten och *angulos rectos*.

Vid fördelning av tomterna i Västerås skulle lantmätaren se till:

att de tomter som vid torget och de förnämsta gatorna äro belägna, sådana män tilldelta bliva, som dem kunna och vilja med sköna hus och byggningar, staden till heder och prydnad bebygga och handhava, och de, som av ringare medel äro, bliva avsidet vid tvärgatorna tomter tilldelta.

De som var rikare fick bo vid torget samt vid de förnämsta gatorna och de fattigare vid tvärgatorna (Ahlberg 2005:593f.). Den södra delen av torget utvidgades på 1600-talet och man tog tidigare tomtmark i anspråk för vidgningen av torget (Olsson 1985a:50).

Undersökningsresultat

I det följande redovisas kart- och arkivmaterial, historiska fotografier, kortfattad beskrivning av de grävda schakten, fynd och ¹⁴C-dateringar. Resultatplanerna med max- och minidjup kopplat till förekomst av fornlämning har inledningsvis redovisats under sammanfattning och upprepas inte här. Resultat över varje enskilt schakt finns i bilaga 1.

Kart- och arkivmaterial

En översiktlig studie gjordes över medeltida brev i Svenskt diplomatariums huvudkartotek (SDHK), som berör området för nuvarande Stora torget. Studien gör dock ej anspråk på att vara komplett. I SDHK är brev som berör tiden 817–1540 inlagda. Kartor över Västerås studerades, vissa kartor tillhandahölls av Västerås Stadsarkiv som också tillhandahöll fotografier och vykort i digital form. Fotografier från Västmanlands läns museum infogades även. En stad består av olika delar bland annat tomter, gator, gränder och torg. Tomter ägdes ofta av privatpersoner eller av institutioner. Gränder kunde vara mer privata, men större gator och torg var allmänningsgator, *almanningegatunne* (t.ex. SDHK 112016) och deras sträckning fick inte ändras utan tillstånd.

Medeltida skriftliga uppgifter om torget och Smedjegatan

År 1323 såldes två bodar vid Torget (SDHK 3219). I ett brev från år 1375 omtalas ett byte av en gård som låg vid Smedjegatan i Västerås. Den gården var på den norra sidan 21 ¼ aln bred, på den södra sidan 20 alnar och på den västra 66 ¼ lång (SDHK 11206). I Målarområdet har man troligen använt ett alnmått på omkring 0,56 meter (Sporrong 1985:129f.). Det betyder att gården hade bredden 11,9 meter i norr, 11,2 meter i söder och 37,1 meter lång. Det kan inte vara någon av tomterna på nuvarande Stora torget som omtals 1375 eftersom de tomterna hade bredderna 12,5–28 meter och längderna cirka 21–48,7 meter.

År 1400 pantsatte Jönis Tifrithe Magher sitt stenhus vid torget i Västerås till borgaren Kort Kallendorp i Stockholm (SDHK 15344).

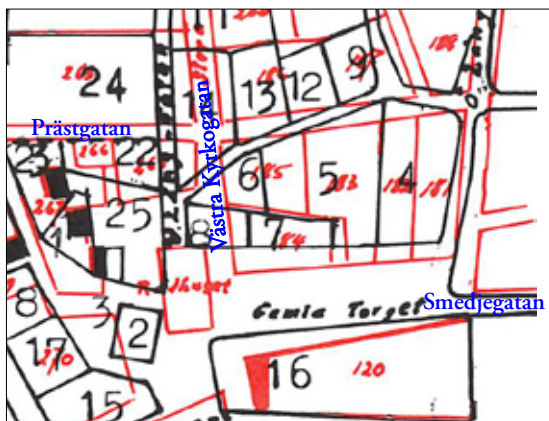
År 1511 brann gatubodar på Stora torget och Svante Nilsson egendomar på norra sidan av torget drabbades (SDHK 37005).

Simon Depken (Döpke[n]) den äldre var borgare i Västerås och affärsman. Han bodde i Västerås efter den stora branden i slutet av 1560-talet på en nybyggd gård belägen invid torget.

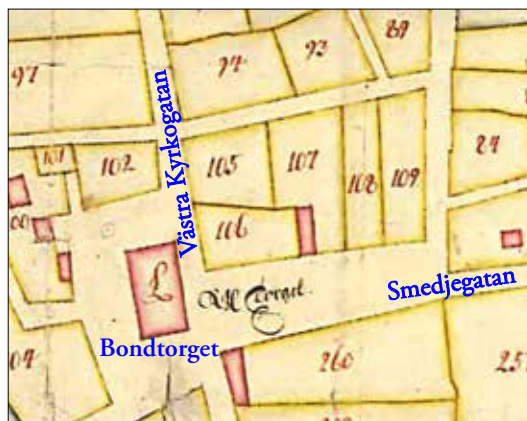
Kartor – tomtmark, torg och gator

Under Stora torget finns kulturlager med tomter, bebyggelseämningar, torgmark och gator. De äldsta kulturlagren under Stora torget kan vara från sent 1100-tal och med stor sannolikhet från 1200-talet. Här redovisas tio kartor från 1600-talet och fram till 1915, de visar på förändringar av stadsplanen, tomtstrukturen och bebyggelsen på Stora torget. Det finns även några andra kartor, men de tillför inget nytt och redovisas därför inte i rapporten.

Figur 12. Svart 1617 års rekonstruerade stadsplan och rött 1688 års karta. Fem tomter nr 4–8 ses på 1617 års karta och fem tomter med nr 181–185 på 1688 års karta. Numreringar på 1688 års karta är från 1840-års kopia (Olsson 1985b).

Figur 13. 1688 års karta, fem tomter med nummer 105–109. Ett stenhus är markerat med röd färg, det finns även på yngre kartor samt på 1902 års karta. Tomt 106 sträcker sig fram till stenhuset. Rådhuset ses till vänster markerat med bokstaven L (Carlsteen).

1617 års rekonstruerade stadsplan

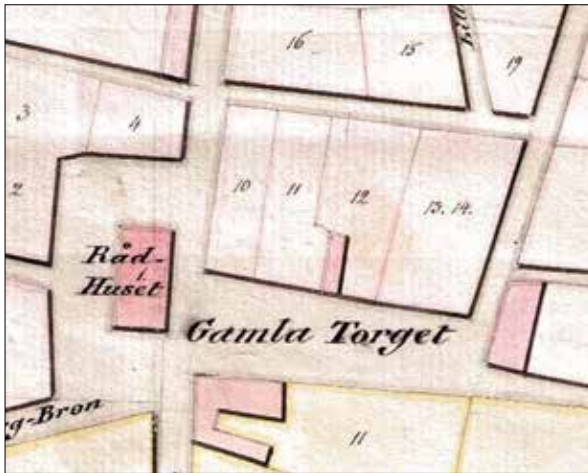
Sven Olsson (1985b) har med utgångspunkt från skriftliga källor rekonstruerat 1617 års stadsplan och den redovisar han med svarta streck tillsammans med 1688 års karta med röda streck (figur 12). Fem tomter nr 4–8 ses på 1617 års karta. På 1688 års karta har tomtstrukturen ändrats något och där finns fem tomter med nr 181–185. Enligt Olsson hade Prästgatan en annorlunda sträckning 1617 i jämförelse med senare. Han menar också att Västra Kyrkogatan låg längre västerut i jämförelse med idag (Olsson 1985a:120).

1688 års karta

Numren på tomterna på 1688 års karta i figur 12 har en numrering som bygger på en kopia från 1840. I figur 13 ses 1688 års tomtnummer. På den kartan ses på platsen för Stora torget fem tomter med nummer 105–109. Tomternas bredder varierade mellan 12,5 och 28 meter och längderna mellan cirka 21 och 48,7 meter, vilket betyder cirka 608–675 kvadratmeter. De tre östligaste tomterna, nr 108 och 109, hade tomtgränser som sträcker sig i nordvästlig–sydöstlig riktning. De två tomterna i väster, 106 och 106, åtskildes av en tomtgräns som gick i öst–västlig riktning. Den sydliga tomten nr 106 sträckte sig fram till ett stenhus som även gränsar mot och är indraget på tomt 107, sannolikt nyttjades stenhuset av de som var verksamma på båda tomterna.

På 1688 års karta markerades stenhus med röd färg, det finns även på yngre kartor samt på 1902 års karta. Stenhuset var cirka 14×6 meter stort och är markerat på gränsen mellan tomt 183 och 184. Detta stenhus fanns under flera hundra år och finns fortfarande på kartan från 1902 (figur 20). Stenhuset är inte markerat på Olssons karta (figur 12), men han uppger att det benämndes Westmans stenhus, ”blott en våning högt” (tomt 184, Olsson 1985a:120). Norr om dessa tomter, där Stadshotellet ligger idag, låg en föregångare till Prästgatan. Delar av gatan finns kvar och sträcker sig västerut ned till Badhusgatan. Det finns även en karta från år 1695 och den uppvisar samma tomtstruktur som 1688 års karta (Västerås stadsarkiv).

I ett salubrev från 1600-talet omtalas en tomt liggande vid *Heste torgett*, det vill säga Hästtorget, väster om rådhuset. Den västra delen av Bondtorget har alltså benämnts Hästtorget (Olsson 1985a och 1985b), kanske på grund av att hästar såldes där. På det torget låg rådhuset (figur 13).

Figur 14. 1751 års karta, med fem tomter med nr 10–14. Stenhuset ses mellan tomt 11 och 12. Ingen tomtgräns är markerad mellan tomt 13 och 14. Till vänster ses rådhuset.

Figur 15. 1877 års karta som var förslag på ny stadsplan. Här ses fem tomter med nummer 10–14. Tomt 12 är delad med en linje av samma karaktär som tomtgränserna. Ingen tomtgräns är markerad mellan tomt 13 och 14. Förslag på ny stadsplan ses streckad upptill på de äldre tomterna.

1751 års karta

Även på 1751 års karta fanns fem tomter (figur 14) på nuvarande Stora torget, numrerade 10–14. Några tomtgränser har flyttats i jämförelse med 1688 års karta. En tomtgräns, den som skilde de två västliga tomterna på 1688 års karta, har försvunnit och de två tomterna har delats i två tomter. Stenhuset som finns på 1688 års karta finns kvar. Den ena av dessa tomter sträcker sig fram till stenhuset. Ingen tomtgräns är markerad mellan tomt 13 och 14.

Stenhus som finns på 1751 års karta kallades Westmans stenhus (Olsson 1985a:120). Eftersom inga andra byggnader är markerade på kartan var sannolikt övriga hus uppförda av trä. Vidare ses rådhuset på kartan.

På en illustration från 1840-talet av Carl Wilhelm Swedman (figur 22) ses att husen har grundstenar i flera skift och husen ser ut som stenhus. Dessa hus har uppförts någon gång efter 1751.

1877 års karta

Kartan från 1877 (figur 15) är ett förslag på ny stadsplan. Den uppvisar samma tomtstruktur, med fem tomter, som 1688 års karta och de har samma nummer 10–14, som på 1751 års karta. Tomt 12 är delad med en linje av samma karaktär som tomtgränserna. Mellan de två östligaste tomterna, 13 och 14, finns ingen tomtgräns markerad. Om detta eventuellt beror på att det var en ägare till båda tomterna är oklart. Förslag på ny stadsplan med tomtstrukturen ses streckad upptill på de äldre tomterna. Inga hus är markerade på kartan.

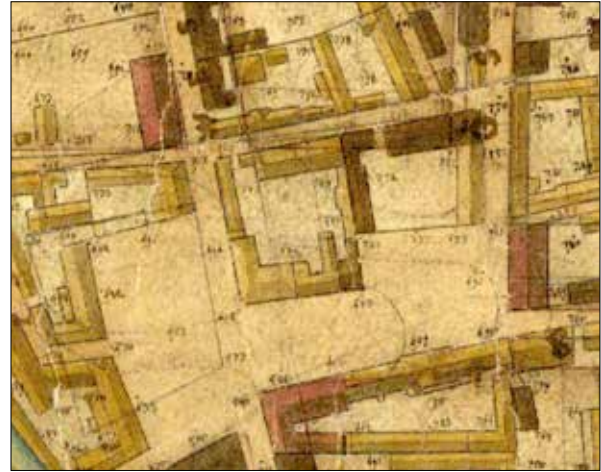
Rådhuset finns inte på 1877 års karta. År 1834 avyttrades rådhuset för rivning och källarutrymmena fylldes med rivningsmassor (Olsson 1985a:176).

1878 års karta

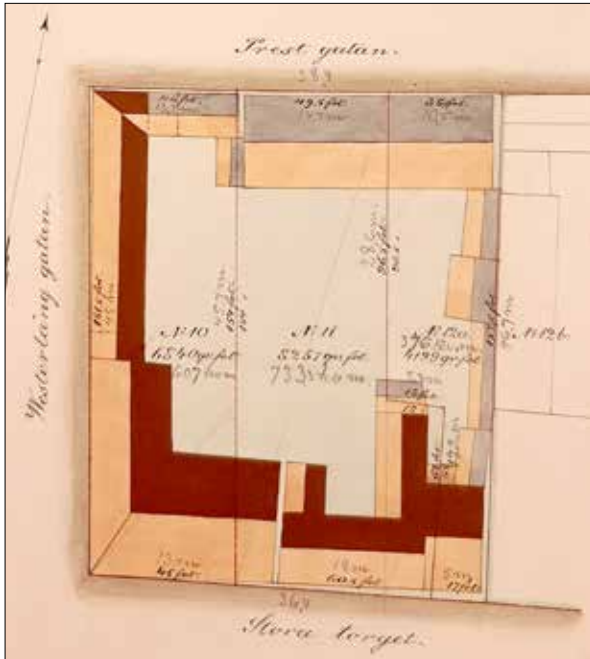
Kartan från 1878 (figur 16) är förslag från stadens byggnadsnämnd till reglering av Västerås stad. Där ses planerade förändringar, bland annat i söder, som att döma av 1902 års karta (figur 20) inte genomfördes. På torget ses förslag på ny bebyggelsestrukturen och där ses en stor tomtfigur, men inga hus är markerade. De fem äldre tomterna är på den yta som i dag är torg. Det är samma bebyggelsestruktur på 1880 och 1892 års kartor.

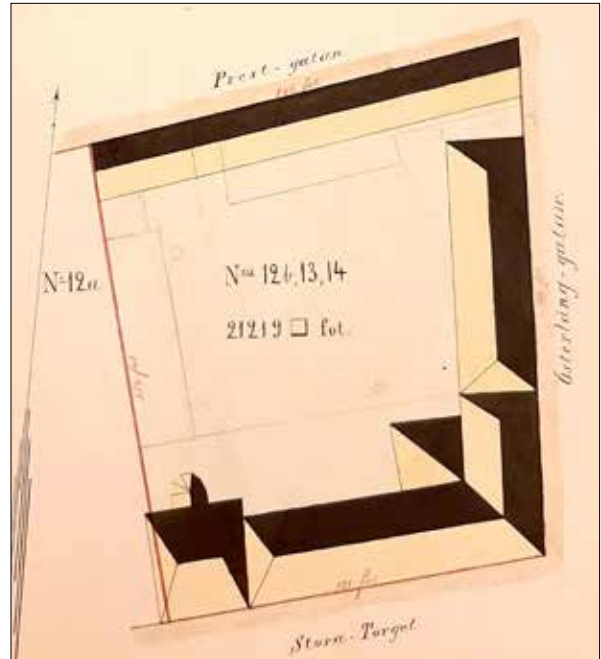
Figur 16. 1878 års karta, här ses förslag på reglering med en ny tomtstruktur med en stor tomt. Lägena för de fem äldre tomterna är markerade på den yta som är torg.

Figur 17. 1892 års karta visare en ny bebyggelsestruktur med två gårdar och fem tomter. Nedtill, söder om, den högra, östra gården ses en indragning. Där fanns Smörtorget som anlades efter branden 1879.

Figur 18. Förrättningskarta 1880. Norra kvarteret med tomterna 10, 11 och 12 (jfr figur 15; bild Västerås stadsarkiv).

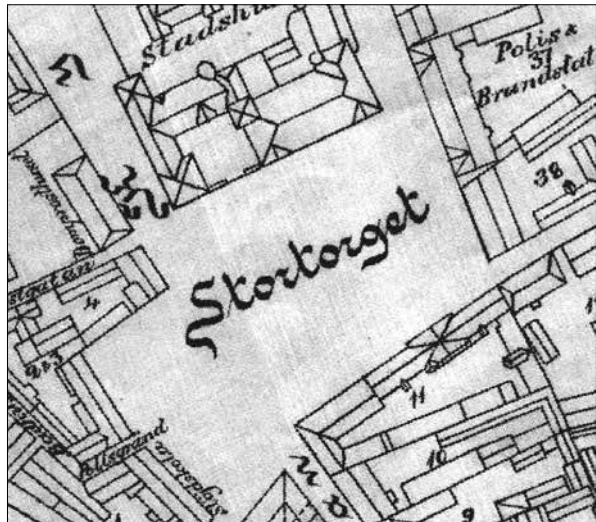
Figur 19. Förrättningskarta 1878. Norra kvarteret med tomterna 12, 13 och 14. Husen i söder, på nedre delen av bilden, revs efter branden 1879 och Smörtorget anlades där (figur 17; bild Västerås stadsarkiv).

1892 och 1880 års kartor och Smörtorget

På kartan från 1892 (figur 17) finns två rektangulära gårdar kringbyggda av hus. Tomterna har nummer 10–14, vilket visar att det fortfarande var fem tomter, men husens lägen bryter de äldre tomtgränserna. Denna förändring har sannolikt ägt rum 1878, eftersom 1877 års karta uppvisar det äldre tomtmönstret. Prästgatan löpte norr om tomtmarken. Nedtill, söder om, den högra, östra gården ses en indragning. Där fanns Smörtorget. På en förrättningskarta från 1880 (figur 18) ses tomt 10–12 med husen på den västra rektangulära gården i detalj. Området benämns Norra kvarteret. Torget är för övrigt lika stort som tidigare.

Figur 20. 1902 års karta, två gårdar, fem tomter. Upptill ses bebyggelsen som fanns på platsen innan Stadshotellet byggdes.

Figur 21. 1915 års karta. Stora torget har fått sin nuvarande form. Upptill ses Stadshotellet.

På en förrättningskarta från 1878 (figur 19) ses tomt 12–14 och husen på den östra rektangulära gården i detalj. Men de hus som ses på den södra delen av gården finns inte på kartan från 1892 (figur 17) eller på 1902 års karta (figur 20). Orsaken till det var sannolikt att ett hus brann 1879 i vinkeln mellan torget och Österlånggatan, nuvarande Östra Kyrkogatan (*Dalpilen* 1879-02-21; *Göteborgs Weckoblad* 1879-02-20; *Wermlands läns tidning* 1879-02-18). Därefter har hus rivits och då bildades det så kallade Smörtorget där bönder lär ha sålt mejeriprodukter, se figur 17 (Smörtorget, anteckning hos Västerås stadsarkiv). Smörtorget avtecknar sig som en indragning av tomten norrut på 1892 och 1902 års kartor (figur 17 och 20).

1902 års karta

På kartan från 1902 (figur 20) ses två rektangulära gårdar kringbyggda av samma hus som på kartorna figur 17 och 18 med undantag av att Smörtorget finns i den sydöstra delen. Prästgatan löpte norr om tomtmarken. 1902 års karta är den första karta där alla hus i Västerås är markerade.

1915 års karta, torg

På kartan från 1915 (figur 21) finns ingen tomtmark på Stora torget. Hela området har blivit ett torg, benämnt Stortorget. Torget har samma storlek som nuvarande Stora torget.

Fotografier över Stora torget

Det finns ett antal fotografier som visar Stora torget och bebyggelsen som fanns där innan Stadshotellet byggdes omkring 1907 och husen på torget revs. Här (figur 22–29) redovisas ett urval av dessa bilder och även två illustrationer som visar folklivet i området.

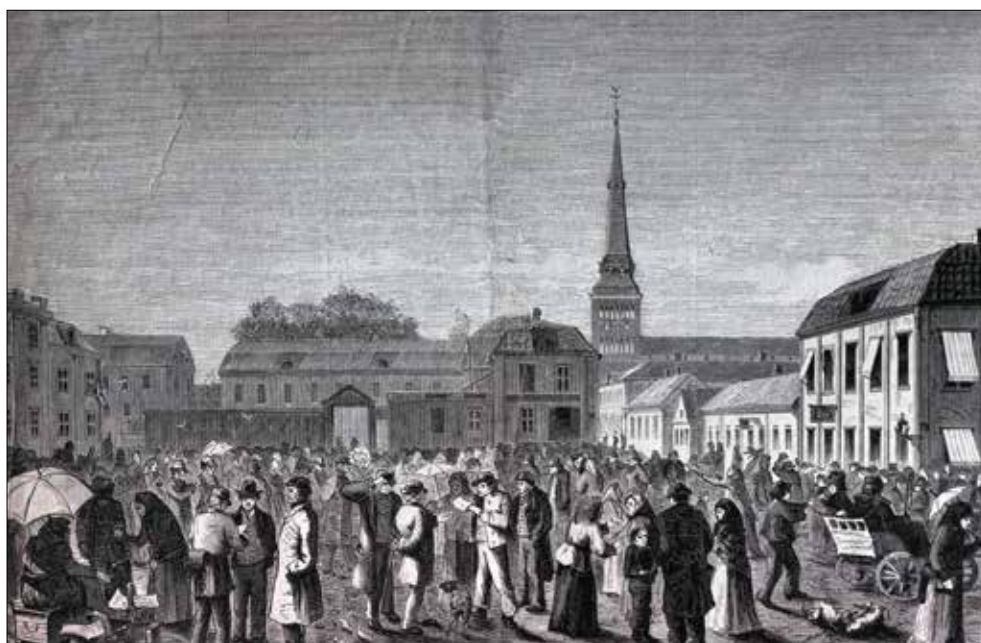
Figur 22. Illustration som visar Stora torget under 1840-talets början innan bebyggelsen till höger revs omkring 1907. Byggnaden till höger uppvisar skillnader i jämförelse med på figur 29 och visar tomtmark som motsvarande 1751 års karta. I mitten ses Apotekshuset och till höger om det Polisgränd. Sett från öster (bild Carl Wilhelm Swedman, Västerås stadsarkiv, SJ013510).

Figur 23. Översikt som visar delar av Stora torget och bebyggelse i staden cirka 1895. Nedtill på bilden ses de hus som revs omkring 1907 efter att Stadshotellet byggts. Till vänster ses Smörtorget och till höger Bondtorget. I bakgrunden, till höger, ses Västerås slott och i bakgrunden Västerås-fjärden/Mälaren. Foto från nordväst (fotograf Ernst Blom, Västmanlands läns museum, va-022).

Figur 24. Foto från 1903 som visar Stora torget i förgrunden och stenhuset intill Östra Kyrkogatan. Till höger fanns en brandstation (fotograf Ernst Blom, från Västmanlands läns museum, IMG_0001).

Figur 25. Träsnitt som visar marknadsliv på Bondtorget. Till höger ses den bebyggelse som revs omkring 1907 efter att Stadshotellet byggts. Domkyrkan ses i bakgrunden. Sett från sydöst (okänd konstnär, fotograferat av Ernst Bloom, Västerås Stadsarkiv, SJ013669).

Figur 26. Delar av bebyggelsen som fanns på Stora torget. I förgrunden ses Bondtorget och där bakom Västra Kyrkogatan. Stadshotellet och domkyrkan skymtas i bakgrunden. Av fotografiet framgår att byggnaderna på torget stod kvar tills Stadshotellet var byggt. Hotellet invigdes 1907. Västra Kyrkogatan sträcker sig fram mot domkyrkan. Sett från söder (okänd fotograf, Västerås stadsarkiv, AdNy0051).

Figur 27. Delar av Bondtorget som var lagt med små kullerstenar. Till höger ses delar av bebyggelsen som revs omkring 1907 efter att Stadshotellet byggts. Huset hade tegeltak. Delar av husens grundstenar påträffades i schakten på Stora torget. Västra Kyrkogatan sträcker sig fram mot domkyrkan. Foto från sydöst (okänd fotograf, Västerås stadsarkiv, vykf0092).

Figur 28. Delar av bebyggelsen som låg invid Stora torget. Husen revs omkring 1907 efter att Stadshotellet byggts. Husens grundstenar ses (okänd fotograf, men troligen Ernst Blom, jfr figur 29. Västmanlands läns museum, IMG_0024).

Figur 29. Stora torget var avsevärt mindre innan byggnaderna till vänster revs omkring 1907. Torget var lagt med små kullerstenar. Foto från väster (fotograf Ernst Blom, från Västerås stadsarkiv, 0023).

Figur 30. Vykort som visar rivningsresterna av den bebyggelse som fanns på Norra kvarteret 10–15. Husen revs efter att Stadshotellet byggts. I bakgrunden ses Stadshotellet (Västerås Stadsarkiv, SBKcb286).

Bebyggelsen som fanns på Stora torget fanns kvar då Stadshotellet var byggt (figur 26). Hotellet invigdes 1907. En bild finns med rivningsresterna framför Stadshotellet (figur 30).

Figur 31. Undersökningsområdet med schakt 1–49 och planerade djup på olika ytor för omdaning av Stora torget. Vidare ses befintliga ledningar i området. Schakten placerades på ytor där inga ledningar fanns. Utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

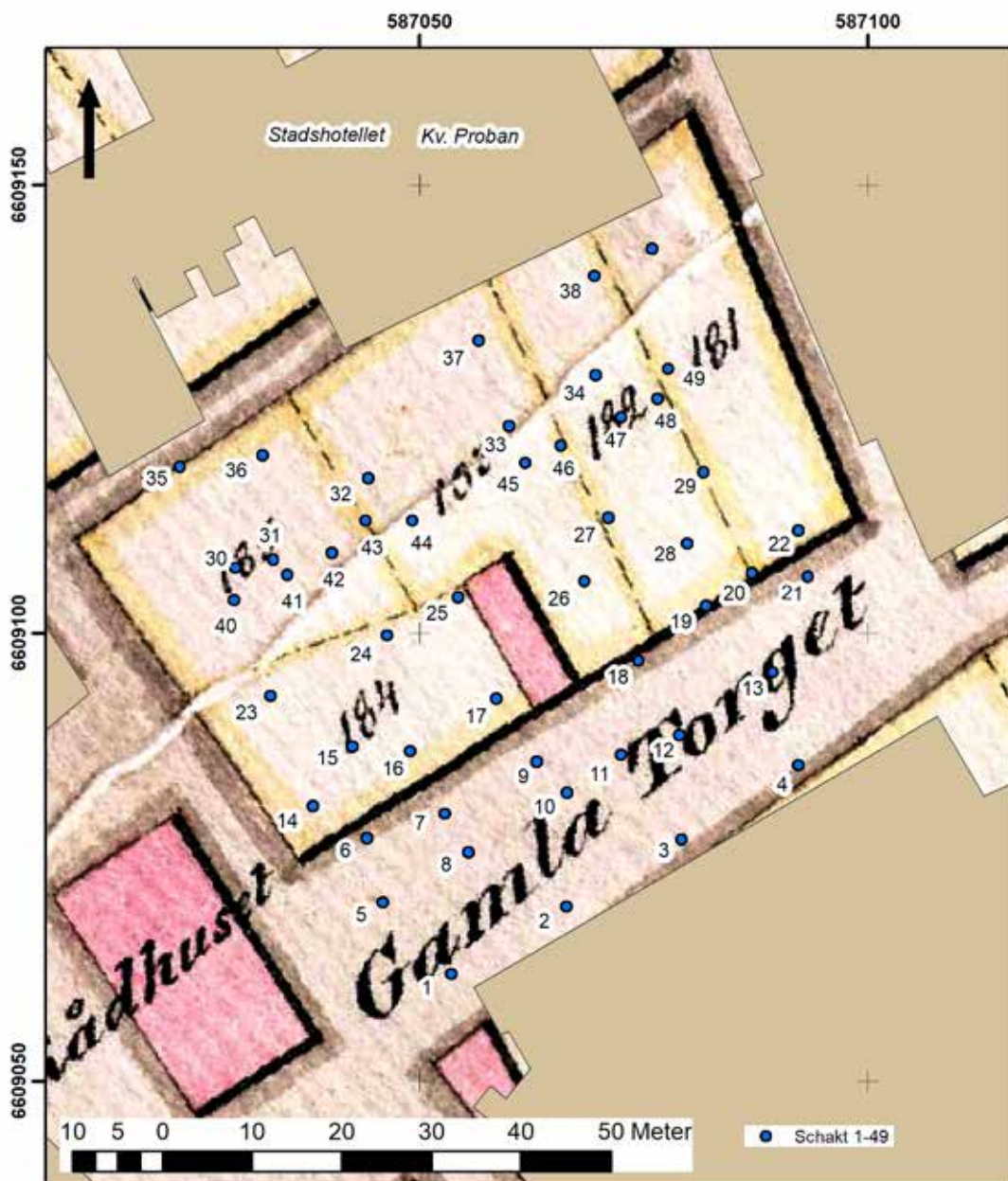
Schakt

I det följande redovisas kartor med undersökningsområdet med schakt 1–49 och de planerade schaktdjupen vid ombyggnationen, befintliga ledningar, Sven Olssons rekonstruerade stadsplan för år 1617 samt 1688, 1751 och 1902 års kartor och med schakten digitaliserade mot Primärkartan redovisas inledningsvis här (figur 31–34). Totalt togs 49 schakt upp och 42 sektioner samt 13 planritningar upprättades i schakten. Antalet ritningar i A3-format uppgår till 31. Sektioner och beskrivningar redovisas i bilaga 1. Det bevarade kulturlagrets tjocklek varierar i de olika schakten och börjar på olika djup under befintlig marknivå (figur 4–6).

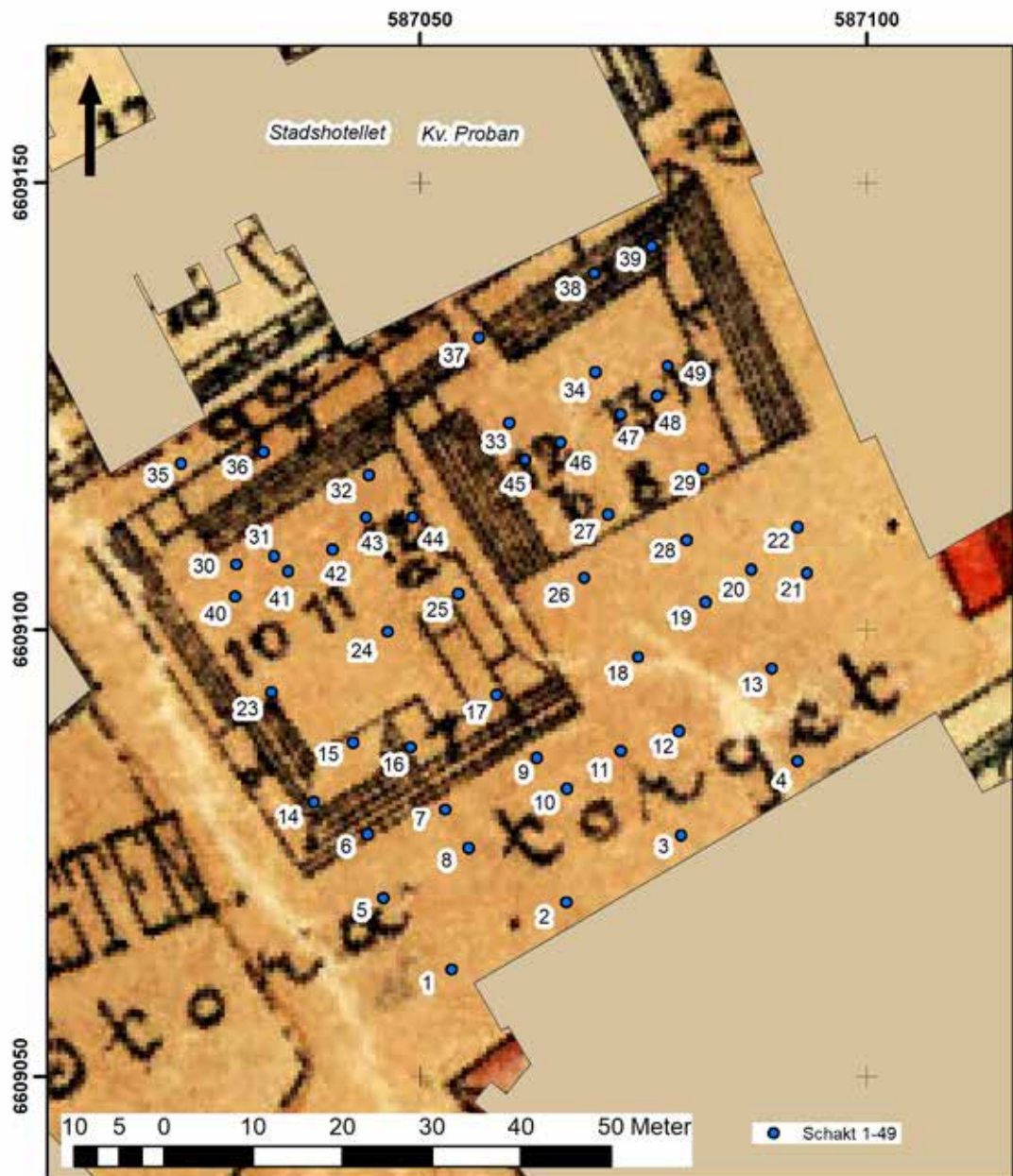

Figur 32. Undersökningsområdet med schakt 1–49 på Sven Olsson rekonstruerade stadsplan för år 1617 i svart och 1688 års karta i rött (Olsson 1985) rektifierad mot utdrag ur primärkartan. Skala 1:800.

Under asfalten och gatstenarna finns bärlager av varierande tjocklek som ger stabilitet. Därunder finns kulturlager, det kan vara rester av grunder till hus. I schakt 18, 23 och 36 påträffades rester av husgrunder som överlagrades av raseringslager från omkring 1907. Där finns även syllstenar och stabbar, avhuggna lodräta nedgrävda stockar, på vilka husens väggar vilat. Ibland påträffas rester av väggar och tak, särskilt om husen har brunnit. Brandlager från sannolika brända torvtak påträffades i schakt 16, 20, 33, 39 och 43 (bilaga 1). I och utanför husen kan finnas lager som bildats i samband med aktivitet såsom slagg från smide. Där finns föremål som tappats och kastats bort, till exempel keramik, mynt, kritpipor och knivar. På gårdsplaner finns träbeläggningar, så kallade kavelbroar, och stenlagda gårdsplaner. I gatusträckningar finns kavelbroar, rustbäddar till stenlagda gator, fynd och lager, bland annat innehållande avföring från hästar. I schakt 44 (bilaga 1) konstaterades förekomst av träck, avföring från djur, i flera lager och där har sannolikt får vistats.

Figur 33. Undersökningsområdet med schakt 1–49 på 1688 års karta rektifierad mot utdrag ur Primärkartan. Vi kan inte utesluta att rester av stenhuset som ses nedtill, väster om Sigmahuset, finns kvar. Skala 1:800.

Figur 34. Undersökningsområdet med schakt 1–49 och 1902 års karta rektifierad mot utdrag ur Primärkartan. Stadsbilden med tomterna hade 1902 förändrats i jämförelse med tidigare, se kartorna ovan. Den öppna ytan där schakt 18–22, 26 och 28 togs upp benämndes Smörtorget och skapades efter en brand 1879. Skala 1:800.

Figur 35–40 visar arbetsbilder från det fältarbetet etapp 1.

Figur 35. Schakt tas upp på Stora torget. Till höger skymtar Östra Kyrkogatan. I bakgrunden syns Stadshotellet. Foto från sydöst.

Figur 36. Ett av schakten på Stora torget, Stadshotellet syns i bakgrunden. Foto från sydöst.

Figur 37. Översikt, ett schakt tas upp på Stora torget. Foto från söder.

Figur 38. Översikt som visar schakt 30 som tas upp på parkeringen söder om Stadshotellet. Parkeringen stängdes tillfälligt av under arbetet. Foto från sydöst.

Figur 39. En sektion upprättas av Jonas Ros över kulturlagret i ett schakt på Stora torget. Under det gula huset i bakgrunden finns tidigkristna gravar. Foto från öster.

Figur 40. Översikt, den stenlagda ytan återställdes allteftersom. Foto från öster.

Figur 41. På Stora torget fanns gatstenar med inskriften BA.TB 95. Det är förkortningar, initialerna, till namnen på de som lade stenarna på torget 1995 i samband med den förra ombyggnationen av Stora torget.

Den nuvarande stenläggningen på Stora torget lades år 1995. Stenläggare var då Bengt Alsén och Tommy Björkstedt, deras initialer och året finns inhuggna i några stenar: BA.TB 95 (figur 41). Bengt Alsén uppgav muntligen i samband med ett besök vid undersökningen den 25 april 2023 att de inte fick tillåtelse att schakta torget innan stenarna lades eftersom det fanns kulturlager under som kunde skadas.

Fynd

Ett mindre fyndmaterial påträffades. Fynden registrerades under 15 fyndnummer (tabell 2) och redovisas även under respektive schakt. Fynden från båda besluten registreras i en fyndlista. I fyndlistan utgör fyra fyndnummer grytor, fyra fat och två skålar, samtliga av yngre rödgods. Kakel är registrerat under två fyndnummer och kritpipor under ett och delar av ett glaskärl under ett fyndnummer.

I schakt 22, sektion 6 lager 2 (F1, figur 79) och i schakt 9, sektion 25 lager 5 (F3, figur 54) påträffades delar av ben till trefotsgrytor, av yngre rödgods. Kärlden kan vara från 1600–1700-tal. I schakt 16, sektion 15 lager 10 framkom del av en skål av yngre rödgods med invändig vit pipleredekor (F2, figur 66), som bedöms vara från 1700-talet.

I schakt 37, sektion 27 lager 4 påträffades en del av en mynningsbit till ett fat av yngre rödgods (F4, figur 105). I schakt 30 sektion 31, lager 10 (F6, figur 94), på den stenlagda ytan, påträffades 11 skärvor av ett fat. I samma schakt och lager, 10 på den stenlagda ytan, påträffades även två delar av ett annat fat (F7, figur 95). Båda faten bedöms vara från 1800–1900-tal, troligtvis omkring 1900.

I schakt 36, sektion 28 lager 2 påträffades en del av ett glaskärl, möjligen del av en butelj (F5, figur 103). Glasmassan är grön med ojämn yta med luftbubblor i glaset. Fyndet bedöms vara från intervallet 1800–1900-tal, troligtvis omkring 1900.

I schakt 45, sektion 37, lager 3, påträffades en del av en skål av yngre rödgods med utvändigt rödbrun glasyr med spår av glasyr på insidan (F8, figur 135).

I schakt 40, sektion 42, lager 6, i lagret på husgrunden, påträffades en del av en gryta med rödbrun glasyr av yngre rödgods (F9, figur 114). I samma lager påträffades en del till en gryta av yngre rödgods med rödbrun glasyr invändigt och drejföror utvändigt (F10, figur 115). Vidare framkom en del kakel från en kakelugn med utvändigt vit krackelerad glasyr (F11, figur 116). Denna typ av vita kakelugnar blev vanlig under 1800-talet.

I kulturlagret, sektion 42, lager 5, som avsatts samtidigt med att huset i schakt 40 var i funktion, påträffades två delar till en kritpipa (F12, figur 117). Kritpipor dateras till 1600–1700-talen och denna är sannolikt från 1700-talet.

I schakt 41, sektion 41, lager 12 som var ett raseringslager till ett hus påträffades en del av en skål med rödbrun glasyr med utvändigt piperedekor (F13, figur 121). I samma lager framkom en del kakel till en kakelugn (F14, figur 122).

Anmärkningsvärd är att endast två bitar av kritpipor, registrerade under ett fyndnummer, påträffades. Kritpipor är mycket vanliga i lager som dateras till 1600- och 1700-talen. Kritpipor var gjorda av vitbrännande lera som användes för tobaksrökning. Att det endast påträffades två delar till kritpipor kan dels förklaras av att endast mindre delar av de lager som preliminärt dateras till 1600–1700-talen berördes. Dels också förklaras av att det framkom medeltida lager och lager med huslämningar från 1800–1907 vilket var perioder då kritpipor inte användes.

Tabell 2. Sammanställning av fynden som tillvaratogs och registrerades (se bilaga 2).

Sakord	Material	Antal fragment	Vikt, g	Antal fyndnr
Gryta	Bränd lera	6	83	4
Fat	Bränd lera	14	141	3
Skål	Bränd lera	2	26	2
Kärl	Glas	1	8	1
Kakel	Bränd lera	2	43	2
Kritpipa	Bränd lera	2	9	1
Summa		27	310	14

¹⁴C-analyser

Från förundersökningen steg 1 lämnades tre prov in för ¹⁴C-analys. Proven insamlades från schakt 5 där det bedömdes finnas kulturlager från 1300–1400-tal och från schakt 16 där det bedömdes kunna finnas kulturlager från 1500-tal, eller äldre. Samtliga prov var små pinnar, med en diameter under 0,01 meter, som har låg egenålder. Dateringarna redovisas även där dokumentationen redovisas av de lager som de insamlades från.

Ett prov från schakt 5, sektion 10, lager 2 (figur 44), dateras till intervallet 1180–1275 (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 91,8 % sannolikhet att provet dateras till 1208–1275 (prov 1, figur 48, 42a och tabell 3). Från samma sektion, lager 3, ¹⁴C-daterades en liten kvist till 1306–1417 (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 65,2 % sannolikhet att provet dateras till 1306–1364 (kal. 2 sigma, prov 2, figur 49, 42a och tabell 3).

Från schakt 16, sektion 15, lager 3 (figur 63), ¹⁴C-daterades en liten kvist till 1425–1614 (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 92,1 % sannolikhet att provet dateras till 1425–1496 (figur 67, 42a och tabell 3).

Från förundersökningen steg 2 lämnades sju prov in för ¹⁴C-analys, nr 4–10.

Från schakt 41, sektion 41, lager 3 (figur 118), ¹⁴C-daterades ett revben från en stor gräsätare, troligen ko (prov 4). Provet dateras till 1311–1425 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 48,0 % sannolikhet att provet dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 42b och 123).

Från schakt 43, sektion 39, lager 4 (figur 125) ¹⁴C-daterades ett mellanfotsben, *metatarsus* från en ko, (prov 5). Provet dateras till 1276–1388 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 61,0 % sannolikhet att provet dateras till 1276–1318 e.Kr. (figur 42b och 126).

Från schakt 44, sektion 38, lager 7 (figur 129), ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 6). Provet dateras till 1300–1400 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 73,1 % sannolikhet att provet dateras till 1300–1375 e.Kr. (figur 42b och 130).

Från schakt 49, sektion 34, lager 6 (figur 141), ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 7). Provet dateras till 1318–1425 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 49,3 % sannolikhet att provet dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 42b och 142).

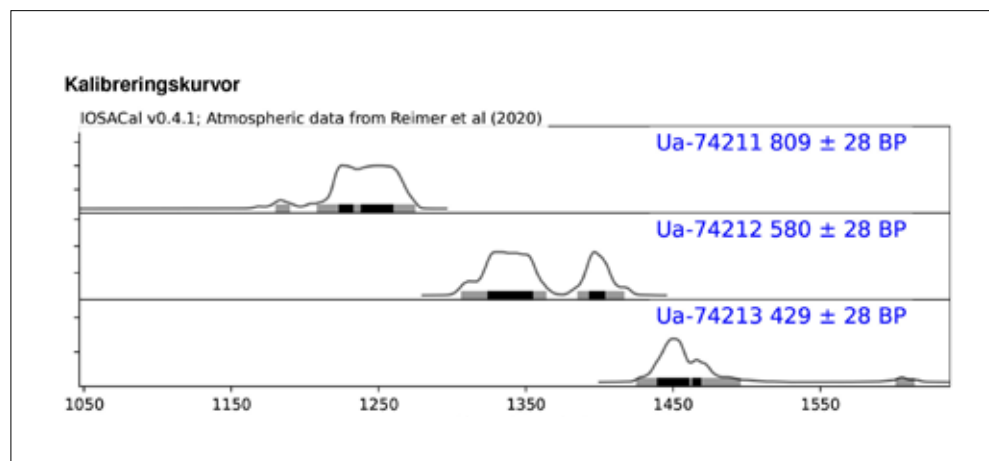
Från schakt 47, sektion 35, lager 2 (figur 138), ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 8). Provet dateras till 1311–1422 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 55,2 % sannolikhet att provet dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 42b och 140).

Från schakt 47, sektion 35, lager 1 (figur 138), ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 9). Provet dateras till 1295–1396 e.Kr. (2 sigma) och inom det intervallet är det 57,8 % sannolikhet att provet dateras till 1330–1396 e.Kr. (figur 42b och 139).

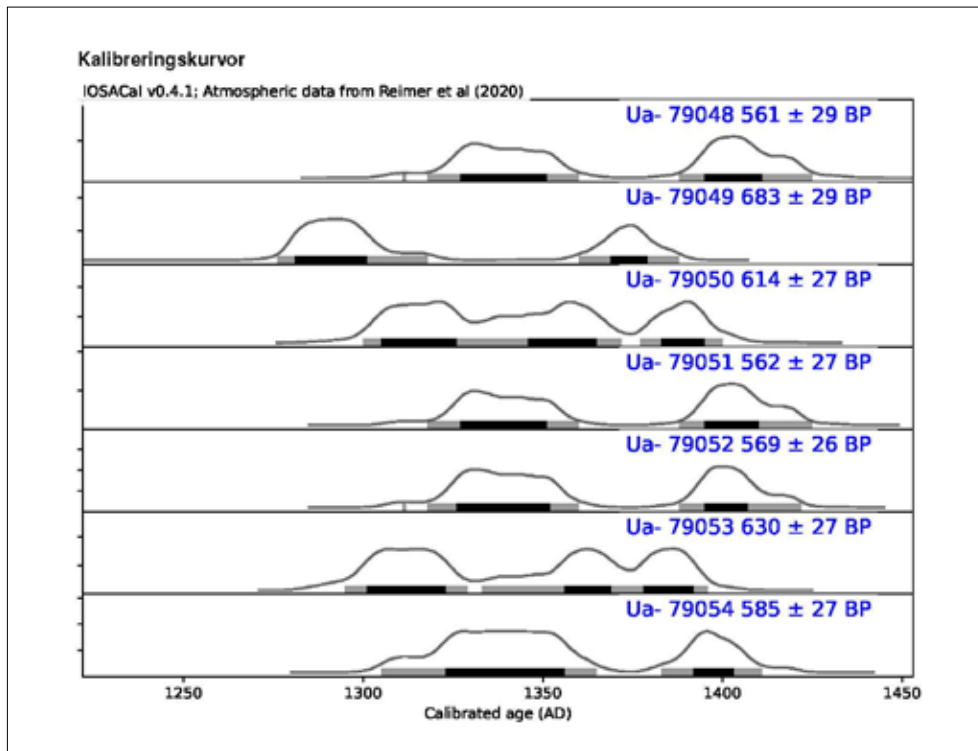
Från schakt 46, sektion 36, lager 9 (figur 136), ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 10). Provet dateras till 1305–1411 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 68,4 % sannolikhet att provet dateras till 1305–1365 e.Kr. (figur 42b och 137).

Tabell 3 som visar de tio ¹⁴C-prov som daterades. Dateringarna redovisas även i bilaga 1 där dokumentationen redovisas av de lager som de insamlades från (figur 43, 47, 48, 62, 66, 118, 125, 129, 141, 138 och 136).

Prov nr	Schakt/sektion/lager	Prov	Datering BP	δ13N‰ V-PDB	Kal. 1 sigma, (68,2%) e.Kr.	Kal. 2 sigma (95,4%) e.Kr.	Lab. nr
1	Schakt 5, sektion 10, lager 2	Liten tunn pinne	809±28	-26,0	AD 1223-1233 (19,7%) AD 1238-1260 (41,2%)	AD 1180-1190 (3,3%) AD 1208-1275 (91,8%)	Ua-74211
2	Schakt 5, sektion 10, lager 3	Liten tunn pinne	580±28	-26,0	AD 1324-1355 (49,0%) AD 1393-1404 (17,5%)	AD 1306-1364 (65,2%) AD 1385-1417 (29,9%)	Ua-74212
3	Schakt 16, sektion 15, lager 3	Liten tunn pinne	429±28	-27,2	AD 1439-1461 (56,3%) AD 1463-1469 (10,7%)	AD 1425-1496 (92,1%) AD 1601-1614 (3,2%)	Ua-74213
4	Schakt 41, sektion 41, lager 3	Revben, stor gräs-ätare, troligen ko	561±29	-22,1	AD 1327-1351 (36,1%) AD 1393-1411 (29,8%)	AD 1311-1312 (0,5%) AD 1318-1360 (48,0%) AD 1388-1425 (45,9%)	Ua-79048
5	Schakt 43, sektion 39, lager 4	Mellanfotsben, ko, <i>metatarsus</i>	683±29	-21,7	AD 1281-1301 (46,7%) AD 1369-1379 (20,3%)	AD 1276-1318 (61,0%) AD 1360-1388 (34,4%)	Ua-79049
6	Schakt 44, sektion 38, lager 7	Liten träpinne, ø 4 mm	610±27	-25,5	AD 1305-1326 (27,4%) AD 1346-1365 (22,8%) AD 1383-1395 (15,5%)	AD 1300-1372 (73,1%) AD 1377-1400 (22,2%)	Ua-79050
7	Schakt 49, sektion 34, lager 6	Liten träpinne, ø 11 mm	562±27	-26,7	AD 1327-1351 (37,7%) AD 1395-1410 (29,8%)	AD 1318-1360 (49,3%) AD 1388-1425 (45,9%)	Ua-79051
8	Schakt 47, sektion 35, lager 2	Liten träpinne, ø 8 mm	569±26	-23,7	AD 1326-1352 (44,0%) AD 1395-1407 (23,5%)	AD 1311-1312 (0,5%) AD 1318-1360 (55,2%) AD 1388-1422 (38,7%)	Ua-79052
9	Schakt 47, sektion 35, lager 1	Liten träpinne, ø 14 mm	630±27	-27,2	AD 1301-1323 (30,5%) AD 1356-1369 (17,9%) AD 1378-1392 (19,2%)	AD 1295-1329 (37,5%) AD 1333-1396 (57,8%)	Ua-79053
10	Schakt 46, sektion 36, lager 9	Liten träpinne, ø 24 mm. Ca 18 årsringar	585±27	-23,5	AD 1323-1356 (51,5%) AD 1392-1403 (16,6%)	AD 1305-1365 (68,4%) AD 1383-1411 (26,8%)	Ua-79054

Figur 42a. Kalibreringskurvor över ¹⁴C-prov 1-3.

Figur 42b. Kalibreringskurvor över ^{14}C -prov 4–10.

^{14}C -dateringarna visar att det direkt under bärlagret i områdets sydvästra del, i schakt 5, finns medeltida kulturlager från 1200–1400-talen. Vidare visar ^{14}C -dateringen från schakt 16 att det sannolikt finns medeltida kulturlager längre norrut under yngre bebyggelse lämningar. I områdets mellersta och norra del finns kulturlager från 1600-tal till 1907. ^{14}C -dateringarna från schakt 41, 43, 44, 46, 47 och 49 visar på dateringar till 1300-talet. Dessa prov togs från olika lager under de yngre lämningarna i respektive schakt. Tidigare undersökningar har visat att det äldsta kulturlagret i området är från omkring 1200 och de understa, äldsta, lagren på Stora torget förväntas vara från den tiden.

Sammanfattande tolkning

De frågor som ställts, på vilket djup under befintlig markyta finns kulturlager och vilken karaktär har de översta kulturlagren har kunde besvaras.

Undersökningen gjordes på Stora torget. Torget finns även väster om Västra Kyrkogatan, där på Bondtorget stod rådhuset. I kvarteret Johannes har gravar tillhörande en tidigkristen begravningsplats undersökts. Västra Kyrkogatan, som ligger väster om undersökningsområdet fanns sannolikt i den äldsta stadsplaneutläggningen. ¹⁴C-dateringar från undersökningar visar att bebyggelse fanns längs med gatan möjligtvis under sent 1100-tal och med säkerhet under 1200-talet (Ros 2023). I Östra Kyrkogatan, öster om undersökningsområdets norra del, togs i det äldsta lagret ett dendrokronologiskt prov som dateras till 1240/1241. De äldsta lagren från Smedjegatan dateras till 1200-talet (Ros manus 1). De äldsta lagren underst på Stora torget förväntas vara från omkring 1200 då tomterna lades ut i området.

Totalt 49 schakt togs upp med syfte att fastställa på vilket djup under markytan som det finns kulturlager och att konstatera vilken karaktär som de översta lagren har. Schaktdjupen varierar över ytan och utgick från de planerade maxdjupen och var som mest cirka 1 meter. I de flesta schakt grävdes ned till det maximala djup som Västerås stad önskar schakta till. Men i några schakt påträffades kulturlager som inte grävdes igenom. De övre delarna av kulturlagret berördes.

Sektioner och planer upprättades över framkomna kulturlager i schaktväggarna och över anläggningar i plan. På vilket djup under befintlig markyta som kulturlager finns framgår av sektionerna (bilaga 1). I figur 4 och 5 redovisas kartor av vilka det framgår om kulturlager kommer att beröras vid de två schaktdjupen som angavs. I figur 6 ses tolkade dateringar av de yngsta lämningarna i schakten. Under den nivå som schakten nådde finns äldre kulturlager och byggnadsrester.

Förhållandena varierar över torgets yta och ger ingen enhetlig bild. I de flesta schakt där det påträffades kulturlager framkom lämningar som visar att där har varit tomtmark respektive torg/gator. Det överensstämmer till största delen med de historiska kartorna över området. Enligt 1688 och 1751 års kartor har det inom undersökningsområdet funnits fem tomter. Bebyggelselämningarna och kulturlagren som framkom på torgytan, som är den centrala delen av nuvarande Stora torget, och i den norra delen av undersökningsområdet dateras preliminärt från 1300-tal till 1907 då Stadshotellet invigdes. Bebyggelsen på torget revs strax därefter. I schakt 18, 23 och 36 påträffades rester av husgrunder som överlagrades av raseringslager från omkring 1907.

Brandlager från sannolika brända torvtak påträffades i schakt 16, 20, 33, 39 och 43. I schakt 44 konstaterades förekomst av träck i flera lager och där har sannolikt får visats. Men det var inte möjligt att avgöra om det var i en byggnad, men troligast är kanske att där finns en inhägnad på en gårdsplan (figur 128).

Det finns två kartor från 1877 och 1878 och de är förslag på ny stadsplan med regleringar av tomterna. År 1879 drabbade en brand några hus som vätte mot nuvarande Östra Kyrkogatan och mot torget, då fanns alltså hus där, det är dock oklart när de uppfördes. I schakt 18 (figur 71–73) påträffades grundstenar som bedöms ha tillhört ett av de husen. I schakt 22 påträffades raseringslager som troligen är efter en brand 1879. I schakt 21 (figur 77) framkom rasmassor som bedöms ha deponerats i en källare i ett hus i samband med samma brand. Efter branden bildades det så kallade Smörtorget där bönder lär ha sålt smör. Där framkom även brandlager från bränderna 1714 och 1668.

1892 års karta visar en ny bebyggelsestruktur med två rektangulära gårdar och hus, dessa hus revs omkring 1907. I områdets norra och mellersta del framkom husgrunder från dessa hus. I schakt 14 (figur 59–61), 15 (figur 62), 17 (figur 68–70), 23 (figur 80–82) och 36 (figur 100) framkom delar av stora stenar som tolkas utgöra lämningar av den bebyggelse som uppfördes i området under sent 1800-tal och husen fanns fram till 1907 då Stadshotellet uppfördes och husen revs. Dessa hus bedöms inte vara fornlämningar eftersom gränsen för fornlämningar är 1850. Enligt instruktioner från Länsstyrelsen skulle inte dessa husrester schaktas bort vid förundersökningen. Det stenhus som finns på 1688, 1751 kartor och på 1902 års karta är dock fornlämning eftersom det är från tiden före 1850. Under huslämningarna som revs 1907 finns äldre kulturlager från perioden före 1850 och delar av dessa framkom i vissa av schakten. I schakt 16, sektion 15 (figur 63–65), framkom sådana äldre kulturlager. Från lager 3 ¹⁴C-daterades en liten pinne till 1425–1614 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 92,1 % sannolikhet att provet dateras till 1425–1496 (kal. 2 sigma).

I schakt 41, 43, 44, 46, 47 och 49 gav ¹⁴C-proven dateringar till 1300-talet, men dateringen av de yngst lagren i dessa schakt är svårbedömda. I flera av dessa schakt framkom brandlager i de övre lagren som under fältarbetet bedömdes vara från 1714 års brand. Anmärkningsvärt är att det är relativt tunna kulturlager ned till lagren från 1300-talet. Alternativt är brandlagren spår av branden 1500. I schakt 41 (sektion 41, figur 118) finns 0,40 meter kulturlager ovanpå lager 3 som ¹⁴C-dateras till 1300-talet. I schakt 43 (sektion 39, figur 125) finns endast 0,10 meter kulturlager mellan lager 4 som ¹⁴C-dateras till 1300-talet och lager 9 som är golv i ett hus som brunnit. I schakt 44 (sektion 38, figur 129) finns 0,17 meter kulturlager ovanpå lager 7 som ¹⁴C-dateras till 1300-talet. I schakt 46 (sektion 36, figur 136) finns endast 0,09 meter kulturlager på lager 9 som ¹⁴C-dateras till 1300-talet. I schakt 47 (sektion 36, figur 138) finns endast 0,21 meter kulturlager på lager 2, som ¹⁴C-dateras till 1300-talet, upp till lager 6 som var ett brandlager. I schakt 49 (sektion 34, figur 141) finns endast 0,29 meter kulturlager på lager 6 som ¹⁴C-dateras till 1300-talet. Kulturlagret tjocklek ovanpå de lager som ¹⁴C-dateras till 1300-talet varierar alltså mellan cirka 0,09 och 0,29 meter.

Bland de brandrester som påträffades i dessa schakt påträffades inga fynd och brandlagren kan antingen vara från 1500, eller 1714 års brand. Argument för den senare tolkningen är att tidigare undersökningar, bland annat i Västra Kyrkogatans förlängning norrut, har visat att kulturlager fanns bevarade fram till omkring 1300-talets slut och på dessa lämningar fanns kulturlager och huslämningar från 1600-talet och senare. Det tycks ha blivit en tillbakagång i bebyggelsen och troligen lades vissa tomter i Västerås öde till följd av pestens härjningar på 1300-talet. Efter branden år 1500 lämnade också många borgare Västerås. Ökad renhållning kan också ha bidragit till minskad kulturlagertillväxt. Det är också generellt svårt att identifiera lager från 1400- och 1500-talen i Västerås (Ros manus 3). I samband med undersökningen i Östra Kyrkogatan framkom lämningar som ¹⁴C-daterades till 1300-talet direkt under bärlagret (Ros manus 1). Vi vet alltså inte om vissa tomter på nuvarande Stora torget låg öde under 1400- och 1500-talen i likhet med i andra delar av Västerås. Vid eventuella kommande undersökningar vore det önskvärt med fler ¹⁴C-analyser för att även datera de yngre lagren.

I områdets sydvästra del framkom lämningar av en annan karaktär som under fältarbetet bedömdes vara från 1300- och 1400-talen. Från schakt 5, sektion 10 (figur 44–47) lager 2, ¹⁴C-daterades en liten kvist. Dateringen, kalibrerad med 2 sigma, visar på intervallet 1180–1275 e.Kr. och inom det intervallet är det 91,8 % sannolikhet att provet dateras till 1208–1275 (kal. 2 sigma, prov 1, Ua-74211). Från lager 3 som överlag-

rade byggnaden ¹⁴C-daterades en liten kvist till 1306–1417 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 65,2% sannolikhet att provet dateras till 1306–1364 (kal. 2 sigma, prov 2, Ua-74212). I schakt som angränsar till det framkom kulturlager av liknade karaktär och sannolikt med likartade dateringar. Anmärkningsvärt är att det där, i schakt 5, påträffades lämningar av en byggnad. Samtliga kartor alltifrån 1688 visar att platsen där schakt 5 togs upp användes som torg. Det indikerar att stadsplanen har genomgått förändringar i det området före 1688 och att där har funnits tomtmark. Det är oklart huruvida förändringen ägde rum i samband med regleringen som påbörjades i Västerås under 1600-talet, eller om den speglar en äldre förändring. Men där tycks inte finnas några kulturlager som är yngre än medeltiden, därför är det ovisst om det kommer att bli möjligt att datera förändringen av stadsplanen.

Frågan bör ställas varför det inte finns några kulturlager från perioden efter medeltiden in den sydvästra delen av torget. Är det så att kulturlagren har schaktats bort där? Topografin ligger lägre i den delen och en möjlig förklaring är att lager har schaktats bort. Vid schakt 5 är till exempel den befintliga marknivån +9,44 och vid schakt 49 är marknivån +10,62, det är en nivåskillnad på 1,18 meter. Det borde finnas marknivåer som representerar lager som har bildats på torget i områdets södra del och man kunde förvänta sig stenlagda ytor eller kavelbroar, det vill säga förstärkningar i form av trä som lags ut. Men en annan möjlighet är att det inte har bildats så mycket lager där eftersom området har använts som torg och renhållningen har varit mer intensiv och anläggningar och kulturlager tagits bort.

Med utgångspunkt från förundersökningsresultaten kommer beslut tas om omdaning av Stora torget kan utföras som planerat eller ej.

Utvärdering

Frågeställningar

Länsstyrelsen har fastställt att förundersökningens syfte var att ta fram ett kunskapsunderlag för Länsstyrelsen och Västerås stad för att klargöra om det är möjligt att genomföra en planerad omdaning av Stora torget enligt plan. Förundersökningen kunde besvara de angivna frågeställningarna:

På vilket djup under befintlig markyta finns kulturlager?

Kulturlager framkom på varierande djup. I kapitlet sammanfattningen av resultaten redovisas kartor av vilka det framgår om kulturlager kommer att beröras vid de två schaktdjupen som angavs (figur 4 och 5). I redovisningen av schakten (bilaga 1) framgår på vilket djup kulturlagret börjar under markytan.

Om kulturlager berörs – vilken karaktär har de översta kulturlagren?

Kulturlagren hade varierande karaktär och resultaten finns i redovisningen av schakten (bilaga 1). En karta framställdes med tolkningar av datering av kulturlagren i de olika schakten (figur 6).

Referenser

KART- OCH ARKIVMATERIAL

- Dalpilen* 1879-02-21. "Eldsvåda i Västerås." Tidningsurklipp i Västerås stadsarkiv.
Göteborgs Weckoblad 1879-02-20. Tidningsurklipp hos Västerås stadsarkiv.
Smörtorget, anteckning hos Västerås stadsarkiv.
Västerås stadsarkiv, varifrån bilderna: KRO0019a, SBKcb286, SJO13510, SJO13669, AdNy0051, vykfo092, 0023 och kartor kommer.
Västmanlands läns museum, varifrån fotografierna: va-022, IMG_0001 och IMG_0024 kommer.
Wermlands läns tidning 1879-02-18. Tidningsurklipp hos Västerås stadsarkiv.

INTERNET

- Fornsök
<https://app.raa.se/open/fornsok>
SDHK, Svenskt diplomatariums huvudkartotek
<https://sok.riksarkivet.se/sdhk>
SVT Västmanland. "Arkeologisk utgrävning på Stora torget i Västerås" den 15 oktober 2021
Västerås, Historiska kartor
http://kartor.vasteras.se/external/kartor/?app=_historiskakartor
Kronman, Å., Simon Depken d.ä. (Döpke[n])
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17469>
Svenskt biografiskt lexikon, hämtad 2022-03-10

MUNTLLIG UPPGIFT

- Bengt Alsén, 25 april 2023.

LITTERATUR

- Ahlberg, N. 2005. *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721*. Uppsala.
Alström, U. 2014. "att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer." *Nytt dateringsunderlag för Västerås historia*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Västerås 232:1. Stora gatan. Stadsparken. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:83.
Alström, U. 2011. "Västerås är en ganska stor och vacker uppstad, ..." *Arkeologiska iakttagelser intill en varutunnel*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Västerås 232:1. Smedjegatan, Hantverkaregatan och Torggatan. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2011:29.
Alström, U. 2010. "Man kan nu intet weta at berätta, en är denne Staden aldraförst blivitt anlagd och upbygd ..." Västerås 232:1, Västerås 1:1. Västerås stadsförsamling. Västerås. Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:5.
Alström, U. 2007. *En trädplantering vid Stadshotellet*. Antikvarisk kontroll. RAÄ 232. Kvarteret Proban. Västerås stadsförsamling. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2007:96.
Annuswer, B., Bergquist, U., Forenius, S. & Syse, B. 1990. *Västerås 1000 år i centrum*. Västerås kulturnämnds skriftserie 23. Stockholm.

- Anund, J. 1994. *Stora Torget*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport 1994:58.
- Bergquist, U. u.å. *Kyrkbacken och stadsdiket*. Arkeologisk förundersökning. Västra Kyrkogatan mellan kvarteret Jarl och Gamla kyrkogården. RAÄ 232. Västerås. Västmanland. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala. Otryckt.
- Bergquist, U. & Bäck, M. 2000. *Förundersökningar i Vasagatan och Stora Gatan*. RAÄ 232. Västerås stad och kommun. Västmanland. Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen rapport 2000:7.
- Carlsson, R. 1996. *Kvarteret Proban*. Arkeologisk undersökning. Kvarteret Proban. RAÄ 232. Västerås. Västmanland. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport 31.
- Dahlbäck, G. 1993. Uppsalakyrkans uppbyggnadsskede. Om kyrka och kungamakt under äldre medeltid. *Kärnhuset i riksäpplet, Upplands fornminnesförening och hembygdsförbunds årsbok*. Uppsala, s. 135–172.
- Forenius, S. 1997. *Bondtorget och Stadsparken*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala. Rapport 1997.
- Grandin, L. & Bergquist, U. 2009. *Smidet vid Smedjegatan: Analyser av slagger och ¹⁴C-datering av smidet*. Västmanland. Västerås stad. Vasagatan. Geoarkologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport 2009:17.
- Gustafsson, J.-H. & Redin, L. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.
- Gustavsson, G. 1981. *Gatunamnens historia i Västerås*. Västerås.
- Hartzell, L. 2010. *Liv och död i det tidigmedeltida Västerås. En osteologisk analys av skelett från kvarteret Johannes*. Statens historiska museer. Fou rapport 8. <http://www.shmm.se/Documents/forskning/Rapport%20-%20small.pdf>.
- Hudd, K. 2002. ”Stora torget ruvar på Västerås historia” *Västmanlands läns tidning*, 14 maj 2022.
- Kumlien, K. 1971. *Västerås genom tiderna. Del II. Västerås till 1600-talets början*. Västerås.
- Lovén, C. 2020. *Florenslängden. Den äldsta förteckningen över de svenska stiftet*. Red. M. Willén Ode. Örebro.
- Olsson, S. 1985a. *Idealstad med förhinder. Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1. Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt*. Västerås.
- Olsson, S. 1985b. *Idealstad med förhinder. Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1. Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Figurblock*. Västerås.
- Palmqvist, A. 1961. *Kyrkans enhet och papalismen. Die Einheit der Kirche und der Papalismus*. Stockholm.
- Ros, J. Manus 1. *Huslämningar i Östra Kyrkogatan från 1200- till 1700-tal*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. L2002:434, stadslager. Östra Kyrkogatan. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport.
- Ros, J. Manus 2. *Gravgillesgården. Medeltida bebyggelse i Citytunneln i Västerås*. Arkeologisk undersökning. L2002:434, stadslager. Citytunneln. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport.
- Ros, J. Manus 3. *1200–1400-tal i Västerås Domkyrkostad*. Arkeologisk undersökning. L2002:434, stadslager. Vid domkyrkan och Rudbeckianska gymnasiet. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport.
- Ros, J. 2023. *Vikingatida och medeltida bebyggelse i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. L2002:434, stadslager. Citytunneln, Smedjegatan, Vasagatan, Koppbergsvägen m.fl. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2023:17.

- Ros, J. 2021a. *Gravkapell, gravar, hus och regleringar i Västra Kyrkogatan i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Domstaden. L2002:434, stadslager. Västra Kyrkogatan. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2021:33.
- Ros, J. 2021b. *Tre prebendegårdar Bebyggelse från 1200-talet i Proban i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. L2002:434, Västerås stadslager. Proban 6–7. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2021:35.
- Ros, J. 2018a. *Borrning i Stora Torget i Västerås*. Arkeologisk undersökning. Västerås stadslager 232:1. Stora Torget. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2017:53.
- Ros, J. 2018b. *Västerås slott. Äldre borggård, skelett, en kanonkula och dateringsunderlag för slottet*. Arkeologisk undersökning. Västerås 232:1. Olympia 3. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2017:49.
- Ros, J. 2016. *Medeltida kulturlager vid Västerås Stadshotell*. Arkeologisk undersökning. Västerås 232:1. Kvarteret Proban. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2016: 30.
- Ros, J. 2015a. *S:t Ilians kyrkogård i Västerås. Medeltida gravar i Citytunneln*. Arkeologisk förundersökning. Västerås 232:1. Citytunneln, Hantverkargatan/kvarteret Knut. Västerås Domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:24.
- Ros, J. 2015b. *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slottsgatan*. Arkeologisk förundersökning. Västerås 232:1. Stadsparken. Västerås Domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:8.
- Ros, J. 2012. *Kulturlager i Västerås och ett grytgjuteri från 1300-talet. Ombyggnation av Domkyrkoesplanaden och angränsande gator*. Arkeologiska förundersökningar. Fornlämning 232:1. Västerås Domkyrkoförsamling. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:28.
- Ros, J. 2009. *Stad och gård. Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid*. OPIA 30. Uppsala.
- Ros, J. 1995a. *Östra Kyrkogatan. Arkeologisk förundersökning. Västerås stad. Västmanland*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport 1995:23.
- Ros, J. 1995b. *Biskopsgatan*. Arkeologisk undersökning Biskopsgatan och Västra Kyrkogatan. Västerås stad. Västmanland. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala rapport 1995:24.
- Spjuth, O. 2018. *Innergården i kvarteret Johannes. Medeltida bebyggelse och skelettgrav i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Västerås 232:1, stadslager. Johannes 1. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2018:5.
- Sporrong, U. 1985. *Mälabygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk – geografiskt perspektiv*. Kulturgeografiska institutionen, meddelande serie B 61. Stockholms universitet.
- Wahlberg, M. (red.). 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Uppsala.
- Welinder, S. 1990. *Människor i Västeråstrakten för 1 000 år sedan*. Västerås.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Steg 1

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM21142
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-4209-2021, 2021-09-27
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202201623
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning
<i>Undersökningsperiod:</i>	2021-10-04–2021-10-26
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Fastighet:</i>	Stora torget
<i>Fornlämning:</i>	L2002:434, stadslager
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X 6609061, Y 587053
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	22 st sektions- och planritningar i A3-format förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.
<i>Fynd:</i>	Fynden FI–FI4 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Steg 2

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM23016
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2435-2022, 2023-02-16
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	Samrapporteras med 202201623
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk förundersökning
<i>Undersökningsperiod:</i>	2023-04-17–19, 2023-04-24–26
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Fastighet:</i>	Stora torget
<i>Fornlämning:</i>	L2002:434, stadslager
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X 6609103, Y 587029
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	9 st sektions- och planritningar i A3-format förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.
<i>Fynd:</i>	Fynden registrerades under projektet Lst dnr 431-4209-2021.

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Schakten med sektionerna och beskrivningar av lagren redovisas här med början i den sydvästra delen och österut och därefter nästa rad och så vidare (figur 31–34). I respektive sektion finns det planerade maximala och det minsta schaktdjupet markerat. Inom ramen för steg 2 togs 10 schakt, nr 40–49, upp år 2023 och de redovisas sist. I början av rapporten (figur 4 och 5) redovisas två olika kartor som visar var kulturlager finns på maximalt respektive till minsta schaktdjup. Under varje schakt finns en färg angiven, den anger om schaktning görs till maximalt djup (figur 4). I figur 6 redovisas tolkade dateringar.

Det planerade schaktdjupet inom undersökningsområdet varierar över ytan. På figur 31 och figur 3 redovisas djupen.

Schakt 1, sektion 1

● Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning), gräns till tomtmark (figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 43).

Grävt djup: 0,86 meter.

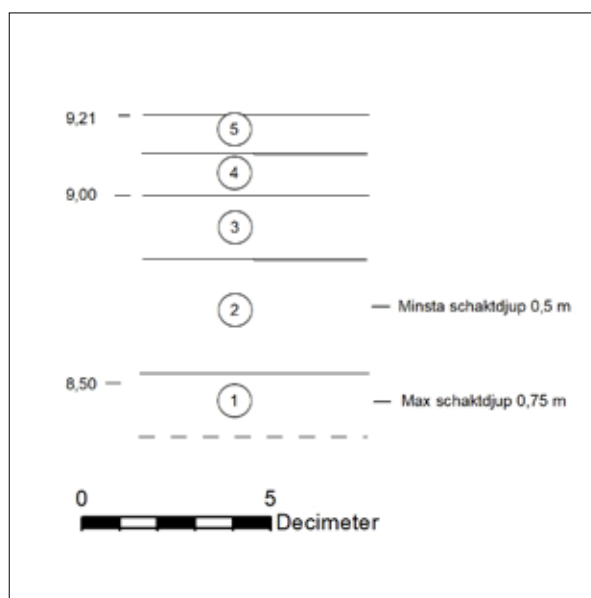
Kulturlager: Inga kulturlager, omrört lager vid 0,7 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: Kulturlagren är bortschaktade. Oklart vad som finns djupare ned. Söder om schaktet finns modern bebyggelse. Kulturlagren kan ha schaktats bort då Sigma-huset byggdes.

Bedömning: Schaktning kan genomföras till planerat maxdjup.

Figur 43. Sektion 1 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lera, sand och små tegelflisor. Omrört lager.
2. Grus och sand. Bärlager.
3. Storgatsten. Äldre markyta före 1995.
4. Sand. Bärlager.
5. Asfalt.

Schakt 2, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning), gräns till tomtmark (figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,8 meter.

Kulturlager: Inga kulturlager, endast bärlager.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: Kulturlagren är bortschaktade. Oklart vad som finns djupare ned. Söder om schaktet finns modern bebyggelse. Kulturlagren kan ha schaktats bort när Sigma-huset byggdes.

Bedömning: Schaktning kan genomföras till planerat maxdjup.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 3, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning), gräns till tomtmark (figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,44 meter, betong som kan vara en kulvert.

Kulturlager: Inga kulturlager, endast bärlager och betong.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: På 0,44 meter djup finns betong som kan vara toppen av en kulvert. Eftersom det även finns betong i schakt 4 så finns anledning att anta att det finns betong under marken längs en lång sträcka.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 4, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning), gräns till tomtmark (figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,35 meter.

Kulturlager: Inga kulturlager, endast bärlager och betong som kan vara toppen av en kulvert. Liknade betong påträffades i schakt 3.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: På 0,37 meter djup finns betong som kan vara toppen av en kulvert. Eftersom det även finns betong i schakt 3 så finns anledning att anta att det finns betong under marken längs en lång sträcka.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 5, sektion 10

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31, 44 och 45).

Grävt djup: 0,88 meter.

Kulturlager: från 0,52 meter. Fyra syllstenar till hus från 0,65 meter.

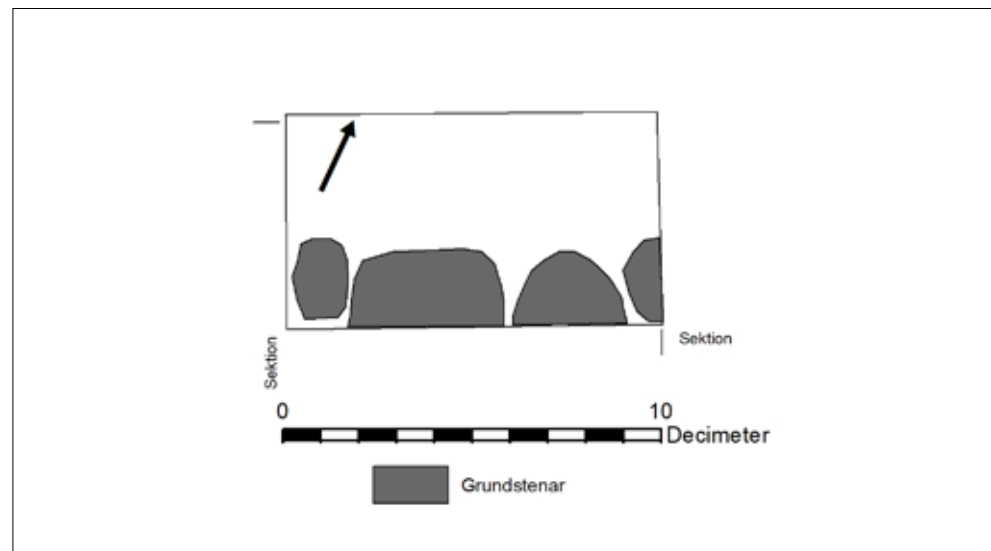
Fynd: –

Preliminär datering: Medeltid, 1300–1400-tal?

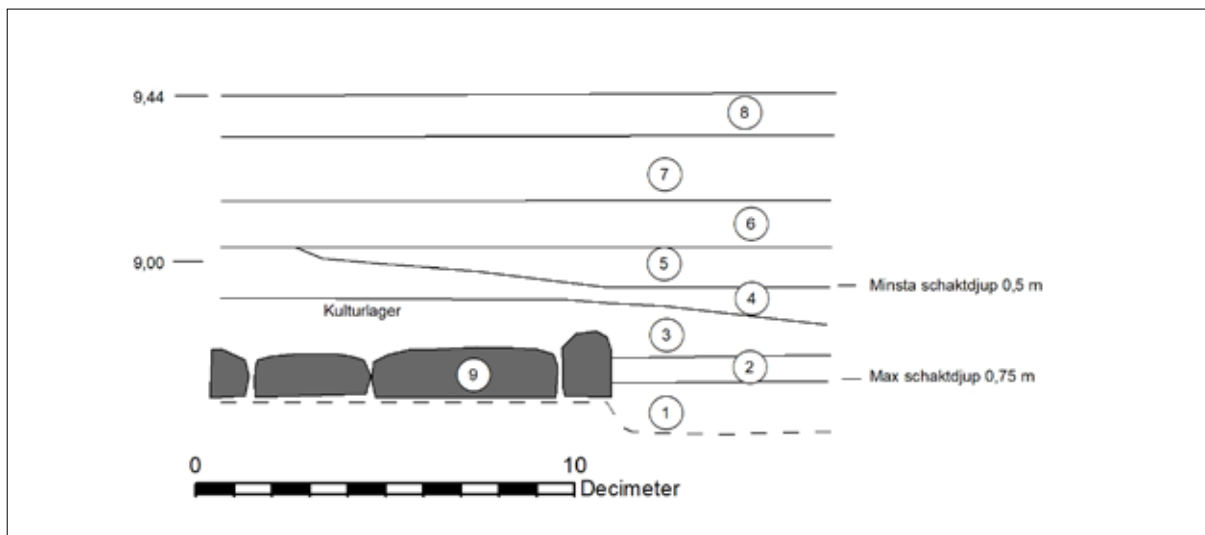
Kommentarer: Anmärkningsvärt var att det framkom huslämningar eftersom alla kartor visar att där var torgmark.

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,5 meter, men inte djupare.

Lager 9 (figur 43) bedöms vara delar av en syllstensrad, liknade torpargrund, i en byggnad (figur 44–46). Lager 1 är äldre än byggnaden och lager 2 har avsatts då byggnaden var i funktion. Från lager 2 ¹⁴C-daterades en liten kvist. Dateringen, kalibrerad med 2 sigma, visar på intervallet 1180–1275 e.Kr. och inom det intervallet är det 91,8 % sannolikhet att provet dateras till 1208–1275 (kal. 2 sigma, prov 1, Ua-74211, figur 48, 107 och tabell 3). Från lager 3 som överlagrade byggnadens syllstensrad ¹⁴C-daterades en liten kvist till 1306–1417 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 65,2 % sannolikhet att provet dateras till 1306–1364 (kal. 2 sigma, prov 2, Ua-74212, figur 49, 42 och tabell 3).

Figur 45. Plan över schakt 5 med syllstenarna intill sektion 10. Skala 1:20.

Figur 44. Sektion 10 sedd från norr. Lager 9 utgör syllstenar, sannolikt lämningar av en medeltida byggnad. Två ¹⁴C-prov insamlades från lager 2 och 3. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

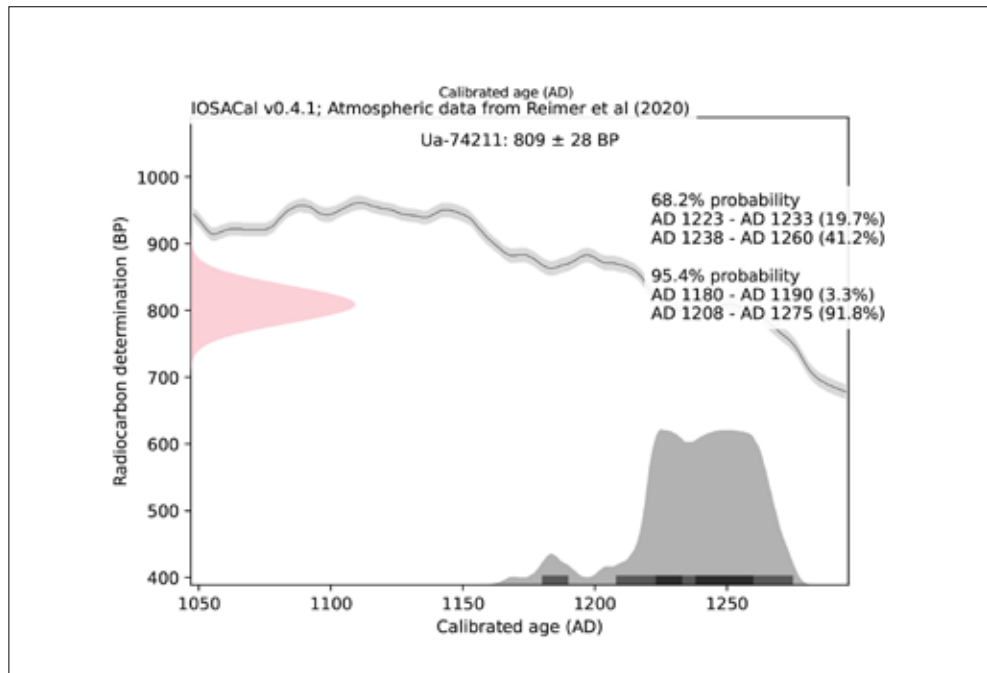
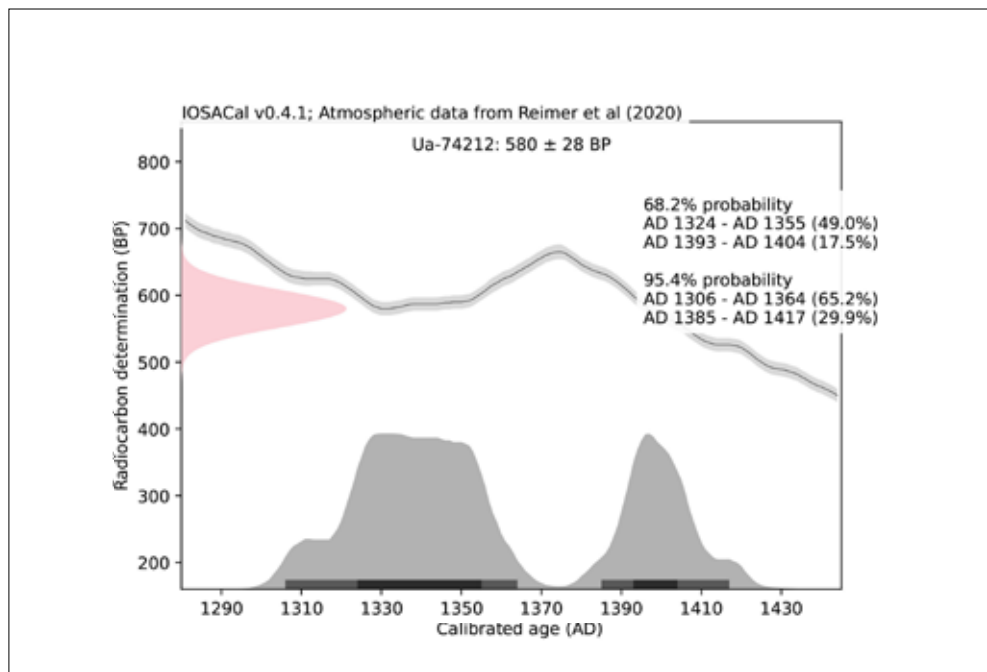
1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material.
2. Mörk brun kulturjord blandad med lera och med stort inslag av träflisor. Från lagret ¹⁴C-daterades en liten pinne till intervallet 1180–1275 e.Kr. (kal. 2 sigma, prov 1) och inom det intervallet är det 91,8% sannolikhet att provet dateras till 1208–1275.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor. Från lagret ¹⁴C-daterades en liten pinne till 1306–1417 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 65,2% sannolikhet att provet dateras 1306–1364 (kal. 2 sigma, prov 2).
4. Grå sand. Påfört lager.
5. Brunsvart lera, sand, tegelflisor och sot. Omrört lager (kan vara kulturlager som flyttats och deponerats här).
6. Grus. Påfört bärlager.
7. Sand. Påfört bärlager.
8. Gatsten. Befintlig markyta.
9. Syllstenar. Sannolikt medeltida byggnad.

Figur 46. Syllstenarna i schakt 5. Sektionen upprättade i den högra schaktväggen. Foto från sydväst.

Figur 47. Översikt över schakt 5. I bakgrunden ses torghandel. Foto från söder.

Figur 48. ^{14}C -prov 1, Ua-74211, från sektion 10, lager 2.Figur 49. ^{14}C -prov 2, Ua-74212, från sektion 10, lager 3.

Schakt 6, sektion 18

● Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Hus, tomt 10, i ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 50).

Grävt djup: 0,90 meter.

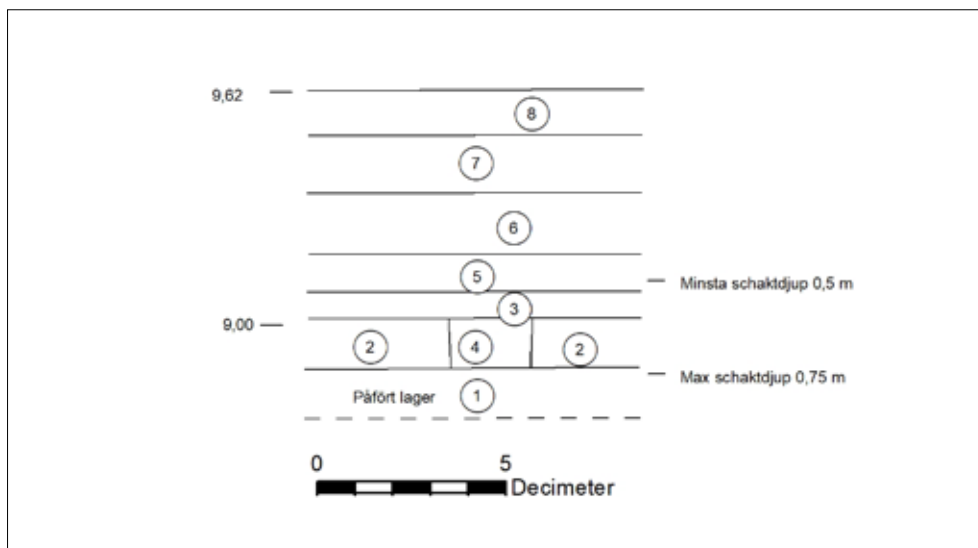
Kulturlager: Inga kulturlager.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: Ingen observation. Kulturlagren är bortschaktade.

Figur 50. Sektion 18 sedd från öster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Blågrå lera.	5. Grus. Bärlager.
2. Brunt grus.	6. Grus. Bärlager.
3. Sand och lera.	7. Sand. Bärlager.
4. Mörkbrun sand och lera. Påfört lager.	8. Gatstenar.

Schakt 7, sektion 24

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 51).

Grävt djup: 0,8 meter, undersökt med jordsond till 1,04 meter.

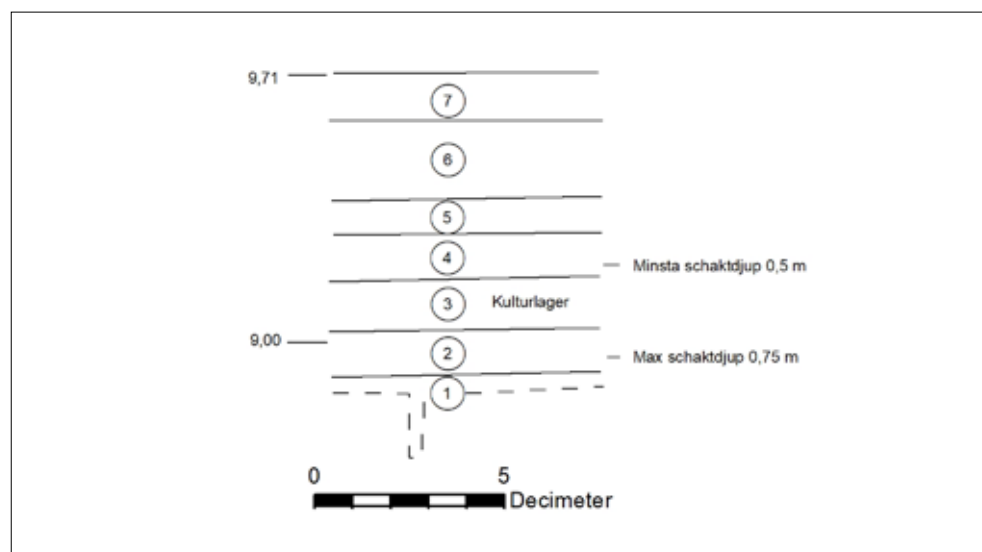
Kulturlager: Kulturlager från 0,55 meter. Inga anläggningar. Lager 3, ligger på blågrå sand, lager 2. Lager 3 var svårtolkat. Det kan eventuellt vara möjligt att schakta till lager 1 som ligger på 0,80 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: 1300–1500-tal? Dateringen baseras på jämförelse med höjden av kulturlagret i schaktet nr 5. Lagren uppvisar även likheter.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras. Schaktning är möjlig till 0,55 meter, eventuell till 0,80 meter.

Figur 51. Sektion 24 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Rödbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av träflisor.
2. Blågrå sand.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord.
4. Flammigt lager, lera med stort inslag av krossade tegelbitar och stenar. Omrört lager.
5. Grus. Bärlager.
6. Sand. Bärlager.
7. Gatstenar.

Schakt 8, sektion 11

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 52). Ett djupare schakt på mer än 1 meter är planerat intill.

Grävt djup: 0,78 meter, undersökt med jordsond till 1,4 meter.

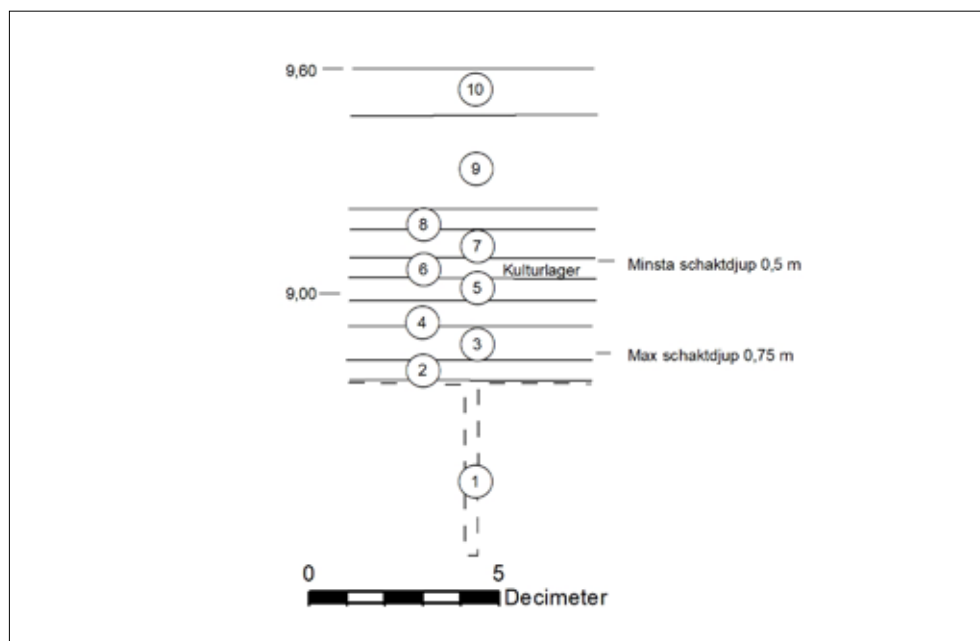
Kulturlager: Från 0,50 meter. Inga anläggningar. Kalkbruket, lager 6, kan eventuellt schaktas bort till 0,56 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: 1300–1500-tal? Dateringen av lager 5 baseras på jämförelse med höjden på kulturlagret i det angränsande schaktet nr 5. Lagren uppvisar även vissa likheter.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,50 meter, eller möjligen till 0,56 meter.

Figur 52. Sektion 11 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturljord med stort inslag av förmultnat organiskt material och trä.	5. Brun lerblandad kulturljord.
2. Brun lera blandad med kulturljord.	6. Kalkbruk.
3. Mörkbrun lerblandad kulturljord med stort inslag av förmultnat organiskt material.	7. Brun lera och sand.
4. Ljusbrun sand och lera.	8. Grus. Bärlager.
	9. Sand. Bärlager.
	10. Storgatstenar.

Schakt 9, sektion 25

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 53).

Grävt djup: 1,10 meter, undersökt med jordsond till 1,36 meter.

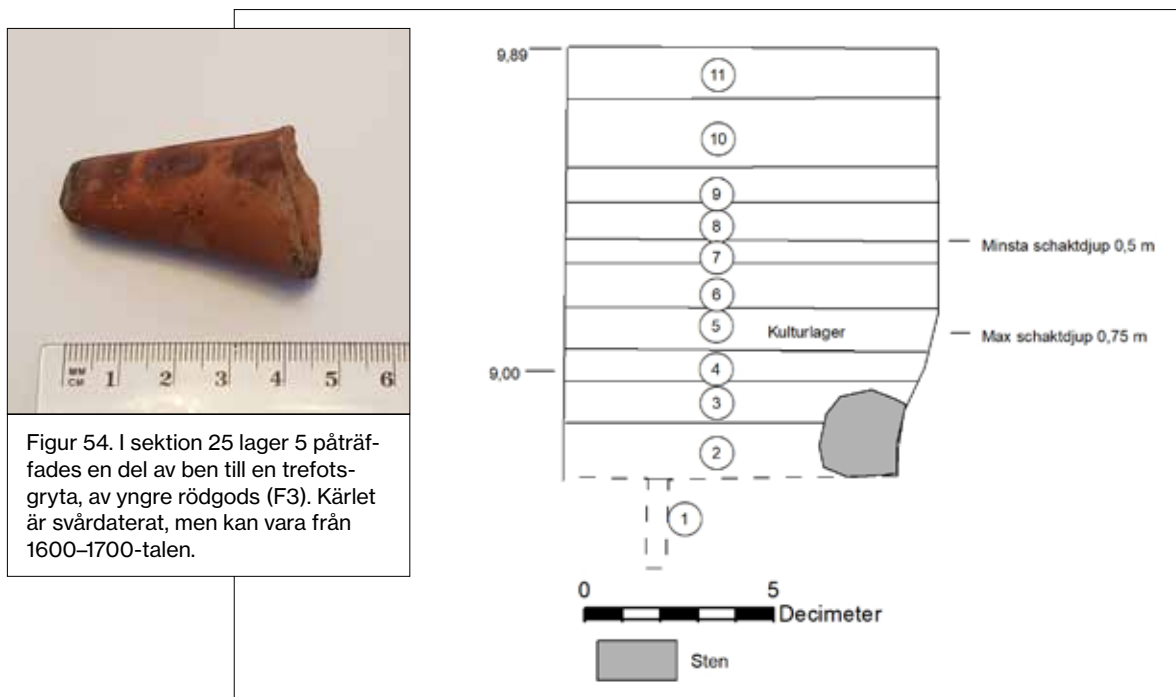
Kulturlager: Från 0,86 meter under marknivån inga anläggningar, men en sten med oklar funktion.

Fynd: I lager 5 påträffades en del av ben till en trefotsgryta, av yngre rödgods (F3, figur 53). Kärlet är svärdaterat, men kan vara från 1600–1700-talen.

Preliminär datering: 1300–1700-tal? Lager 5, mest troligt 1600–1700-tal på grund av fynd av yngre rödgods. Lager 5 och 4 kan vara omrörda. Det kan vara möjligt att schakta till lager 3 vid 0,86 meter under befintlig marknivå.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,86 meter.

Figur 53. Sektion 25 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor.
2. Grå lera.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor.
4. Brun sand och lera. Påfört lager.
5. Mörkbrun lerblandad kulturjord med bruna lerklumpar med inslag av träflisor, kol och sot. Fynd yngre rödgods ben till trefotsgryta,

- Kärlet är svärdaterat, men kan vara från 1600–1700-talen. Kan vara omrört lager.
6. Sand. Påfört lager.
  7. Lera och sand. Påfört lager.
  8. Sand. Bärlager.
  9. Grus. Bärlager.
  10. Sand. Bärlager.
  11. Gatstenar.

Schakt 10, sektion 12

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 55).

Grävt djup: 0,94 meter, undersökt med jordsond till 1,25 meter.

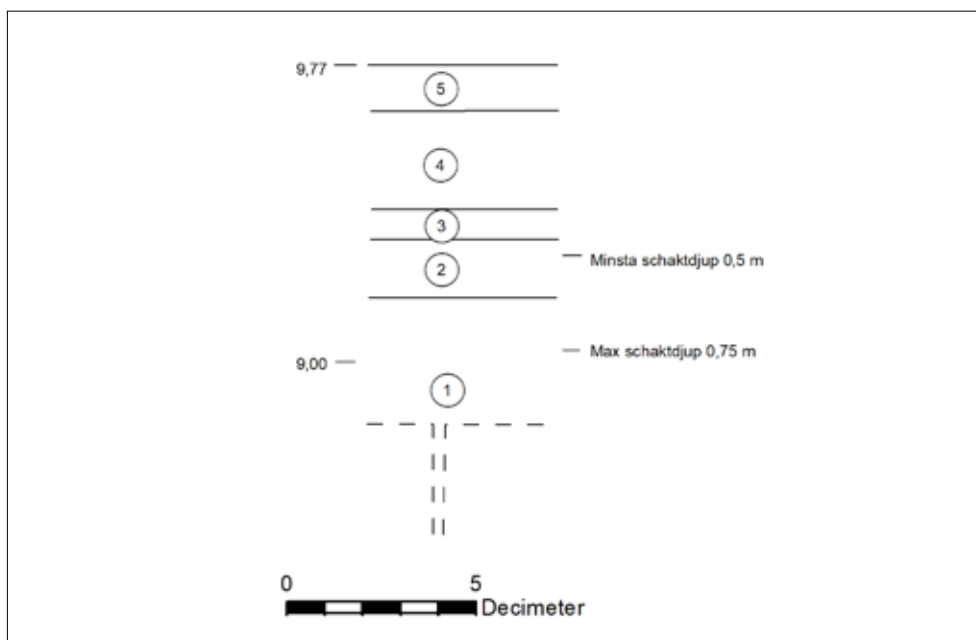
Kulturlager: Inga kulturlager.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 55. Sektion 12 sedd från norr. Inga kulturlager. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Grå lera.
2. Brun lera med inslag av tegelflisor och sot.
3. Grus.
4. Sand. Bärlager.
5. Gatstenar.

Schakt 11, sektion 13

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (figur 33).

Karta 1902: Stora torget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 56).

Grävt djup: 1,0 meter.

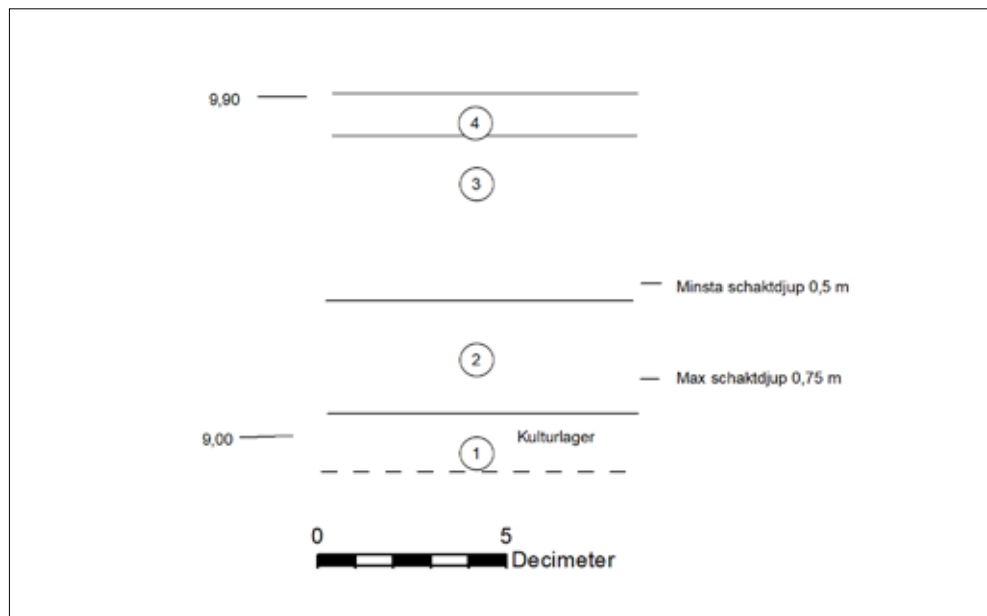
Kulturlager: från 0,84 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: 1300–1600-tal?

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 56. Sektion 13 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
2. Brun sand.
3. Brun sand med inslag av lera. Funktion som bärlager.
4. Gatstenar.

Schakt 12, sektion 3

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 57).

Grävt djup: 0,94 meter.

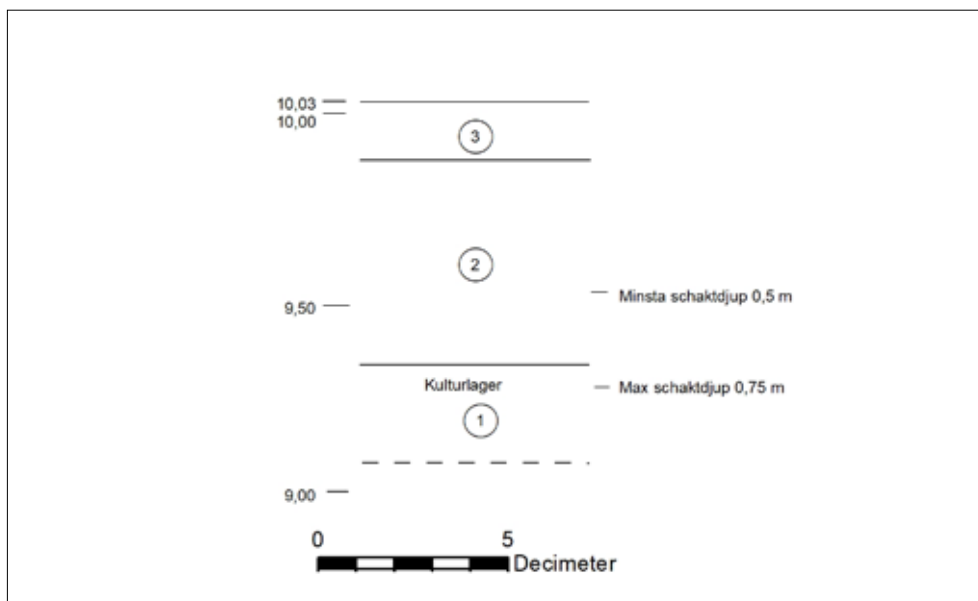
Kulturlager: Från 0,7 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: 1400–1600-tal?

Kommentarer: Schaktets botten vattenfylldes vilket försvårade undersökningen. Vatten strömmade in i schaktet genom bärlagret norrifrån där marken var högre.

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,70 meter.

Figur 57. sektion 3 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av sand och tegelflisor.
2. Grus och sand. Bärlager.
3. Gatstenar.

Schakt 13, sektion 2

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget (Smedjegatans förlängning, figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 58).

Grävt djup: 0,90 meter.

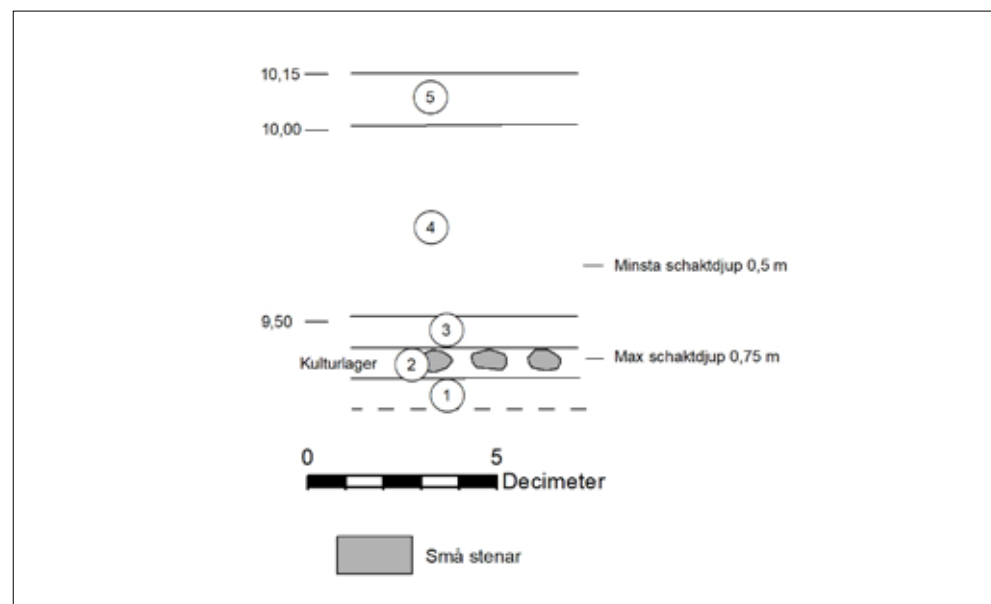
Kulturlager: Kulturlager från 0,72 meter, stenlagd yta vid 0,72 meter. Små stenar 0,03–0,06 meter stora. Kan vara del av stenlagt torg/gata. Under stenarna finns sand vilket är argument för att stenarna inte är medeltida.

Fynd: –

Preliminär datering: 1800-tal? Men inga daterande fynd påträffades.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,72 meter.

Figur 58. Sektion 2 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Beige sand.
2. Brun sand och lera, små stenar 0,03–0,06 m. Kan vara del av ett stenlagt torg/gata.
3. Brun lera. Påfört lager.
4. Sand och grus. Bärlager.
5. Gatstenar.

Schakt 14, sektion 16

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 10. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 59–61).

Grävt djup: 0,60 meter.

Kulturlager: Kulturlager från 0,3 meter under befintlig markyta där finns grundstenar.

Huslämningen ligger på platsen för ett hus på 1902 års karta och bedöms vara från den tiden.

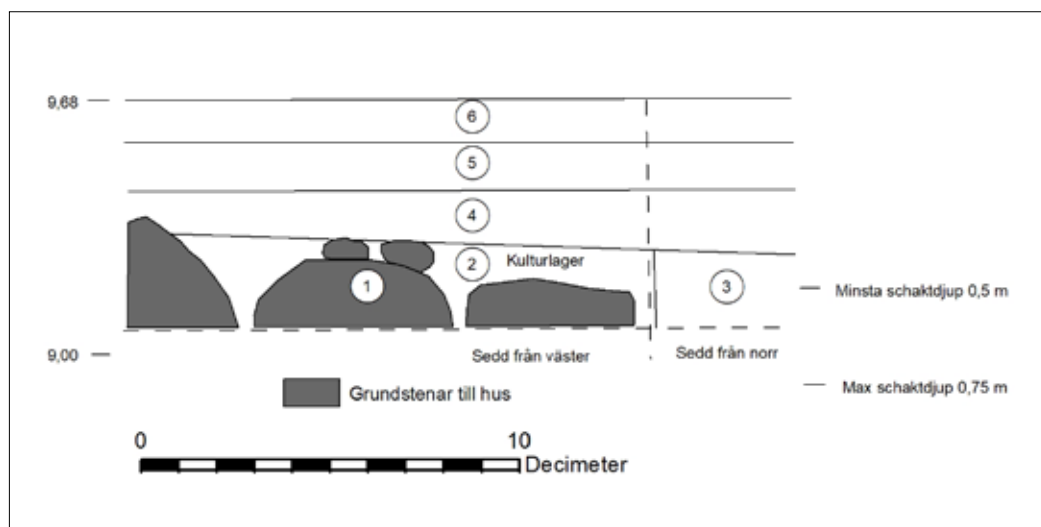
Fynd: –

Preliminär datering: 1800-talets slut till 1907. Stora stenar med ojämn toppnivå talar för att det kan ha funnits flera skift stenar och så byggde man inte under medeltiden.

Förekomsten av kalkbruk och grus direkt på stenarna indikerar även att de inte är medeltida. Medeltida syllstenar brukar vara täckta av kulturjord.

Kommentarer: –

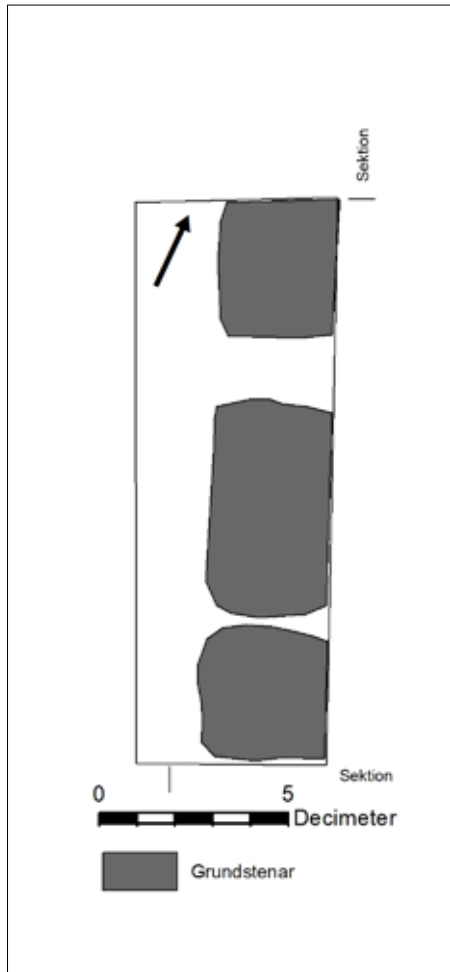
Bedömning: Planerad schaktning kan troligen genomföras, det är dock oklart vad som finns under grundstenarna.

Figur 59. Sektion 16 sedd från väster och norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar. Del av husgrund.
2. Kalkbruk med stort inslag av grus. Troligen 1800-talets slut till 1907.
3. Grus, sand, tegelflisor, sot och kol.
4. Grus. Bärlager.
5. Sand. Bärlager.
6. Gatstenar.

Figur 60. Plan som visar grundstenarna i schakt 14, intill sektion 16. Skala 1:20.

Figur 61. Grundstenarna i schakt 14. Foto från sydöst. Sektionen uppräta-
des i den högra schaktväggen.

Schakt 15, sektion 17

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: På gränsen mellan tomt 7 och Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 10. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,25–0,50 meter (figur 31 och 62).

Grävt djup: 0,75 meter.

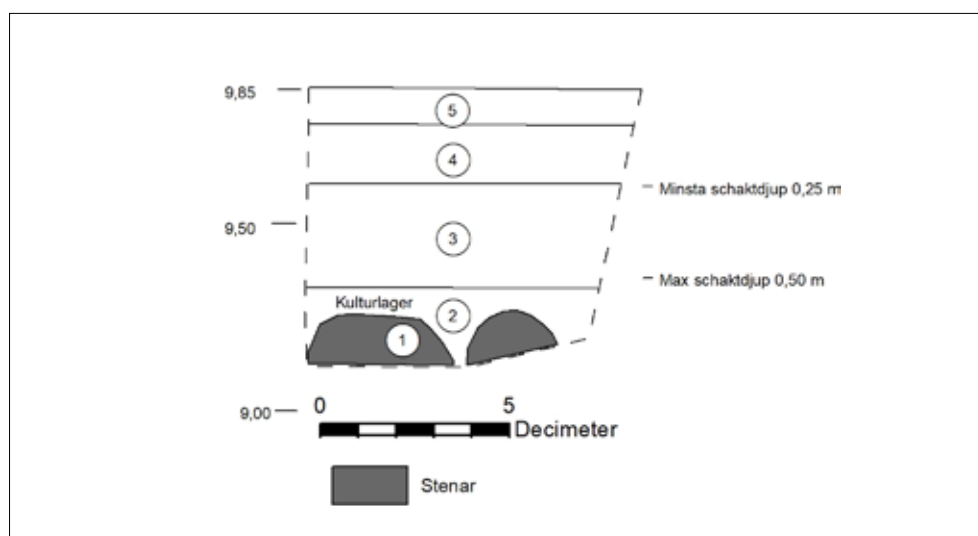
Kulturlager: Stenar, troligtvis syllstenar vid 0,6 meter. Huslämningen ligger på platsen för ett hus på 1902 års karta och bedöms vara från den tiden. Stenarna har ojämn toppnivå vilket talar för att det kan ha funnits ytterligare ett eller flera skift stenar ovanpå. Förekomsten av sand och lera direkt på stenarna indikerar även att de inte är medeltida. Medeltida syllstenar brukar vara täckta av kulturjord.

Fynd: –

Preliminär datering: 1800-talets slut till 1907.

Kommentarer: Schaktet fylldes med vatten som inte kunde ösas ur på grund av tillflöde vilket försvårade undersökningen. Vatten strömmade genom bärlagret norrifrån och österifrån där marken ligger högre.

Bedömning: Planerad schaktning kan troligen genomföras, men det är oklart vad som finns under grundstenarna.

Figur 62. Sektion 17 sedd från väster. Huslämning som revs 1907. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar. Troligtvis husgrund.
2. Brun sand och lera.
3. Grus. Bärlager.
4. Sand Bärlager.
5. Gatstenar.

Schakt 16, sektion 15

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 63–65).

Grävt djup: 1,14 meter.

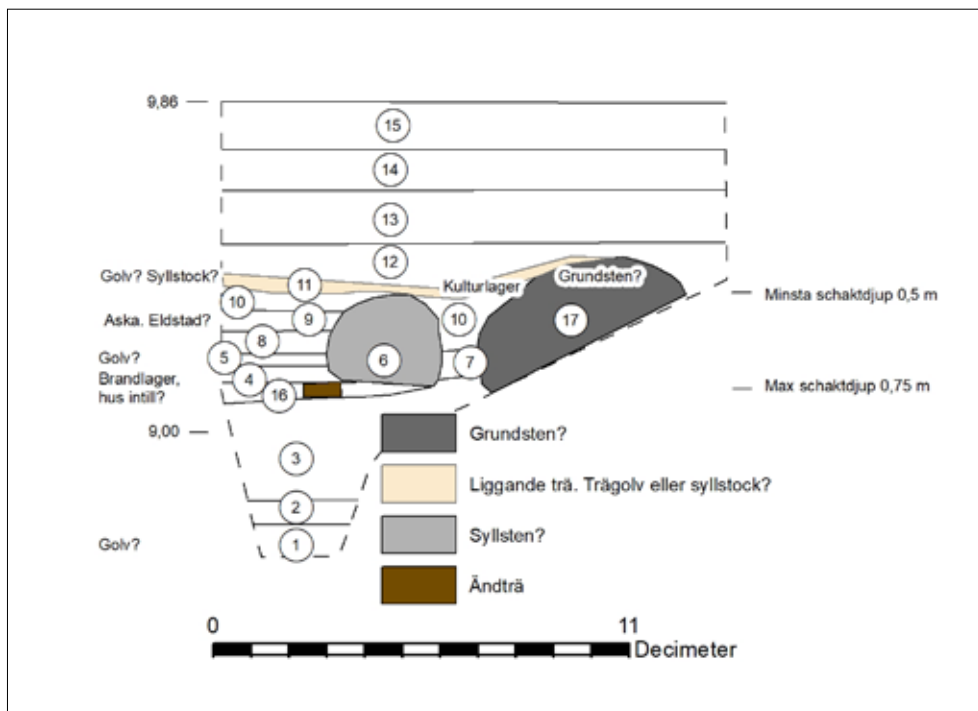
Kulturlager: Kulturlager från 0,36. Syllstenar, tre hus på varandra och ett annat intill att döma av ett brandlager. Det yngsta huset datering var svårbedömd, oklart om det är del av bebyggelsen som ses på 1902 års karta, eller om det är bebyggelse från 1700-talet. I lager 10 påträffades en skärva keramik som bedöms kunna vara från 1700-talet. Under det en husrest, med ett lergolv, lager 5 och lager 8 och 9 som kan vara rester av en eldstad. Huset kan vara från 1600-talet, eller äldre. Därunder brandlager, lager 4 och 16, som kan vara från någon av de kända bränderna på 1500-talet, eller möjligen någon av de yngre bränderna, se förteckning över bränderna ovan. Från lager 3 ¹⁴C-daterades en liten kvist till 1425–1614 (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 92,1 % sannolikhet att provet dateras till 1425–1496 (kal. 2 sigma, prov 3, Ua-74213, (figur 67, 42 och tabell 3). I botten kulturlager, lager 1 är möjligen ett lergolv.

Fynd: I lager 10 påträffades en del av en skål av yngre rödgods (figur 66, F2). Det är en bottenkantbit med invändig vit pipleredekor. Keramiken bedöms vara från 1700-talet.

Preliminär datering: 1902? 1700-tal? – 1300-tal i botten? Lager 3 1425–1614 och inom det intervallet är 1425–1496 mest sannolikt.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras, flera hus på varandra.

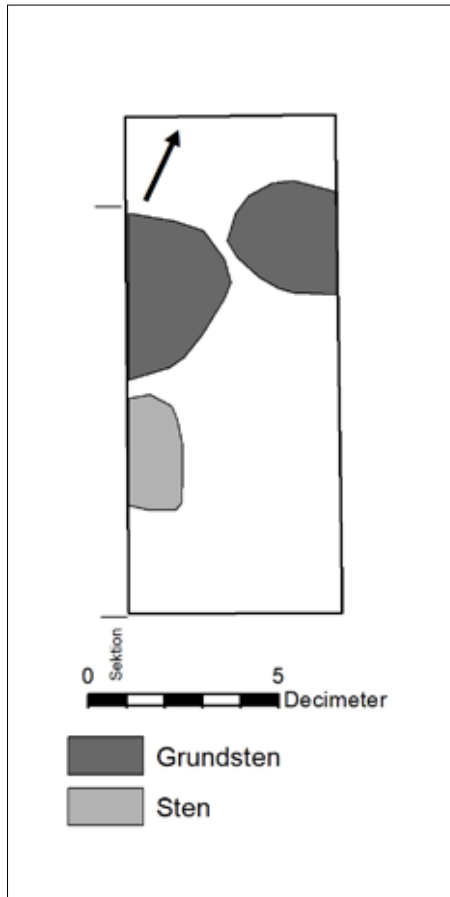

Figur 63. Sektion 15 sedd från öster. Här ses lämningar av delar av tre på varandra liggande hus. Ett brandlager indikerar ett fjärde hus intill. Från lager 3 ¹⁴C-daterades en liten pinne till 1425–1614 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 92,1% sannolikhet att provet dateras 1425–1496 (kal. 2 sigma). Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun kulturjord med fläckar av grå lera. Golv i hus? 2. Mörkbrun lerblandad kulturjord. Avsatt i hus? 3. Rödbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor och tegel. Ett prov, nr 3, ¹⁴C-daterades från lagret. 4. Rödbrun bränd sand blandad med lera. Möjligtvis rest av bränt torvtak till hus som stått intill. 5. Brun lera. Möjligt/troligt golvnivå i hus. 6. Sten. Troligtvis syllsten, eller mindre sannolikt en avgränsning av en eldstad i ett hus. 7. Beige lera. Möjligt lergolv, eller lera utanför syllstenen i hus. 8. Grå lera, eldpåverkad, sannolikt av en eldstad, se lager 9. 9. Aska, sand och bränd lera. Möjligen del av en eldstad.	10. Grå lera med inslag av tegelflisor och träflisor. Omrört lager som eventuellt påfördes i samband med att stenen, lager 17, lades. Fynd, yngre rödgods, skål med vit pipleredekor, som bedöms vara från 1700-talet. 11. Liggande trä. Möjligen del av trägolv eller mindre troligt syllstock. Ett trägolv kan ha haft luft under. Tillhör grundstenen lager 17. 12. Brun lera med inslag av tegelflisor och stenar. 13. Grus. Bärlager. 14. Sand. Bärlager. 15. Gatstenar. 16. Svart kol och sot och ändträ. Brandlager till hus som stått intill? kan vara från någon av de kända bränderna på 1500-talet, eller möjligen någon av de yngre bränderna (se förteckning över bränderna ovan). 17. Grundsten till hus? Trävirket, lager 11, är samtida med grundstenen.

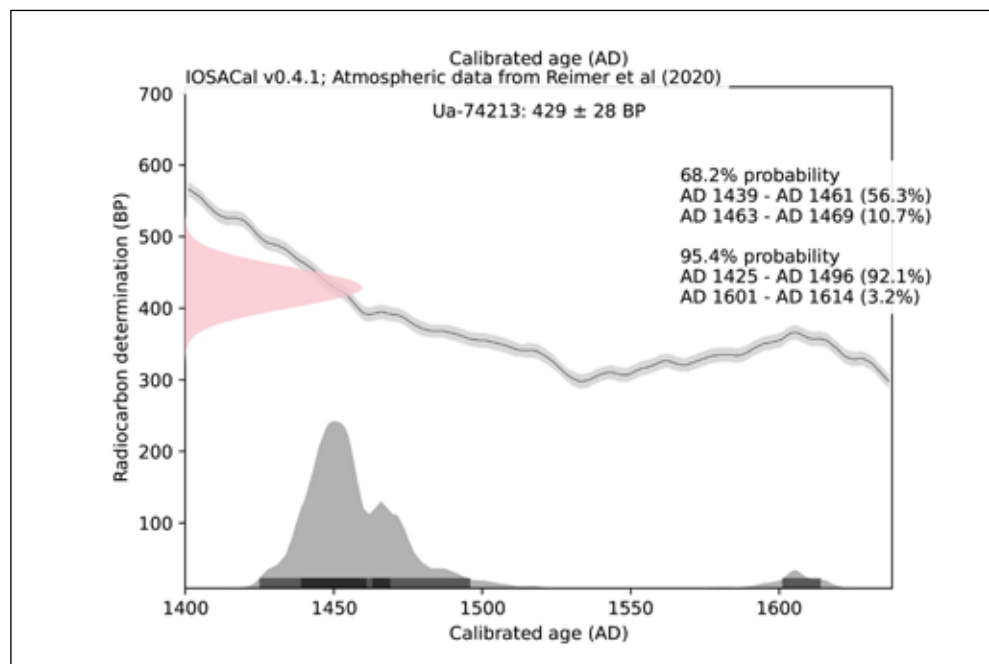
Figur 64. Plan över schakt vid sektion 15. Grundstenen är lager 17 i sektionen och stenen är en troliga syllstenar intill sektion 15. Stenarna utgör troligen nordväggen i ett hus. Skala 1:20.

Figur 65. Översikt, schakt 16 med syllstenarna. Sektionen upprättades över den högra sidan av schaktets vägg. I bakgrunden ses den befintliga bebyggelsen på den södra sidan av Stora torget. Foto från nordväst.

Figur 66. I sektion 15 lager 10 påträffades en del av en skål av yngre rödgods (F2). Det är en bottenkantbit med invändig vit piplededekor. Keramiken bedöms vara från 1700-talet.

Figur 67. ^{14}C -prov 3, Ua-74213, från sektion 15, lager 3.

Schakt 17, sektion 14

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,0 meter (figur 31, 68–70).

Grävt djup: 0,8 meter.

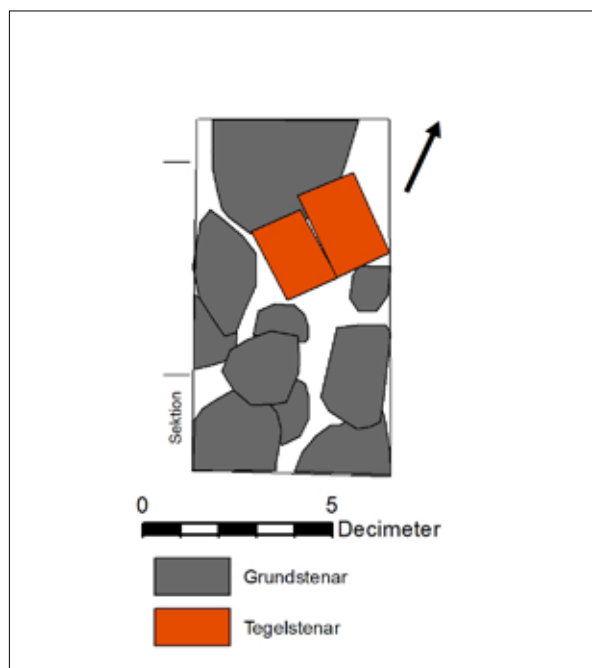
Kulturlager: Från 0,54 meter där stenar, husgrund.

Fynd: –

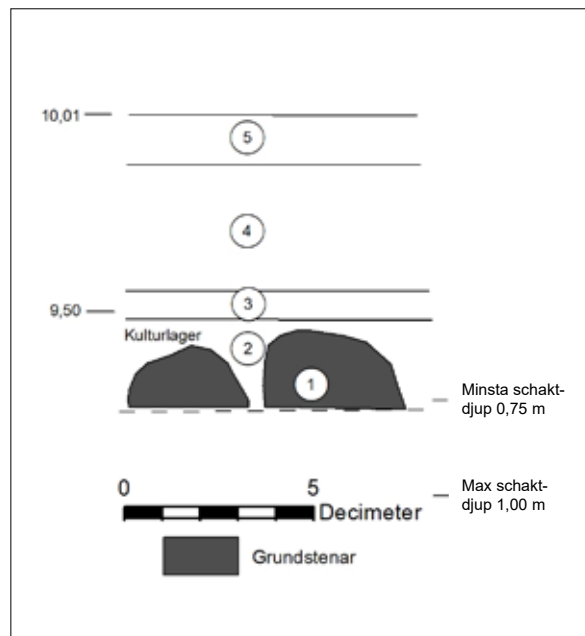
Preliminär datering: Sannolikt samma hus som på 1902 års karta.

Kommentarer: Stenarna var kantiga och övre delen av stenarna uppvisar nivåskillnader, det är argument för att det har funnits mer än ett skift stenar i väggen. Förekomst av grus och lera direkt på stenarna talar för att huset inte har så hög ålder. Medeltida syllstenar brukar vara täckta av kulturjord. Tegelstenarna hade storleken cirka 0,24–0,26×0,14 meter. Medeltida tegelstenar brukar vara något större och ha storleken cirka 0,28–0,30×0,14×0,09 meter.

Bedömning: Oklart om planerad schaktning kan genomföras, vi vet inte vad som finns under grundstenarna.

Figur 69. Plan över schakt 17 med grundstenarna intill sektion 14. Skala 1:20.

Figur 68. Sektion 14 sedd från öster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar. Sannolikt del av husgrund.
2. Grus och lera.
3. Grus. Bärager.
4. Sand. Bärager.
5. Gätstenar.

Figur 70. Grundstenarna i schakt 17. Foto från sydöst.

Schakt 18, sektion 9

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (figur 32).

Karta 1688: Gräns Gamla torget/tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 71–73), intill där schaktet togs upp.

Grävt djup: 0,98 meter.

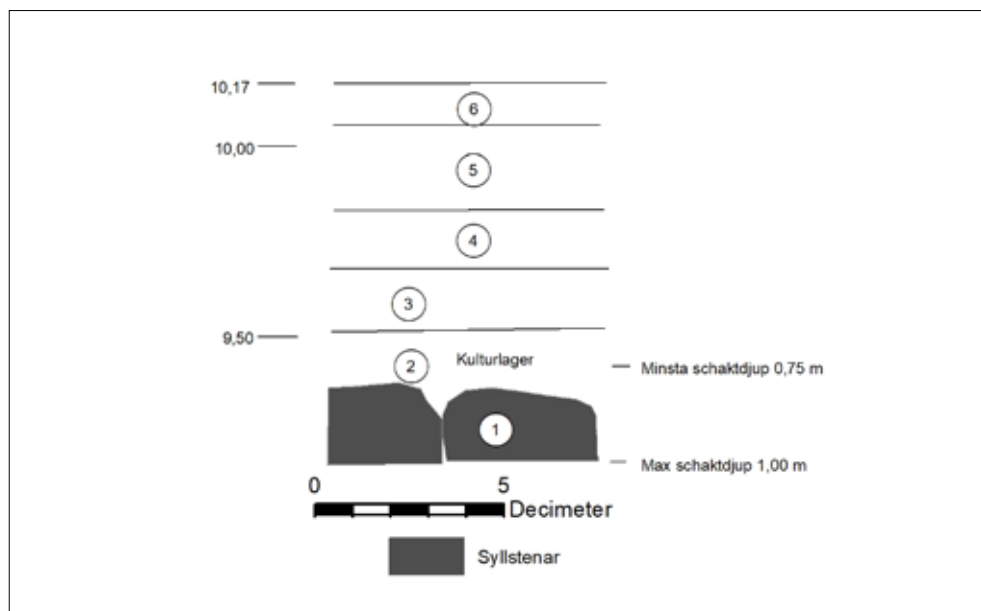
Kulturlager: Syllstenar till byggnad från 0,8 meter. Ända ned på syllstenarna fanns raseringslager, lager 2, som bestod av gråbrun sand, lera, tegelflisor och kalkbruksbitar. Den karaktären på lagret talar för en datering till 1800-tal.

Fynd: –

Preliminär datering: Huset brann sannolikt ner år 1879, men finns inte med på någon karta.

Kommentarer: Stenarna ligger ungefär på samma höjd som grundstenarna i schakt 17. Husets fasad har även legat i linje med husen på 1902 års karta. På 1902 års karta fanns en indragning på tomtmarken. År 1879 drabbade tomten som fanns på platsen en brand och efter den bildade det så kallade Smörtorget. Grunden bedöms komma från ett hus som brann 1879. Huset finns på en förrättningskarta 1878 (figur 19). Medeltida syllstenar brukar vara täckta av kulturjord i stadsmiljö.

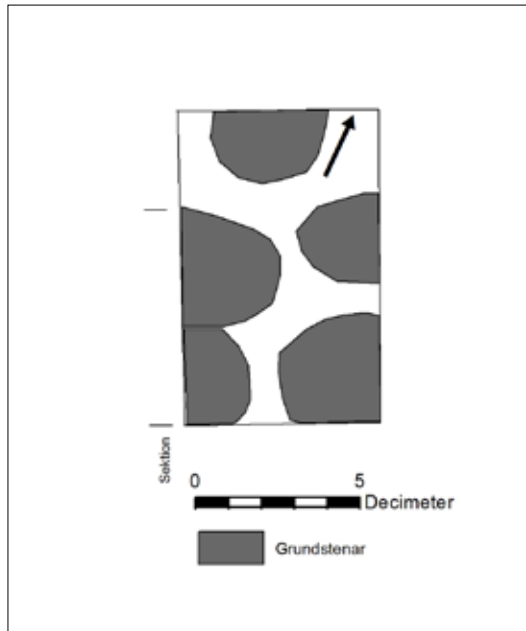
Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

Figur 71. Sektion 9 sedd från öster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar, grund till hus.	4. Grus. Bärlager.
2. Gråbrun sand, lera, tegelflisor och kalkbruksbitar. Raseringslager, omrört lager.	5. Sand. Bärlager.
3. Brun lera, sand, tegelflisor, träflisor och kalkbruksbitar. Fragment vitt kakel, del av kakelugn, 1800–1900-tal. Omrört lager.	6. Gatstenar.

Figur 72. Plan intill sektion 9. Här ses grundstenar. Skala 1:20.

Figur 73. Grundstenarna i schakt 18. Foto från sydöst. Sektionen upprättade över den vänstra schaktväggen. I bakgrunden ses Stadshotellet.

Schakt 19, sektion 8

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33), gräns till tomt 182.

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 74–75).

Grävt djup: 1,14 meter, undersökt med jordsond till 1,30 meter.

Kulturlager: Från 0,60 meter. Lager 3 kan komma från branden 1879. Lager 2 var sand.

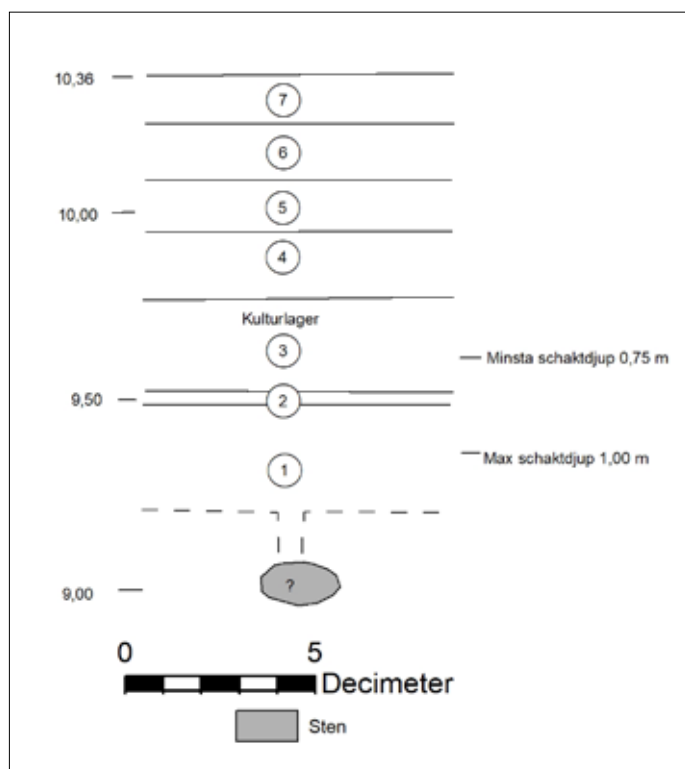
Lager 1 som börjar på nivå 0,86 meter är av arkeologiskt intresse, men behöver inte ha så hög ålder. Jämför höjd på stenar i schakt 18 vilkas toppnivå ligger i nivå med lager 1.

Fynd: –

Preliminär datering: Kan vara från 1800-talet, de äldre lagren var svårbedömda.

Kommentarer: Schaktet fylldes delvis med vatten.

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

Figur 74. Sektion 8 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor, förmultnat organiskt material och tegelflisor. En sten av okänd storlek i botten.
2. Sand.
3. Brunsvart kol och sot blandat med lera och klumpar av kalkbruk.
4. Sand och kalkbruk. Omrört lager.
5. Grus. Bärlager.
6. Sand. Bärlager.
7. Asfalt.

Figur 75. Schakt 19. Schaktet fylldes delvis med vatten. Foto från sydöst.

Schakt 20, sektion 7

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33), gräns till tomt 182 och 181.

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 76).

Grävt djup: 1,18 meter.

Kulturlager: Från 0,41 meter, 0,90 tre stenar, som vilar på ett omrört lager.

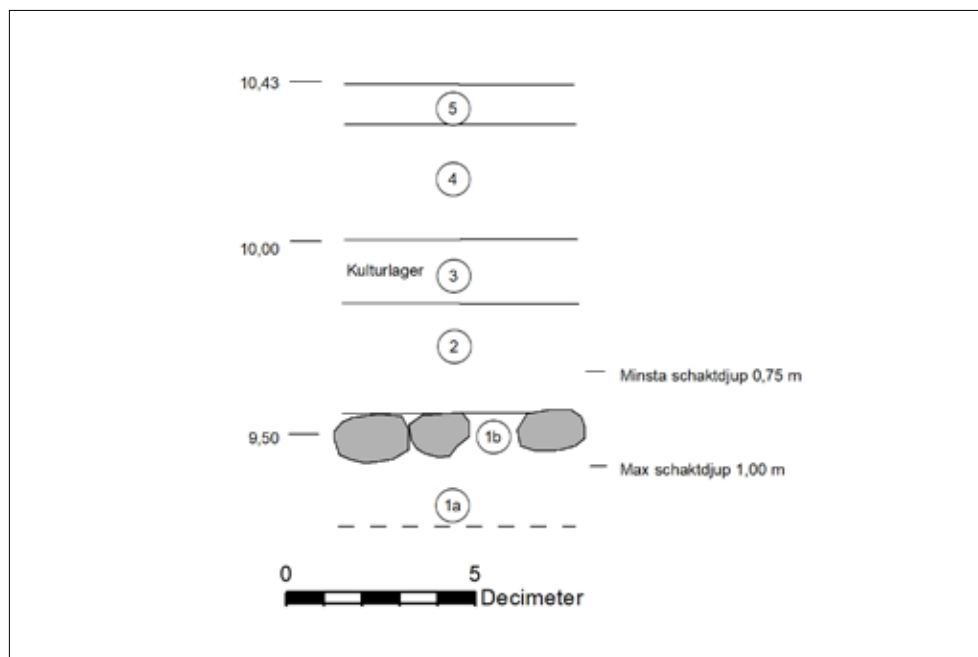
Fynd: –

Preliminär datering. Brandlagret, lager 3, är sannolikt 1879 års brand. Stenarnas datering var svårbedömda. Men de bedöms vara samtida bebyggelsen på 1902 års karta.

Förekomst av ett omrört lager som stenarna vilar på är även ett argument för dateringen.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,40 meter, därunder lager och stenlagd yta som dock sannolikt inte har hög ålder.

Figur 76. Sektion 7 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1a. Flammigt lager. Mörkbrun lera med inslag av klumpar av grå lera, tegelflisor och kalkbruksbitar, omrört kulturlager. 1b. Tre stenar i toppen av lager 1a och en sten i samma nivå i den västra schaktväggen och en sten i den södra schaktväggen. Stenarna kan vara del av en stenlagd yta.	2. Ljusbrun sand blandad med brun lera. Påfört och omrört lager. 3. Lera, sand, kalkbruk, kolbitar, sot och tegelbitar. Omrört brandlager. 4. Sand. Bärlager. 5. Gatstenar.

Schakt 21, sektion 22

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 77). Togs upp djupare på grund av att den planerade schaktningen intill ska djupare ner.

Grävt djup: 1,06 meter, undersökt med jordsond till 1,32 meter.

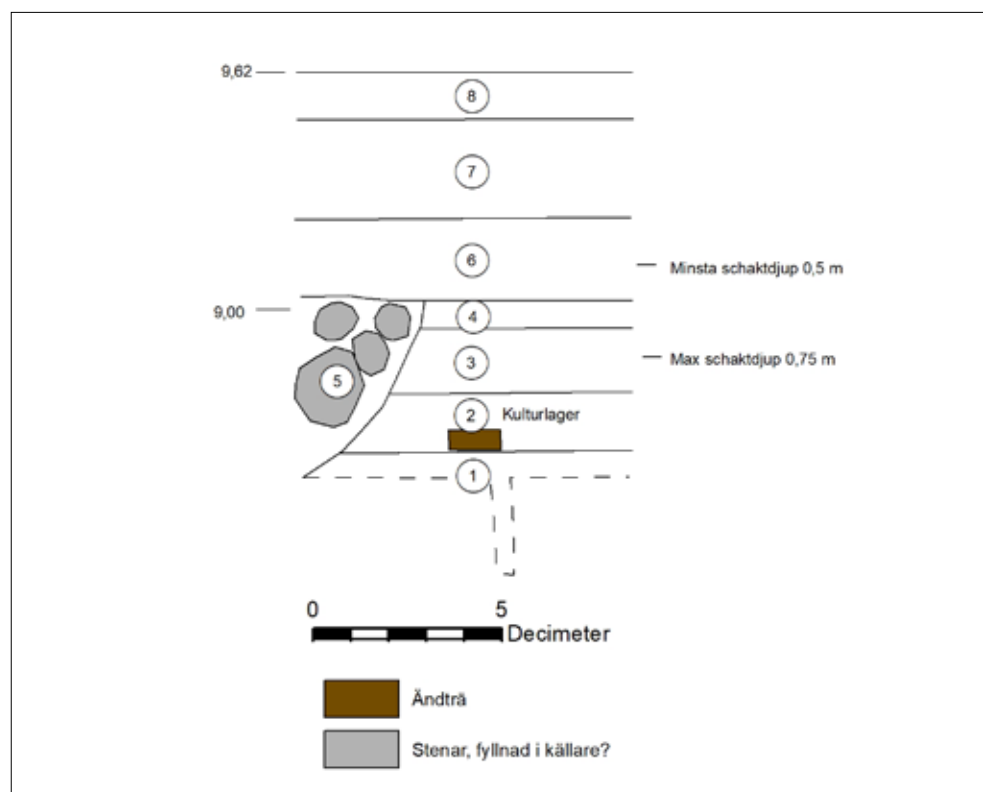
Kulturlager: Från 0,84 meter, lager 2. Lager 5 är en nedgrävning som eventuellt kan tillhöra en källare från ett hus som brann 1879.

Fynd: –

Preliminär datering: svårbedömt, 1600–1700-tal, eventuellt drabbad av 1879 års brand.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 77. Sektion 22 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material och träfflor.	5. Brun sand och stenar. Bedöms kunna vara fyllnadsmassor i en källare till ett hus.
2. Brun lera med inslag av sand. Omrört lager.	6. Grus. Bärlager.
3. Grå lera och sand.	7. Sand. Bärlager.
4. Brun sand.	8. Gatstenar.

Schakt 22, sektion 6

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 32).

Karta 1688: Gamla torget (Smedjegatans förlängning, figur 33).

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 78).

Grävt djup: 0,80 meter.

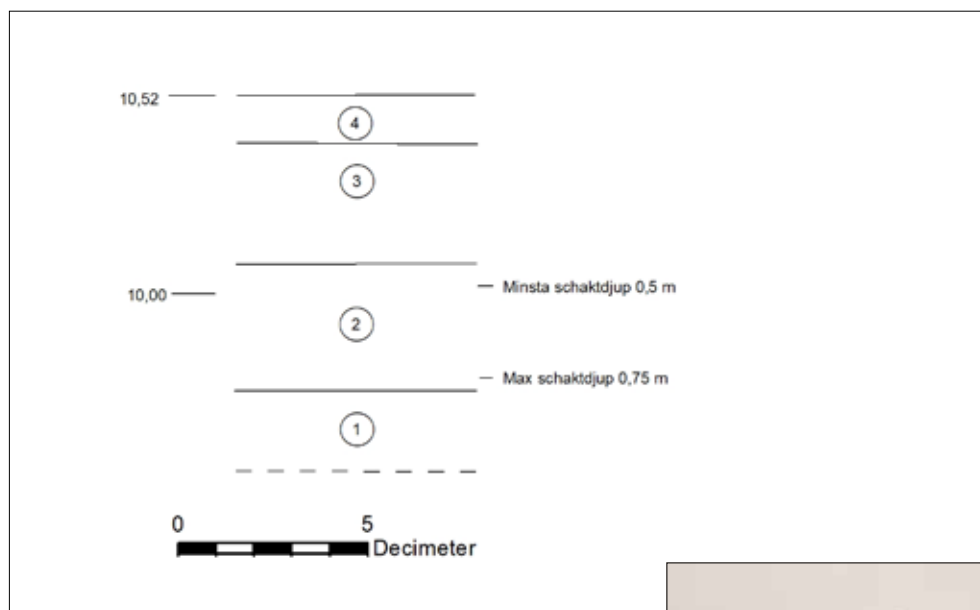
Kulturlager: Endast raseringslager.

Fynd: I lager 2 påträffades en del av ben till en trefotsgryta (F1, figur 79), av yngre rödgods, med ljusbrun glasyr ned sprickor i glasyren. Kärlet kan vara från 1600–1700-tal. Svårdaterad, men kan vara från 1600–1700-talen.

Preliminär datering: Raseringslager, efter branden 1879.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 78. Sektion 6 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lera, sand, kalkbruk och tegelflisor. Inslag av vingtegel och del av kakel till kakelugn med vit glasyr. Kakelugnar med vit glasyr blev vanliga på 1800-talet. Omrört lager. Bedöms vara raseringslager från 1800-tal. Kan vara från branden 1879.
2. Brun lera, sand med stort inslag vingtegel och tegelflisor. Omrört lager. Bedöms vara raseringslager från ett hus. Fund yngre rödgods del av ben till en trefotsgryta med ljusbrun glasyr som kan vara från 1600–1700-talen.
3. Grus och sand. Bärlager.
4. Gatstenar.

Figur 79. I sektion 6 lager 2 påträffades en skärva yngre rödgods (F1), det var del av ett ben till en trefotsgryta med ljusbrun glasyr. Keramiken är svårdaterad, men den kan vara från 1600–1700-talen.

Schakt 23, sektion 19

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gräns mellan tomt 8 och 7 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 10. I hörnet av ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,25–0,50 meter (figur 31 och 80–82).

Grävt djup: 0,74 meter.

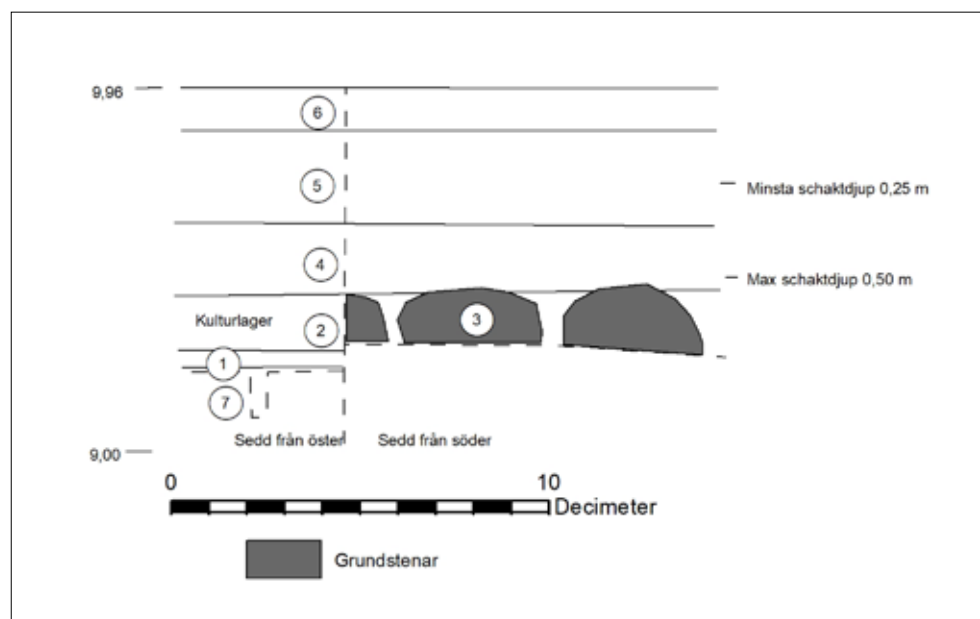
Kulturlager: Vid 0,50 meter grundstenar. Stenarna ligger på platsen för huset på 1902 års karta och bedöms komma från det huset.

Fynd: –

Preliminär datering: Sent 1800-tal till 1907.

Kommentarer: En bit av en bränd tegelsten som kan komma från en kakelugn eller en spis påträffades i lager 2. Karakteren på raseringslagret, lager 2, passar även väl in med en datering till 1800-talet. Medeltida syllstenar brukar vara täckta av kulturjord.

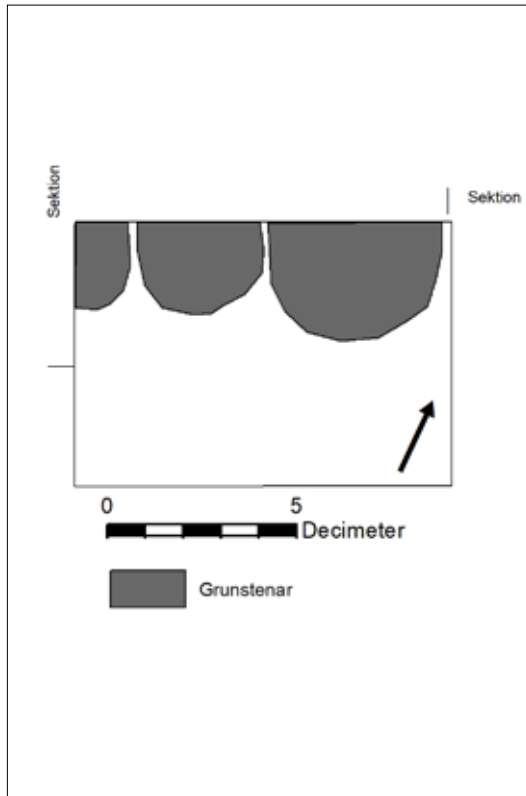
Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 80. Sektion 19 sedd från öster och söder. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Grå sand och lera.	3. Grundstenar till ett hus.
2. Brunt flammigt lager, sand, lera, kol, sot, små stenar och stort inslag av tegelflisor. Omrört raseringslager. Del av en eldpåverkad tegelsten 0,30×0,14×0,09 meter stor.	4. Grus. Bärlager.
	5. Sand. Bärlager.
	6. Gatstenar.
	7. Mörkbrun lerblandad kulturjord i sondprov.

Figur 81. Plan över schakt 23 med grundstenarna intill sektion 19. Skala 1:20.

Figur 82. Schakt 23 med delar av grundstenarna. Foto från sydöst.

Schakt 24, sektion 21

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gräns mellan tomt 7 och 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 1 meter eller mer (figur 31 och 83–84).

Grävt djup: 0,6 meter, undersökt med jordsond till 0,82 meter.

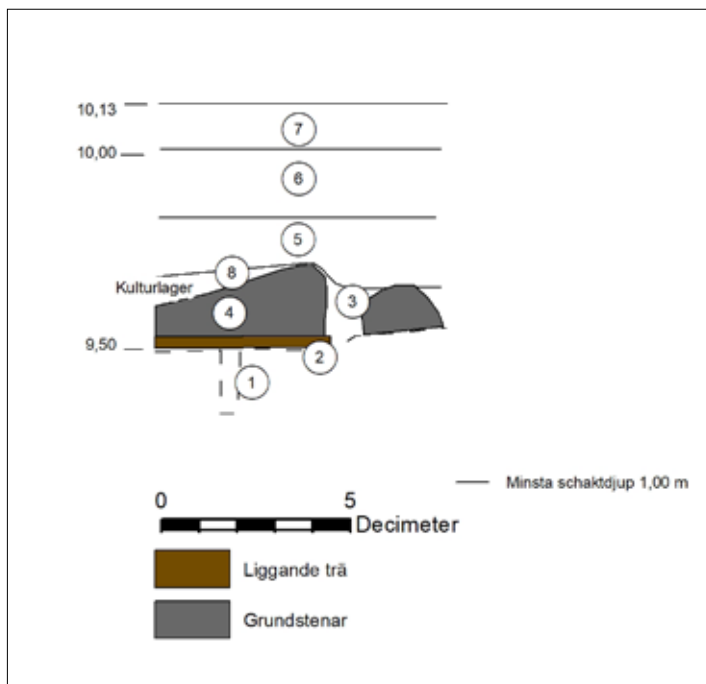
Kulturlager: 0,42 meter stenar, sannolikt syllstenar.

Fynd: –

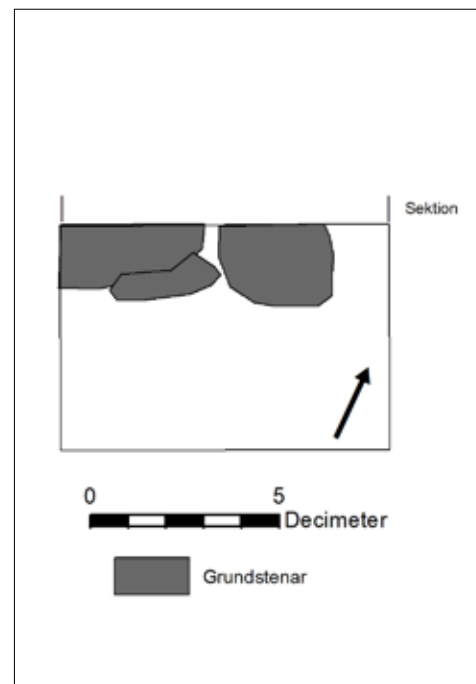
Preliminär datering: Antagligen 1700-tal.

Kommentarer: På gården till 1902 års bebyggelse där ingen bebyggelse fanns, vilket är argument för att huslämningen är äldre.

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

Figur 83. Sektion 21 sedd från söder. Minsta schaktdjup är 1 meter, men schaktet kan bli djupare. Skala 1:20.

Figur 84. Plan över schakt 24 med den sannolika husgrunden intill sektion 21. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Gråbrun lera.
2. Liggande trä. Låg framför, på sidan av stenarna, lager 4.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord.
4. Stenar. Sannolikt husgrund. 1700-tal eller 1600-tal.
5. Grus. Bärlager.
6. Sand. Bärlager.
7. Gatstenar.
8. Brun lera, sand, tegelflisor och stenar.

Schakt 25, sektion 20

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gräns mellan tomt 7 och 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 184 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget. På en yta mellan två hus.

Schakt

Planerat djup: 0,25–0,50 meter (figur 31 och 85–86).

Grävt djup: 0,80 meter.

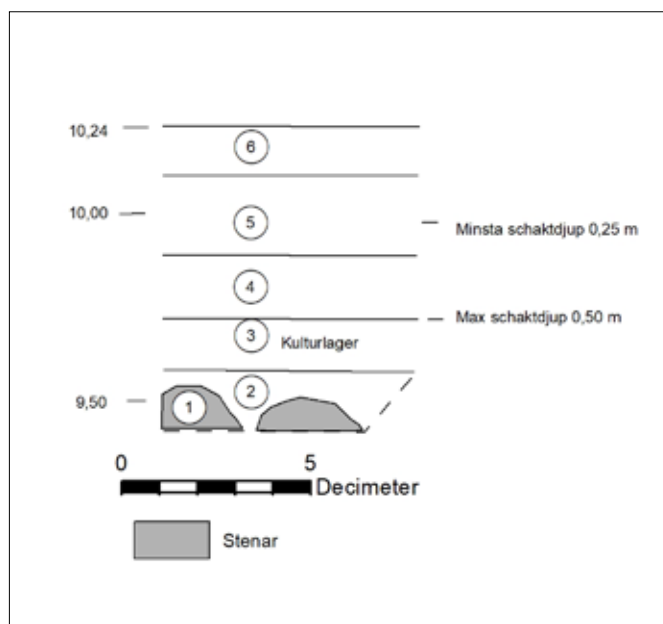
Kulturlager: 0,50 meter, stenar som kan vara syllstenar vid 0,68 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: Kan vara 1600-tal eller 1700-tal.

Kommentarer: Stenarna framkom mellan två hus på 1902 års karta. Lager 2 som överlagrar stenarna består av mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material och små tegelflisor. Den karaktären skiljer sig från husen som ses på 1902 års karta och de lämningar av det som påträffades till exempel i schakt 17.

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Figur 85. Sektion 20 sedd från söder. Skala 1:20.

Figur 86. De möjliga syllstenarna i schakt 25 intill sektion 20. Foto från sydöst.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar. Kan vara syllstenar.
2. Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material och små tegelflisor.
3. Mörk brun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material, sot, kol och stora tegelbitar.
4. Grus. Bärlager.
5. Sand. Bärlager.
6. Gatstenar.

Schakt 26, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Stora torget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget/Smörtorget.

Schakt

Planerat djup: 0,25–0,50 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,60 meter.

Kulturlager: Endast bärlager.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 27, sektion 4

● Blå (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12. På gårdsplanen (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 87).

Grävt djup: 0,80 meter.

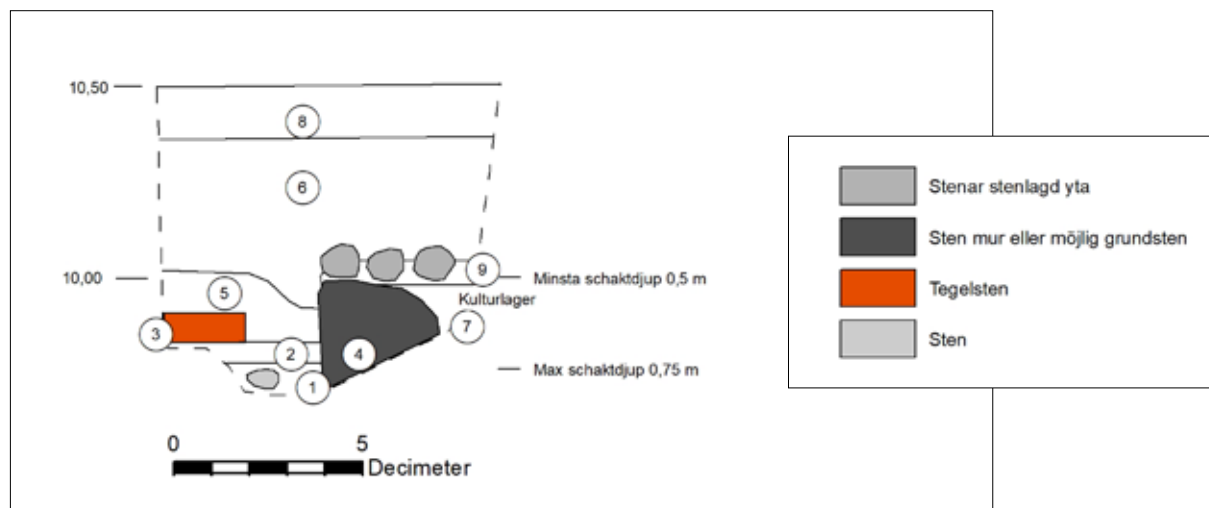
Kulturlager: Stenlagd yta på 0,40 meter som troligtvis är en stenlagd yta till bebyggelse på 1902 års karta. Därunder en sten på 0,48 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: Stenlagd yta kan vara 1900-tal. När stenen under den stenlagda ytan lades var svårbedömt, men antagligen var det under 1800-talet, men den kan eventuellt tillhöra en äldre konstruktion.

Kommentarer: Det kan vara en nedgrävning, störning, på vänster sida av stenen lager 4. På den högra sidan av stenen finns lager 7, som är av en annan karaktär. På 1902 års karta ses en linje på platsen där schaktet togs upp och en möjlighet är att det är resterna av en bred stenmur som markerat en tomtgräns. Stenmurar har tidigare påträffats på platsen för äldre tomtgränser inne på Västerås stadshotells gård och i Västra Kyrkogatan norr om biskopsgården (Ros 2016: 2021a). Mindre troligt är att stenen är del av en syllstensrad.

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

Figur 87. Sektion 4 sedd från väster. Det kan vara en nedgrävning, störning, på vänster sida av stenen lager 4. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av stenar.	6. Grus och sand. Bärlager.
2. Grus.	7. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
3. Tegelsten.	8. Gatstenar.
4. Sten. Kan vara rester av en stenmur som markerat en tomtgräns, mindre troligt rester av en syllsten i byggnad.	9. Stenar 0,07–0,10 m. Kan vara del av en stenlagd yta 1800–1900-tal.
5. Flammigt lager, brun lera med horisonter med sot. Omrört lager.	

Schakt 28, sektion 23

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Stora torget/Smörtorget (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,25–0,50 meter (figur 31 och 88–89).

Grävt djup: 0,82 meter.

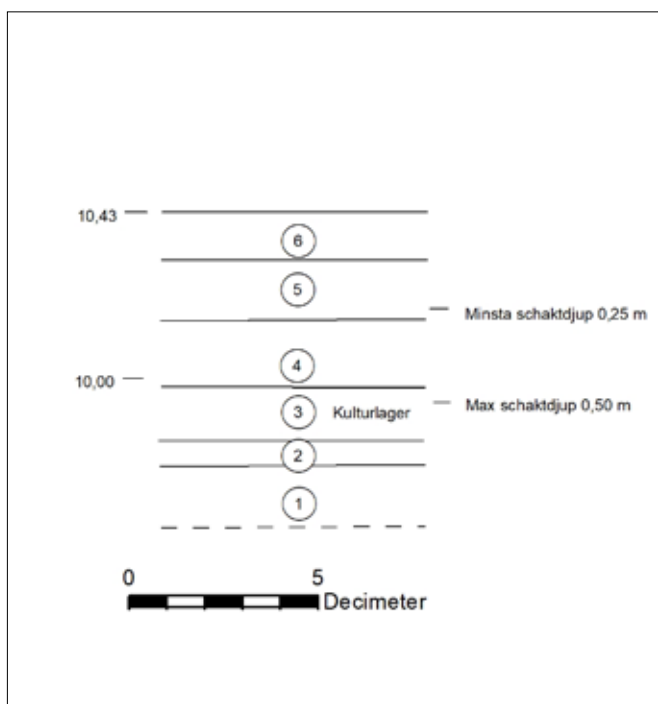
Kulturlager: 0,44 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: 1879 års brand, 1714 års brand kan dock inte uteslutas men förefaller mindre troligt.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,44 meter, eventuellt djupare.

Figur 88. Sektion 23. Sedd från öster. Skala 1:20.

Figur 89. Schakt 28 med det rödbruna krossade teglet. Foto från öster.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun sand, lera, tegelkross och sot.
2. Brunsvart sand, tegelkross, sot och kol.
3. Rödbunt krossat tegel. Raseringslager. Kan vara 1879 års brand, 1714 års brand kan dock inte uteslutas men förefaller mindre troligt.
4. Grus. Bärlager.
5. Sand. Bärlager.
6. Gatstenar.

Schakt 29, sektion 5

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt gräns mellan tomt 182 och 181 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13 och 14 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 90).

Grävt djup: 0,94 meter.

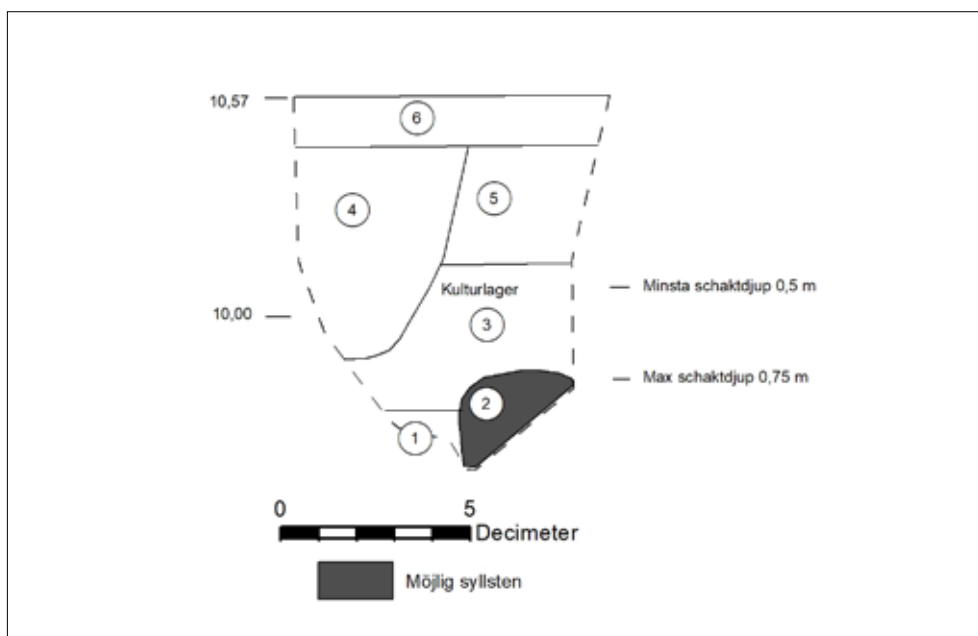
Kulturlager: 0,43, sten, möjlig syllsten vid 0,71 meter under markytan.

Fynd: –

Preliminär datering: 1700–1800-tal?

Kommentarer: Lager 3 kan vara omrört. Det behöver klarläggas om stenen ingår i en konstruktion.

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

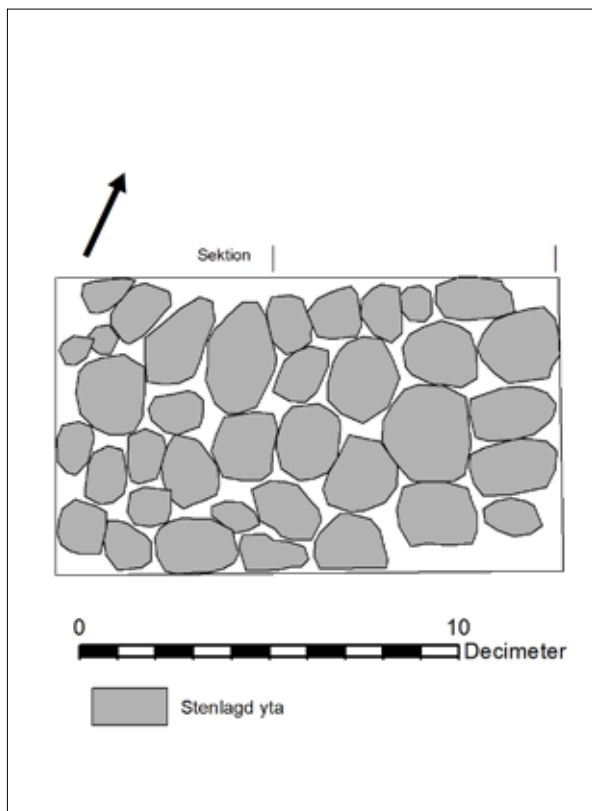
Figur 90. Sektion 5 sedd från väster. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelfisor, kalkbruk och kol.
2. Sten. Möjligen en syllsten till en byggnad.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av sot, tegelbitar och kalkbruk. Kan vara omrört.
4. Sand. Fyllning över elkabel.
5. Grus och sand. Bärlager.
6. Gatstenar.

Figur 92. Plan över schakt 30 med den stenlagda gårdsplanen vid sektion 31. Skala 1:20.

Figur 93. Den stenlagda gårdsplanen. Foto från sydväst.

Figur 94. På den stenlagda ytan påträffades delar av ett fat med hemrad dekor (F6).

Figur 95. På den stenlagda ytan påträffades även två skärvor av ett fat (F7) med rödbrun glasyr och gul hornmålad pipleredekor.

Schakt 31, sektion 30

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11. På gårdsplanen (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 96).

Grävt djup: 0,80 meter.

Kulturlager: Kulturlager 0,40 meter, lager 5, kan vara bränt torvtak. Lager 4 kan vara ett lergolv i ett hus.

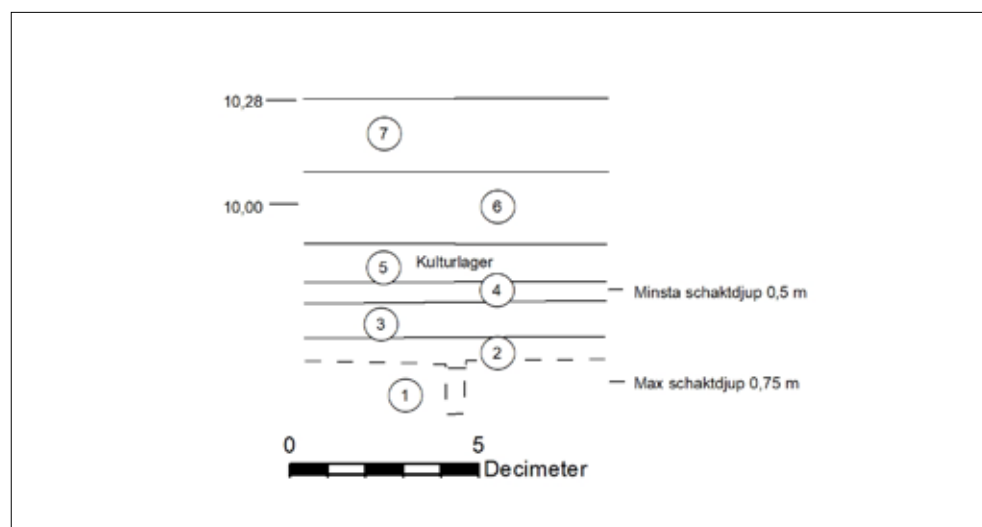
Fynd: –

Preliminär datering: Det möjliga brända torvtaket kan vara 1668 eller 1714 års brand, jämför schakt 32 där det finns ett brandlager som kan vara från samma brand.

Understa lagren kan vara 1600-tal.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

Figur 96. Sektion 30 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och små tegelflisor.
2. Brun lerblandad kulturjord mer lera i jämförelse med i lager 1. Inslag av träflisor och små tegelflisor.
3. Svartbrun lerblandad kulturjord med inslag av kol och sot.
4. Brun lera. Eventuellt del av lergolv i ett hus.
5. Flammigt brun sand med orange inslag. Kan vara rester av ett bränt torvtak.
6. Sand. Bärlager.
7. Stenkross och sand. Bärlager. Asfalt i toppen.

Schakt 32, sektion 33

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12. På gårdsplanen (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 97).

Grävt djup: 1,00 meter, undersökt med jordsond till 1,22 meter.

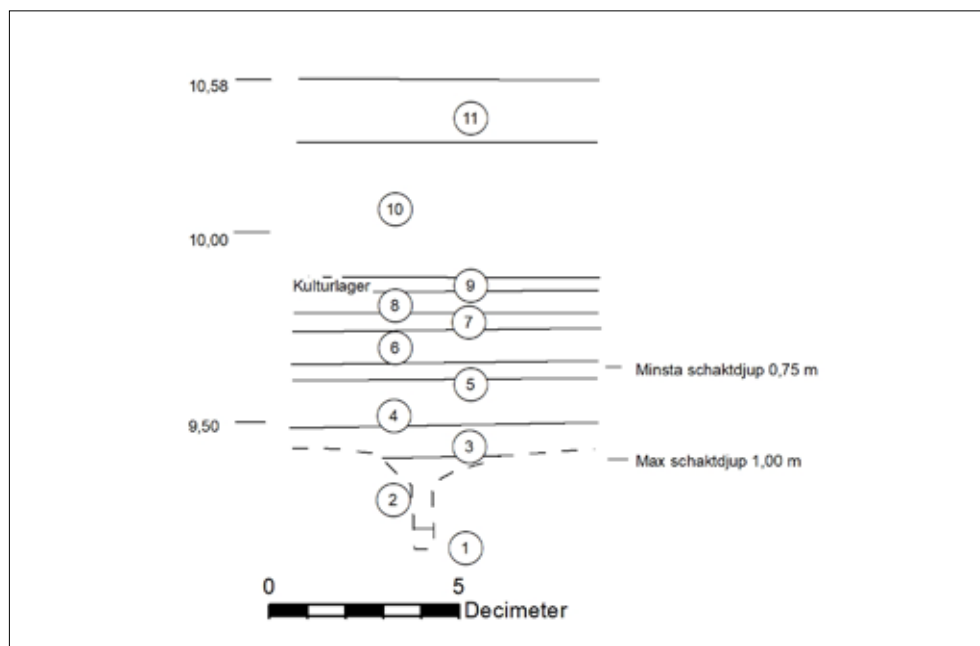
Kulturlager: 0,52 meter, ser ut som bränt torvtak.

Fynd: –

Preliminär datering: Lager 9, det möjliga brända torvtaket, kan vara från 1714 års brand, men 1668 års brand kan inte uteslutas. Jämför schakt 31 där det finns ett brandlager som kan vara från samma brand. Lager 2 kan vara ett stampat jordgolv. Lager 3, 4 och 5 är brandlager och kan vara från 1668 års brand, eller möjligen en äldre brand.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

Figur 97. Sektion 33 sedd från söder. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Trä i jordsondprov.
2. Gråbrun lerblandad kulturjord. Möjligt stampat jordgolv.
3. Svart kol och sot. Brandlager.
4. Rödbrun bränd orange sand som kan vara delar av ett bränt torvtak. Omrört lager blandat med brun lera. Brandlager.
5. Kalkbruk, brända kalkbruksbitar och tegelflisor. Brandlager
6. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
7. Kalkbruk med klumpar av bränt kalkbruk och tegelflisor.
8. Flammig brun lera. Möjligt lergolv.
9. Mörkbrun lera med stråk av rödbrun sand, kolbitar, sot och tegelbitar. Ser ut som rester av ett omrört bränt torvtak.
10. Stenar, bergkross, så kallad 0,90. Markduk i botten av lagret. Bärlager.
11. Asfalt.

Schakt 33, sektion 32

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12. På gårdsplanen (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 98).

Grävt djup: 0,65 meter, undersökt med jordsond till 1,33 meter.

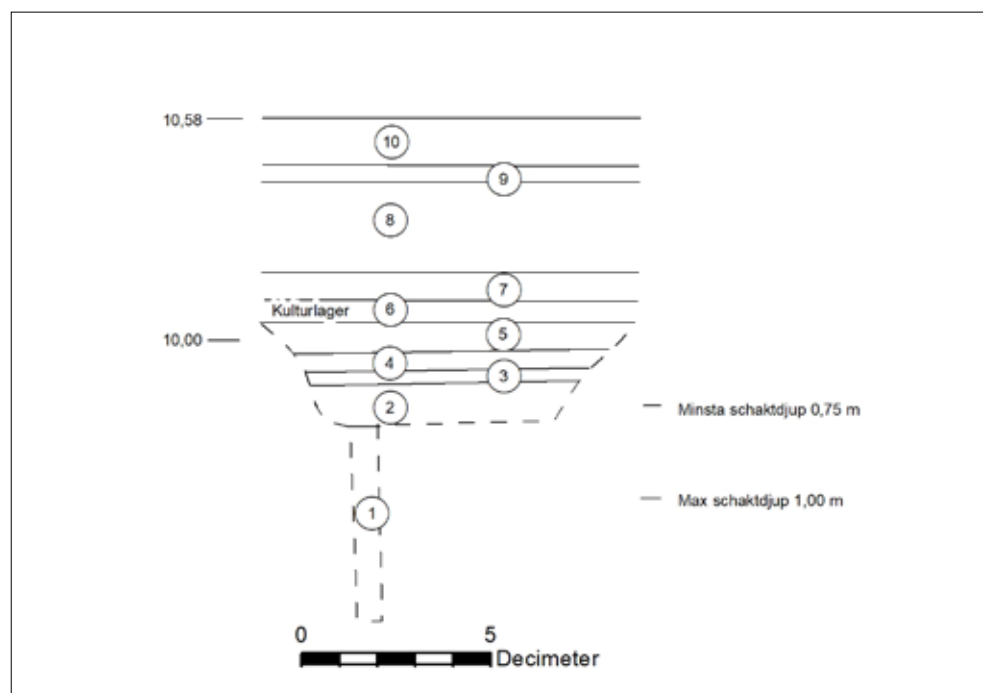
Kulturlager: 0,48 meter. Lager 5 kan vara ett bränt torvtak från 1668 eller 1714 års brand. Lagren under det huset kan vara från 1600-tal, eller äldre. Jämför brandlagen i schakt 31 och 32.

Fynd: –

Preliminär datering: 1700-tal? och 1600-tal?

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

Figur 98. Sektion 32 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material och träflisor.
2. Brun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material, sot, kolbitar och trä.
3. Grå aska och brun kulturjord.
4. Brun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
5. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stråk av orange sand och kol som kan vara omrört brandlager från ett bränt torvtak. Kan vara 1714 års brand.
6. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och tegelflisor.
7. Sand. Bärlager.
8. Grus och sand. Bärlager.
9. Stenkross. Bärlager.
10. Asfalt.

Schakt 34, sektion 29

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13–14. På gårdsplanen (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 99).

Grävt djup: 1,08 meter, undersökt med jordsond till 1,26 meter.

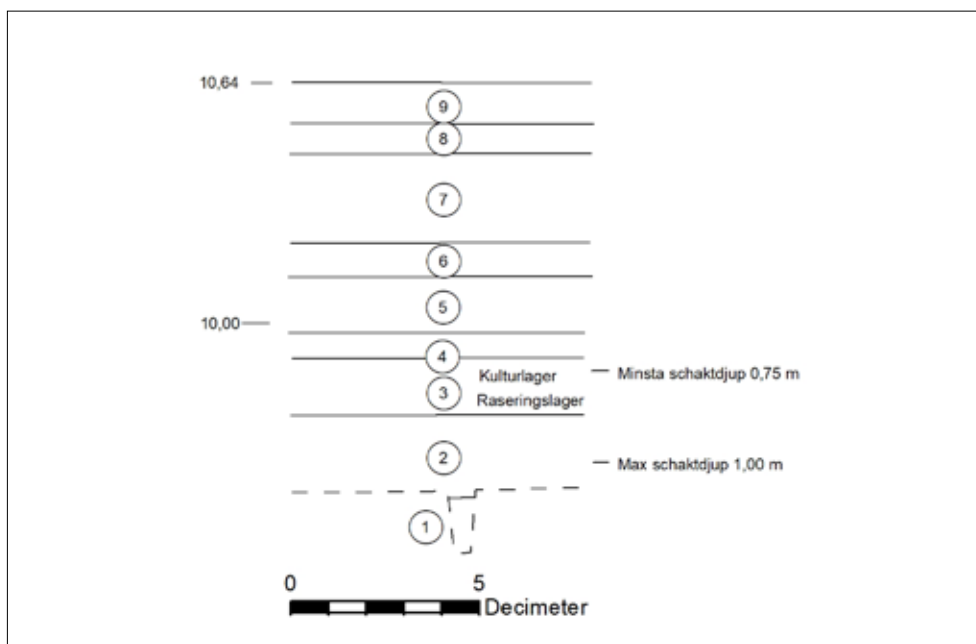
Kulturlager: 0,68 meter raseringsmassor, vid 0,9 meter kulturjord.

Fynd: –

Preliminär datering: 1700–1600-tal. Lager 3 är ett raseringslager. Möjligen raseringslager efter 1668 eller 1714 års brand, men avsaknad av kol i lagret är argument mot att det är ett brandlager.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan eventuellt genomföras.

Figur 99. Sektion 29 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Ljusbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor och djurben.	4. Sand.
2. Brun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och enstaka tegelflisor.	5. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor, kalkbruk och kol. Omrört kulturlager.
3. Tegelbitar, stenar, lera och sand, kalkbruk. Inget kol i lagret. En fragmentarisk tegelsten med storlek 0,14×>0,8×>0,25 m. Omrört raseringslager. Möjligen raseringslager efter 1668 eller 1714 års brand.	6. Grus och sand. Bärlager.
	7. Sand. Bärlager.
	8. Stenkross. Bärlager.
	9. Asfalt.

Schakt 35, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Gräns mellan tomt 13 och Prästgatan (figur 32).

Karta 1688: Tomt gräns mellan tomt 185 och Prästgatan (figur 33).

Karta 1902: I Prästgatan (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0–0,25 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,35 meter.

Kulturlager: Endast bärlager, sand och grus.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 36, sektion 28

● Grön (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 100–103).

Grävt djup: 1,22 meter.

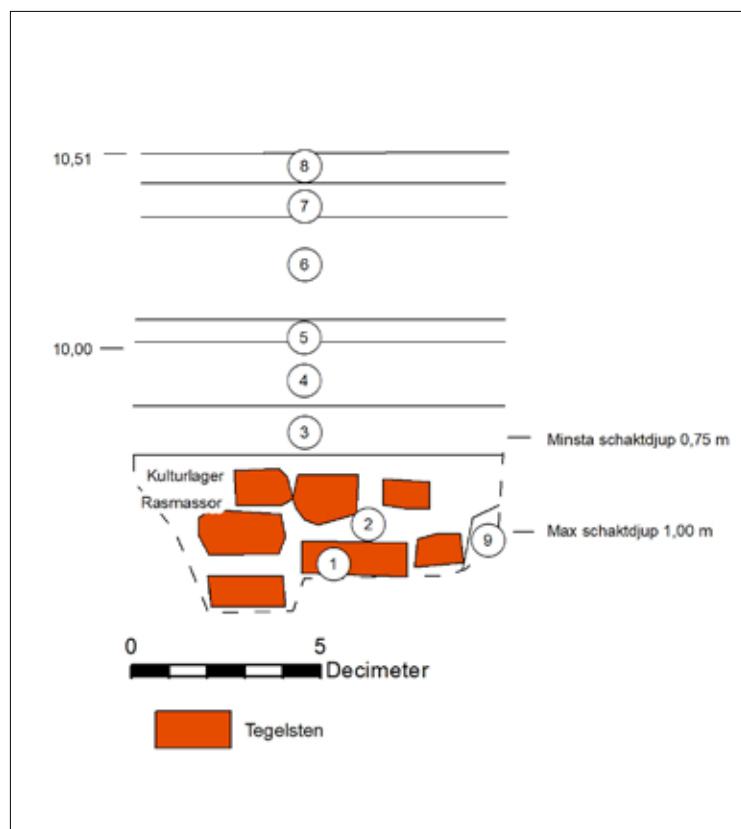
Kulturlager: 0,80 meter raseringslager till hus. Vid 1,00 meter lagt tegel, sannolikt tegelgolv i ett hus och sannolikt i en källare. Delar av husets väggar kan finnas bevarade i närheten.

Fynd: I lager 2 (F5, figur 103) påträffades en del av ett glaskärl, möjligen del av en butelj. Glasmassa är grön med ojämn yta med luftbubblor i glaset. Fyndet bedöms vara från intervallet 1800–1900-tal troligtvis omkring 1900.

Preliminär datering: Schaktet togs upp inne i ett hus som ses på 1902 års karta.

Kommentarer: Golvet bedöms vara ett försänkt rum, en källare, i ett hus som ses på 1902 års karta. Inga daterande fynd påträffades förutom en glasbit. Tegelstenarna har storleken 0,24–0,25×0,12×0,07. Tegelstenarna uppvisar skillnader i jämförelse med medeltida tegelstenar som brukar vara något större och ha storleken cirka 0,28–0,30×0,14×0,09 meter.

Bedömning: Planerad schaktning kan göras till 0,80 meter. Under det rasmassor och golv i ett hus.

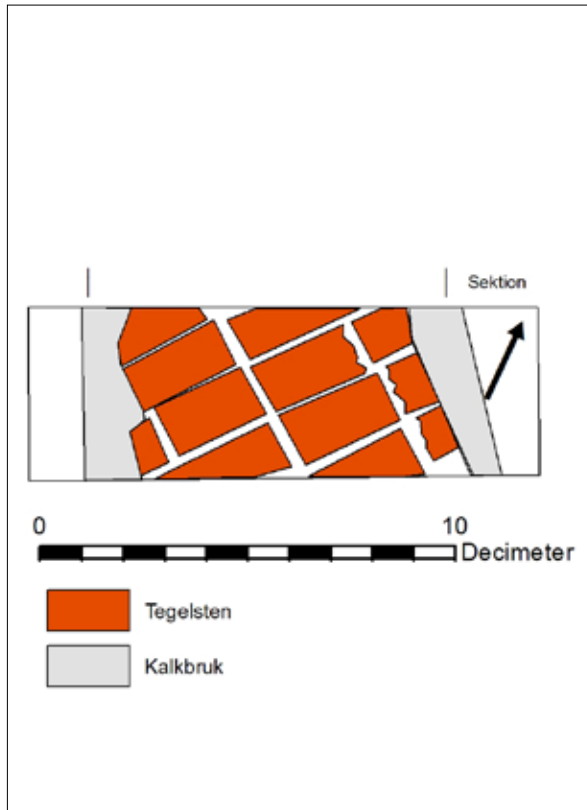

Figur 100. Sektion 28 sedd från söder.
Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Tegel. Sannolikt golv i ett hus.
2. Ljusbrun sand och lera, tegelkross och stora bitar tegel och kalkbruk. En tegelsten i fyllnadsmassorna var eldpåverkad. Omrört raseringslager till ett hus. Tegelstenen kan ingått till exempel i en ugnskonstruktion. Fynd av glasbit. Fyndet bedöms vara från intervallet 1800- till cirka 1900-tal troligtvis omkring 1900.
3. Brun sand och lera. Påfört lager.
4. Sand. Bärlager.
5. Sand med markduk i botten. Bärlager.
6. Stenar, bergkross, så kallad 0,90. Bärlager.
7. Sand. Bärlager.
8. Plattor.
9. Kalkbruk.

Figur 101. Plan över lämningar av det tegellagda golvet i schakt 36, intill sektion 28. Skala 1:20.

Figur 102. Lämningar av det tegellagda golvet i schakt 36. Sektionen upprättades i den högra schaktväggen. Foto från nordöst.

Figur 103. I lager 2 påträffades en del av ett glaskärl (F5), möjligen del av en butelj. Glasmassan är grön med ojämn yta med luftbubblor i glaset. Fyndet bedöms vara från intervallet 1800- till cirka 1900-tal, troligtvis omkring 1900.

Schakt 37, sektion 27

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12. På en yta mellan två hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter (figur 31 och 104).

Grävt djup: 1,16 meter, undersökt med jordsond till 1,38 meter.

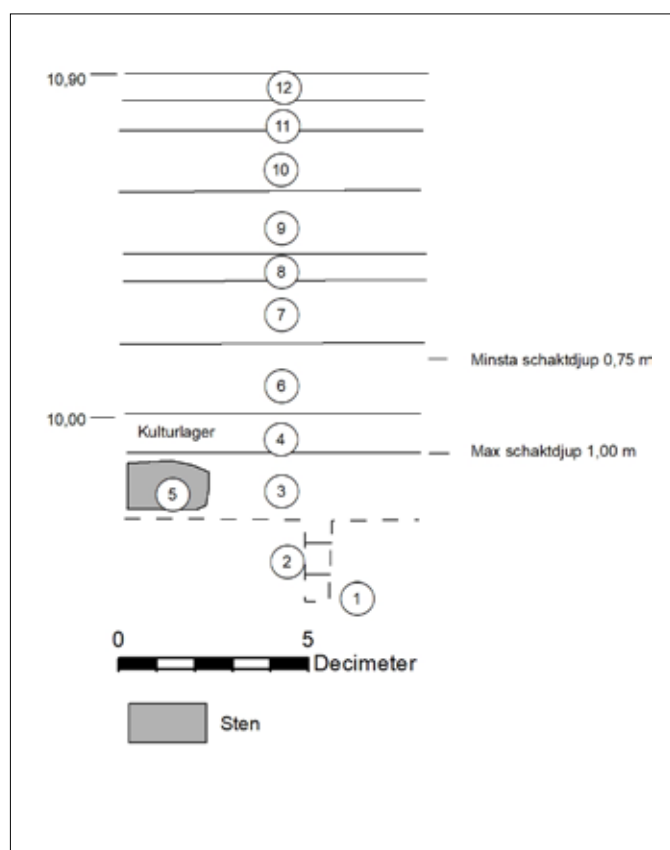
Kulturlager: 0,90 meter.

Fynd: I lager 4 hittades en del av ett fat av yngre rödgods (F4, figur 105). Det är en mynningsbit med ljusgrön glasyr med brun vågbandsdekor. Fyndet bedöms vara från 1800–1900-tal, troligtvis omkring 1900.

Preliminär datering: 1800–1900-tal lager 4. Under 1,00 meter äldre lager som kan vara 1700- eller 1600-tal.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras till 0,90 meter. Därunder kulturlager.

Figur 104. Sektion 27 sedd från norr. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Rödbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av förmultnat organiskt material.
2. Grå lera.
3. Brun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor och enstaka kalkbruksbitar.
4. Brun lerblandad kulturjord med stort inslag av tegelflisor och enstaka små kalkbruksbitar. Fynd: fat, yngre rödgods med grön glasyr. Fyndet bedöms vara från 1800–1900-tal, troligtvis omkring 1900.
5. Sten.
6. Grå lera. Påfört lager.
7. Sand. Bärlager.
8. Sand. Markduk i botten på lagret.
9. Stenar, bergkross, så kallad 0,90. Bärlager.
10. Grå sand. Bärlager.
11. Sand. Bärlager.
12. Betongplattor.

Figur 105. I lager 4 påträffades en del av ett fat av yngre rödgods (F4). Det är en mynningsbit med ljusgrön glasyr med brun vågbandsdekor. Fyndet bedöms vara från 1800–1900-tal, troligtvis omkring 1900.

Schakt 38, ingen sektion

- Svart (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13–14. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0–0,25 meter (figur 31).

Grävt djup: 0,35.

Kulturlager: Endast bärlager.

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan genomföras.

Inga kulturlager, ingen sektion upprättades.

Schakt 39, sektion 26

● Gul (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 181 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13–14. I ett hus (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,75–1,00 meter intill där schaktet togs upp (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,10 meter.

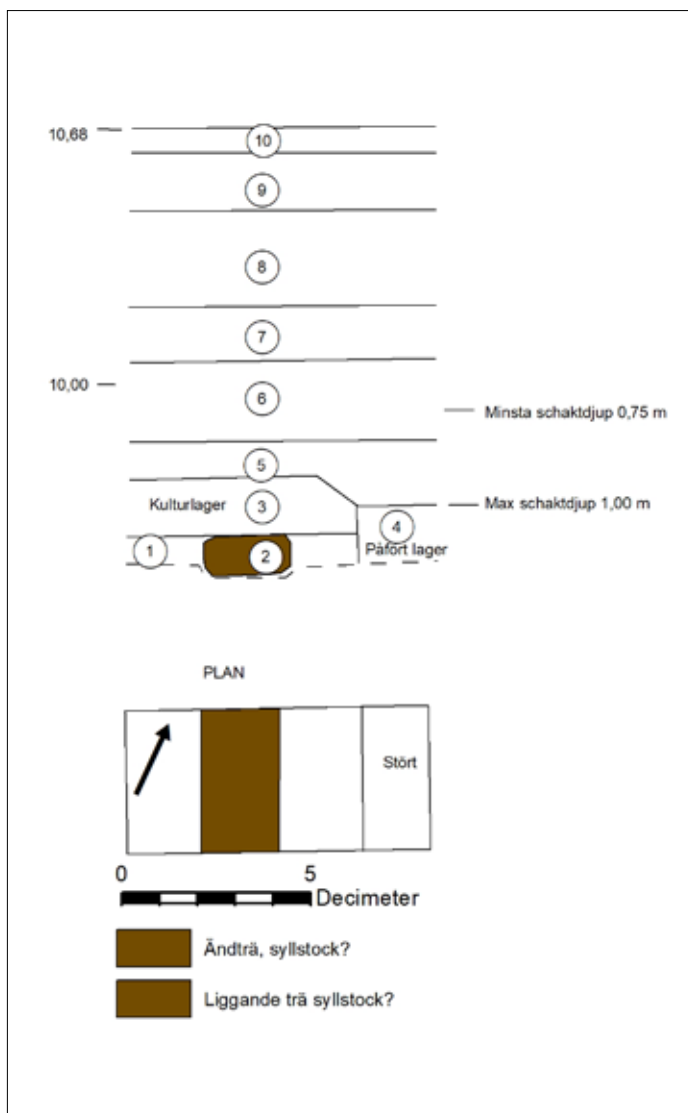
Kulturlager: 0,92 meter där brandlager, lager 3. 0,99 meter huslämning.

Fynd: –

Preliminär datering: Brandlager. Svårbedömt om lager 3 är 1714 års brand eller en äldre brand, till exempel 1668 års brand.

Kommentarer: –

Bedömning: Planerad schaktning kan ske till 0,92 meter, därunder kulturlager.

Figur 106. Sektion 26 sedd från sydöst och plan nedtill. Skala 1:20

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lerblandad kulturjord med stort inslag av förmultnat trä.
2. Trä, liggande. Möjligtvis del av en sylstock i ett hus.
3. Svart kol, sot, tegelflisor och brända träbitar. Brandlager till ett hus. Svårbedömt om det är 1714 års brand eller en äldre brand, till exempel 1668 års brand.
4. Grus och jord. Påfört lager.
5. Brun flammig sand och lera med vita sandstråk.
6. Brun sand. Betongplatta i lagret.
7. Mörkbrun lerblandad kulturjord, tegelflisor och stenar. Omrört lager.
8. Stenar, bergkross så kallad 0,90 med markduk i botten på lagret. Bärlager.
9. Sand. Bärlager.
10. Betongplatta.

Figur 107. Översikt, schakt 39 som togs upp på trottoaren söder om Stadshotellet. Foto från nordöst.

Figur 109. Asfalten skärs av Nichlas Bergman vid Västerås stad.

Figur 108. Översikt som visar område i gatan söder om Stadshotellet där schakt 40–44 togs upp inom ramen för steg 2. Foto från sydöst.

Figur 110. Översikt, schakt 40–44. I förgrunden ses schakt 44. Foto från öster.

Schakt 40, sektion 42

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 6 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 10 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,5–0,75 (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 0,78 meter.

Kulturlager: 0,38 meter, där grundstenar med kalkbruk på.

Fynd: Yngre rödgods, del av två grytor (F9 och 10, figur 114 och 115) och del till en kakelugn (F11, figur 116) på husgrunden. I kulturlagret samtida med huset två kritpipsdelar (F12, figur 117).

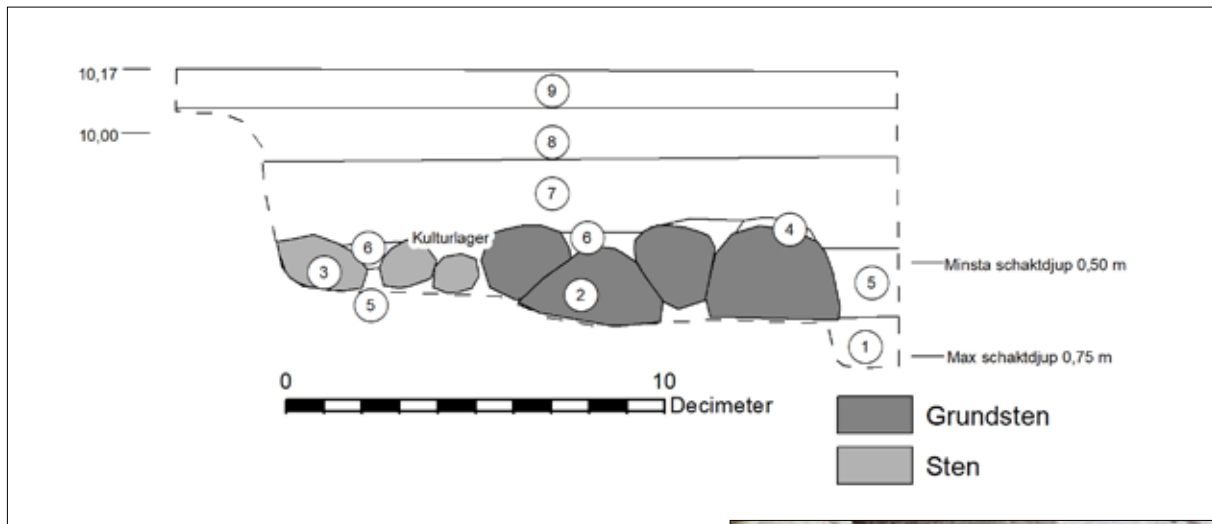
Preliminär datering: 1700-tal fram till 1800-talet då bebyggelsen som ses på 1902 års karta uppfördes.

Kommentarer: Grundstenar till hus.

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

I sektion 42, lager 6, i lagret på husgrunden, påträffades en del av en gryta med rödbrun glasyr av yngre rödgods (F9, figur 114). I samma lager påträffades en del till en gryta av yngre rödgods med rödbrun glasyr invändigt och drejfåror utvändigt (F10, figur 115). Vidare framkom en del kakel från en kakelugn med utvändigt vit krackelerad glasyr (F11, figur 116). Denna typ av vita kakelugnar blev vanlig under 1800-talet och indikerar att huset revs under 1800-talet.

I kulturlagret, lager 5, som avsatts samtidig med att huset var i funktion, påträffades två delar till en kritpipa (F12, figur 117). Kritpipor dateras till 1600–1700-talen och dessa delar är sannolikt från 1700-talet och bedöms ha deponerat under det att huset var i funktion.

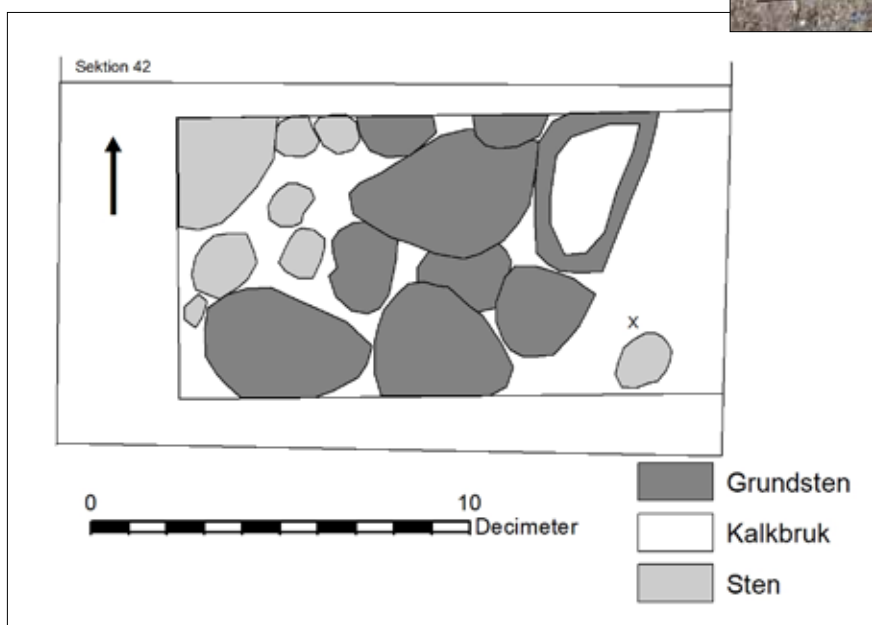
Figur 111. Sektion 42 sedd från sydöst. Här ses grundstenar till ett hus från 1700-talet. I lager 5 påträffades kritpipsdelar (F12, figur 117). Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Grå kulturjordsblandad lera.
2. Grundstenar.
3. Stenar.
4. Kalkbruk på grundsten, lager 2.
5. Mörkbrun lerblandad kulturjord. Avsatt då huset var i funktion. Fynd av kritpipsdelar (F12, figur 117).
6. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av kalkbruk. Fynd av vitmålat kakel från kakelugn (F11, figur 116) och yngre rödgods (F11, figur 116). Lagret tillkom då huset revs omkring 1800-talets mitt.
7. Sand. Bärlager.
8. Stenar och sand. Bärlager.
9. Asfalt.

Figur 112. Grundstenarna till ett hus från 1700-talet i schakt 40. Foto från nordöst.

Figur 113. Plan över schakt 40. Grundstenar med kalkbruk och intill ses stenar. X markerar läget för fynd av kritpipsdelar (F12). Yttre ramen visar den yta som togs upp i asfalten. Skala 1:20.

Figur 114. I lager 6, på husgrunden, påträffades en del av en gryta med rödbrun glasyr av yngre rödgods (F9).

Figur 115. I lager 6, på husgrunden påträffades en del till en gryta av yngre rödgods med rödbrun glasyr invändigt och drejfåror utvändigt, till höger (F10).

Figur 116. I lager 6 på husgrunden påträffades en del från en kakelugn (F11) från 1800-talet.

Figur 117. Intill grundstenarna i schakt 40 påträffades två delar av skaft till en kritpipa (F12).

Schakt 41, sektion 41

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,06 meter.

Kulturlager: 0,38 meter, där lager 10.

Fynd: I lager 12 skål med rödbrun glasyr med utvändig pipleredekor (F13, figur 121).

I samma lager framkom en del kakel till en kakelugn (F14, figur 122).

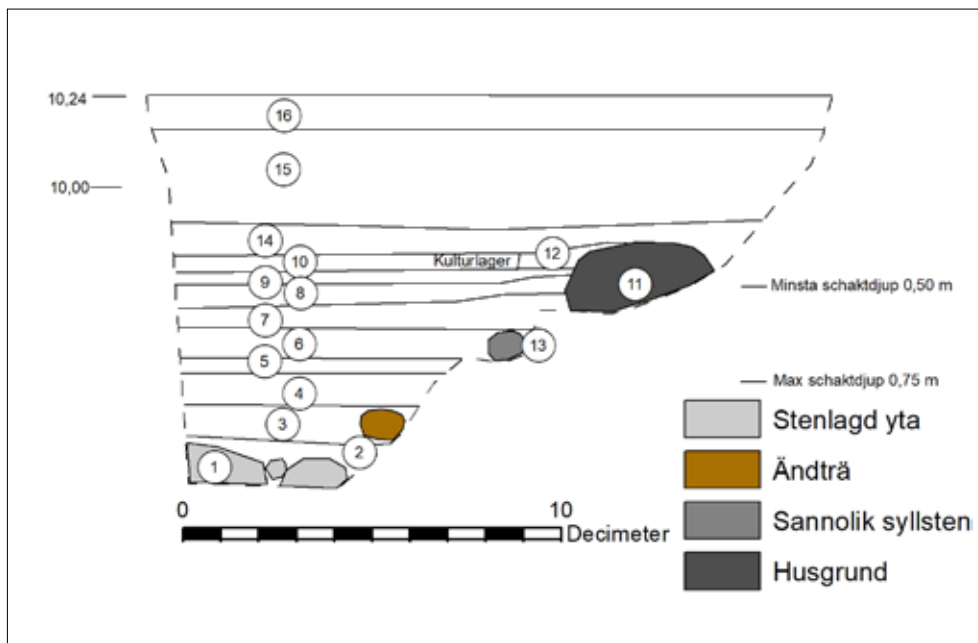
Preliminär datering: Svårbedömt, kan vara 1700-tal i toppen eftersom lagren är i nivå med grunden i schakt 40. Lager 2 ¹⁴C-dateras till 1300-talet.

Kommentarer: Den yngsta anläggningen är en sten som kan vara en syllsten till ett hus från 1700-talet. Dessutom framkom en äldre sannolik syllstensrad, liggande trä som kan vara en syllstock och en stenlagd yta i botten på schaktet.

Från sektion 41, lager 3, ¹⁴C-daterades ett revben från en stor gräsätare, troligen ko (prov 4). Provet dateras till 1311–1425 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 48,0% sannolikhet att provet dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 123 och 42b och tabell 3).

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

I schakt 41, sektion 41, lager 12 som var ett raseringslager till huset längst i öster påträffades en del av en skål med rödbrun glasyr med utvändig pipleredekor (F13, figur 121). I samma lager framkom en del kakel till en kakelugn (F14, figur 122).

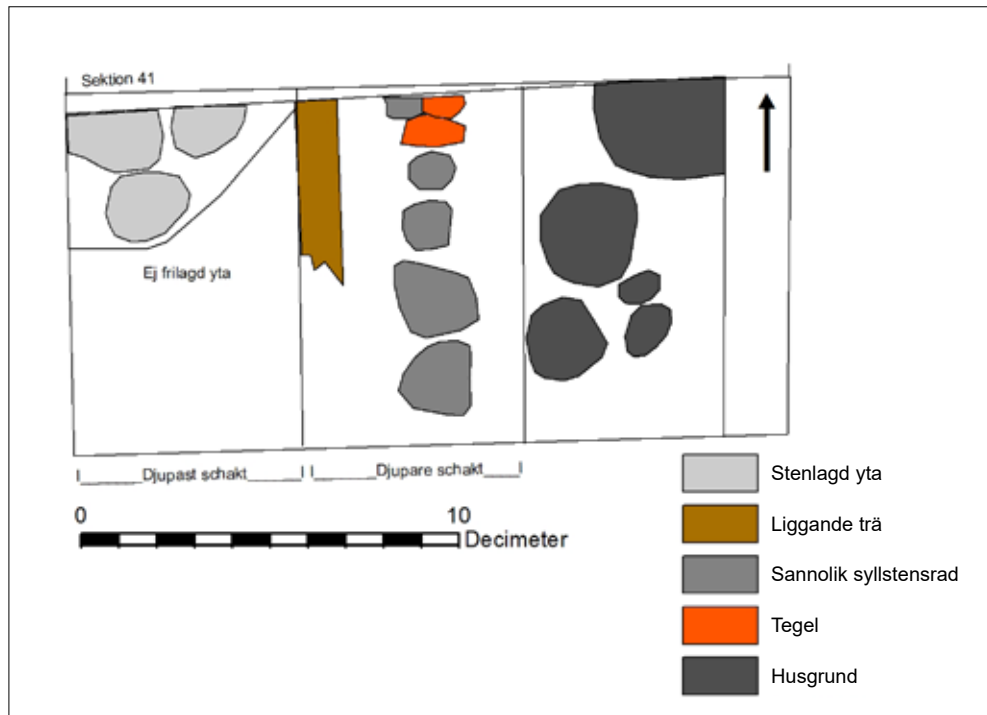
Figur 118. Sektion 41 sedd från sydöst. Till höger ses en sten, lager 11, som kan vara del av en husgrund till ett hus från 1700-talet. Dessutom framkom en sannolik syllstensrad, lager 13, liggande trä i lager 3 som kan vara en syllstock. Äldst är en stenlagd yta, lager 1. Från lager 3 togs ett ¹⁴C-prov. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Stenar, kan vara stenlagd gårdsplan.
2. Blågrå lera.
3. Brunt förmultnat organiskt material, sannolikt trä. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov.
4. Gråbrun lerblandad kulturjord.
5. Flammig brun lerblandad kulturjord med inslag av kalk.
6. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av kolstänk.
7. Blågrå lera.
8. Flammigt lager, blågrå lera, sot, kolstänk och tegelflisor.
9. Flammigt lager, blå lera, kulturjord, tegelflisor och kalkbruk. Omrört lager.
10. Ljusbrun lera, sand, kalkbruk och tegelbitar.
11. Sten. Sannolik sten tillhörande en husgrund.
12. Gråbrun flammig lera och sand.
13. Sten, sannolik syllsten. Stenar i plan som sannolikt är syllstenar.
14. Sand. Bärlager.
15. Krossade stenar och sand. Bärlager.
16. Asfalt.

Figur 119. Schakt 41. Uppe till vänster ses en sten som kan vara delar av en husgrund till ett hus från 1700-talet. Hitom dessa tre stenar som kan vara syllstenar och närmast, i schaktets botten, ses en stenlagd yta. Foto från väster.

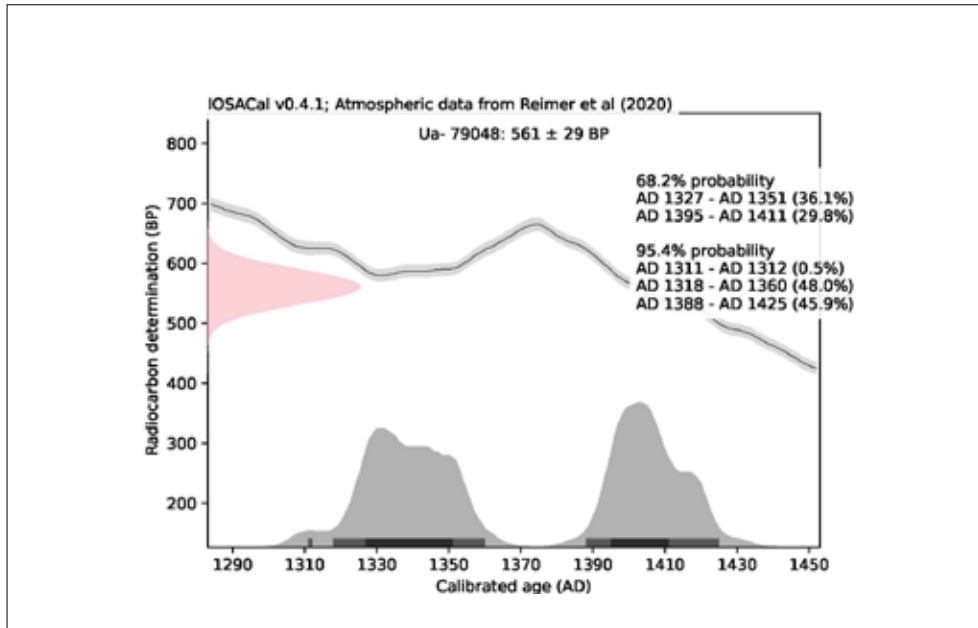
Figur 120. Plan över schakt 41. Till vänster grävdes djupast och där ses de äldsta lämningarna som är en stenlagd yta. Därefter ett yngre liggande trä, möjligen en syllstock. Därefter en yngre, sannolik syllstensrad. Till höger ses den yngsta anläggningen som är rester av en husgrund som kan vara från 1700-talet. Yttre ramen visar den yta som togs upp i asfalten. Skala 1:20.

Figur 121. I lager 12 påträffades en del av en skål med rödbrun glasyr med utvändiga pipleredekor (F13).

Figur 122. I lager 12 framkom en del kakel till en kakelugn (F14).

Figur 123. ¹⁴C-prov 4, Ua-79048, från sektion 41, lager 3.

Schakt 42, sektion 40

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 11 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 0,84 meter.

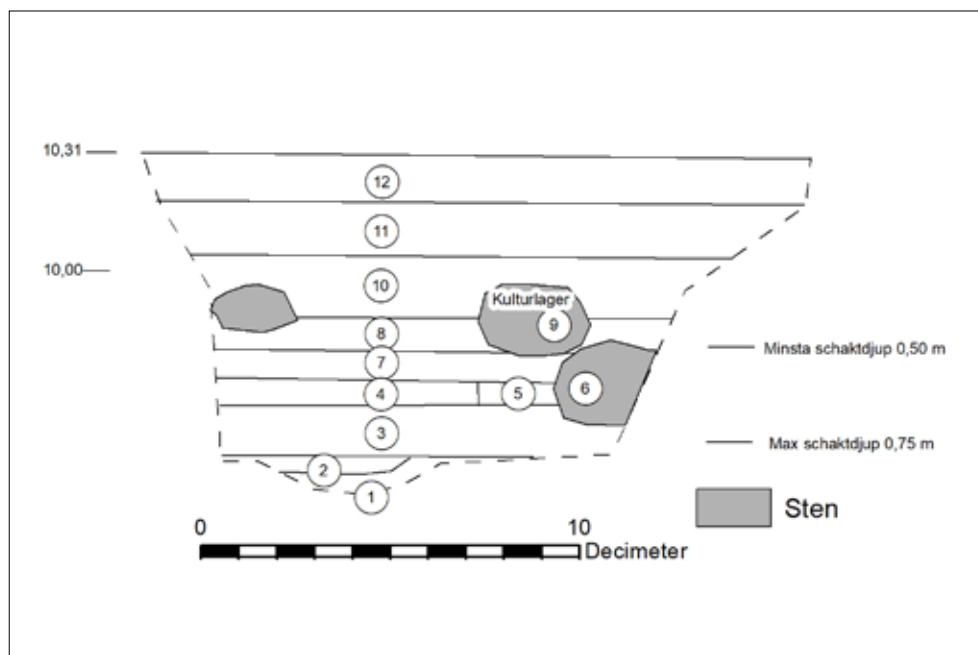
Kulturlager: 0,33 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: Svårbedömt. Möjligen är lager 9 en syllsten och lager 7 kan vara ett golv som kan vara från 1700-talet. Det möjliga lergolvet, lager 4, och syllstenen, lager 6, kanske kan vara från 1600-tal genom jämförelse med nivån i schakt 40.

Kommentarer: Lager 4 kan vara ett golv i ett hus och lager 6 kan vara en syllsten. Möjligen finns rester av ett yngre hus, lager 7 kan vara ett golv och lager 9 en syllsten.

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

Figur 124. Sektion 40 sedd från sydöst. Lager 4 kan vara ett golv i ett hus och lager 6 kan vara en syllsten. Möjligen rester av ett yngre hus, lager 7 kan vara ett golv och lager 9 en syllsten. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturjord.	7. Flammig, mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflor.
2. Bränd sand och sot. Brandlager. Jämför sektion 39, lager 5.	8. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflor och kalkbruksbitar.
3. Flammigt brun kulturjordsblandad lera med inslag av kol och tegelflor.	9. Sten. Oklar funktion, möjligen syllsten.
4. Mörkbrun lerblandad kulturjord med klumpar av blågrå lera. Möjligt golv.	10. Sand. Bärlager.
5. Svart kol och sot.	11. Krossade stenar och sand. Bärlager.
6. Sten, möjlig syllsten.	12. Asphalt.

Schakt 43, sektion 39

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Gräns mellan tomt 183 och 185 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: Mer än 1,00 meter (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 0,90 meter.

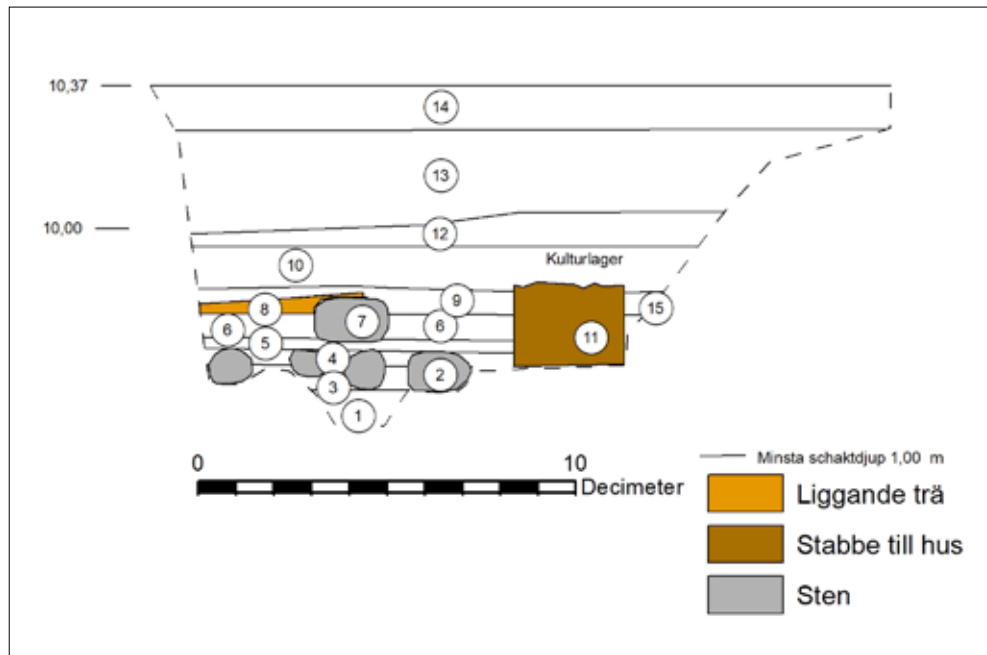
Kulturlager: 0,42 meter.

Fynd: –

Preliminär datering: Under fältarbete gjordes bedömningen att huset med stabben drabbades av 1714 års brand, byggnadstekniken uppfattades dock som anmärkningsvärd eftersom hus från 1700-talet vanligtvis har syllstenar. Där finns också äldre hus och en stenlagd yta. 1668 års brand drabbade ej detta område enligt Sven Olsson (1985b figur 10). Lager 4 ¹⁴C-dateras till 1200–1300-talen. Men med tanke på den ringa kulturlagertillväxten och byggnadstekniken kan vi inte utesluta att huset som brunnit drabbades av branden 1500.

Kommentarer: I schaktet framkom en stabbe, en stolpe, med en diameter av 0,33 meter, lager 11. På stabben har en husvägg av knuttimmer eller skiftesverk vilat. Stabben ritades in i sektionen så att nivån ska ses. Eftersom stabben var nedgrävd var det svårt att med säkerhet koppla den till lagren i sektionen, men det är troligt att lager 9 är delar av golvet till huset. Stabben var bränd utvändigt och huset kan ha drabbats av 1714 års brand. Under detta finns lager 8 som är möjlig rest av ett trägolv eller en vägg och stenen lager 7 är en möjlig syllsten. Under detta finns en stenlagd yta, lager 2, som ses i plan. Från sektion 39, lager 4, ¹⁴C-daterades ett mellanfotsben, *metatarsus*, från en ko (prov 5). Provet dateras till 1276–1388 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 61,0% sannolikhet att provet dateras till 1276–1318 e.Kr. (figur 42b, 126 och tabell 3).

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

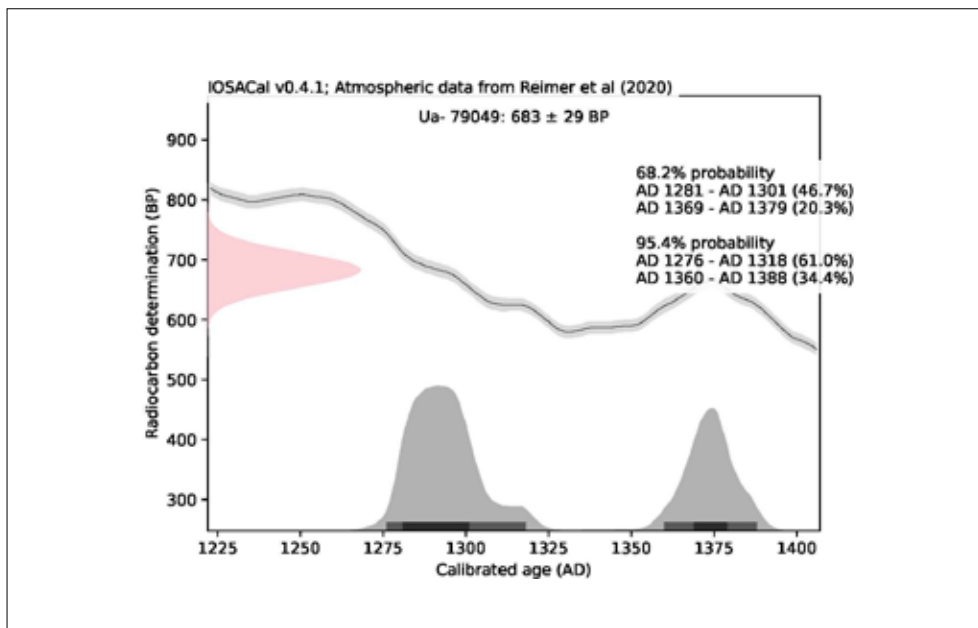
Figur 125. Sektion 39 sedd från sydöst. Till höger en stabbe, en stolpe, lager 11, på vilken en husvägg har vilat. Stabben ritades in i sektionen så att nivån ska ses. Lager 9 är troligen golv till huset. Stabben var bränd och huset bedöms ha drabbats av 1714 års brand. Under detta finns lager 8 som är möjlig rest av ett trägolv eller en vägg och stenen lager 7 är en möjlig syllsten. Under detta finns en stenlagd yta, lager 2. Från lager 4 togs ett ¹⁴C-prov. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

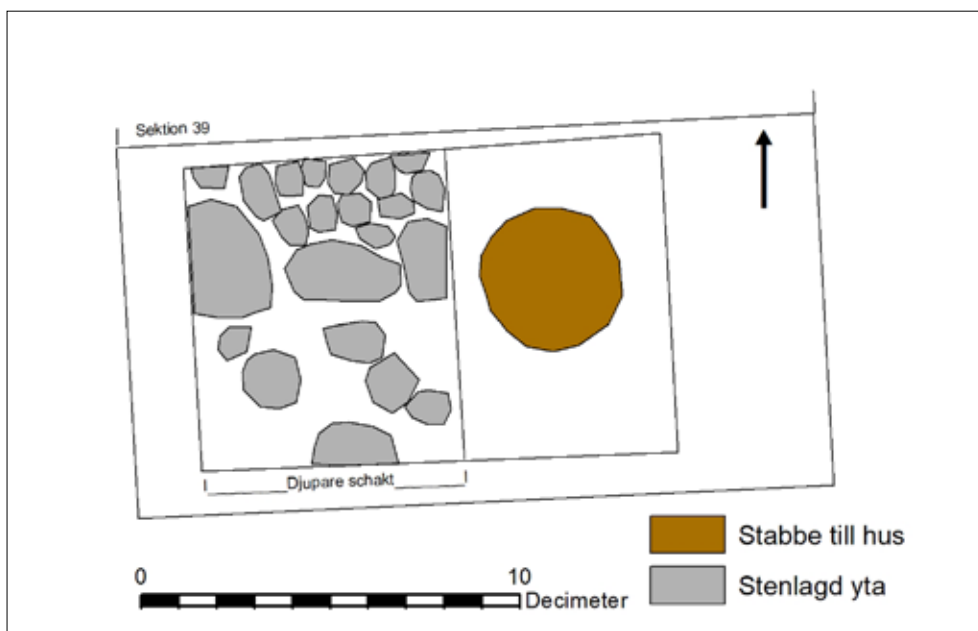
1. Mörkbrun lerblandad kulturjord. 2. Stenar, stenlagd yta. 3. Sand, sättsand under stenar lager 4. 4. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av djurben. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov. 5. Kol och sot, i den övre delen brunorange bränd sand. Bränt torvtak. 6. Mörkbrun lerblandad kulturjord. 7. Sten, möjlig syllsten. Ingen motsvarande sten fanns i den södra schaktväggen. 8. Liggande trä, går upp på stenen lager 7. Möjlig syllstock eller trägolv. 9. Ljus brun lera. Lergolv, går fram till stabben, lager 11 och hör sannolikt till samma byggnad. 10. Mörkbrun lerblandad kulturjord. 11. Stående stabbe, bränd på yttersidorna, kan vara 1714 års brand. Underlag till vägg. Stabben fanns i plan 0,20 m söder om där sektionen upprättades.	12. Sten och sand. Bärlager. 13. Sand. Bärlager. 14. Asfalt. 15. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor. Avsatt samtidigt med huset med stabben.

Figur 127. Schakt 43 med stabben och den äldre stenlagda ytan i botten av schaktet. Foto från väster.

Figur 126. ¹⁴C-prov 5, Ua-79049, från sektion 39, lager 4.

Figur 128. Plan över stabben och den äldre stenlagda ytan i schakt 43. Yttre ramen visar den yta som togs upp i asfalten. Skala 1:20.

Schakt 44, sektion 38

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75. Mer än 1,00 meter norr om där schaktet togs upp (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,30 meter.

Kulturlager: 0,52 meter.

Fynd: –

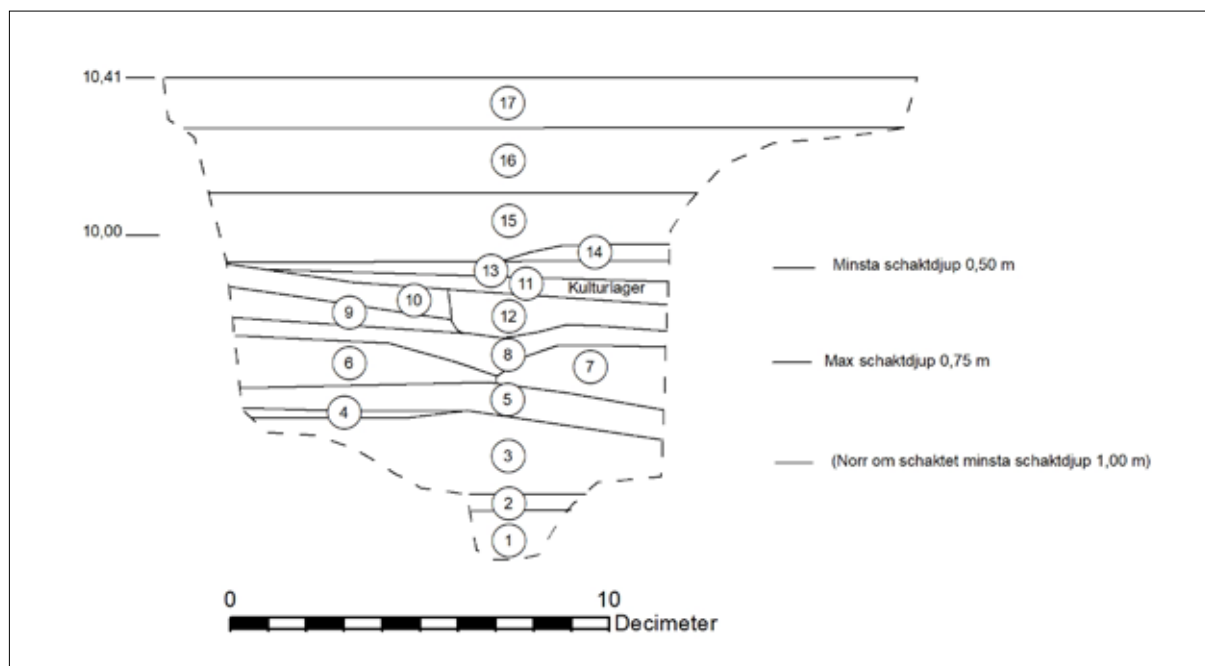
Preliminär datering: Svårbedömt. De yngsta lagren kan vara från 1700-talet genom jämförelse med schakt 42, men inga daterande fynd framkom och vi kan inte utesluta 1500-tal. Från lager 7 ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 6) till 1300–1400 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 73,1 % sannolikhet att provet dateras till 1300–1375 e.Kr. (figur 42b, 130 och tabell 3).

Kommentarer: Anmärkningsvärd är förekomsten av träck i lager 1, 3, 5 och 11. Träck kan troligen även finnas i fler lager, men det var svårt att avgöra. Särskilt lager 1 lukade avföring. Svinträck brukar ha en skarp lukt och troligen är avföringen från får och get, men svin kan inte uteslutas. Avsaknad av ekollon i lagren är argument för att träcken är från får och get, endast svin kan äta ekollon eftersom andra djur blir sjuka av att äta ekollon. Sektionen har upprättats på en plats där få har vistats, men det var inte möjligt att avgöra om det var i en byggnad, mest troligt är kanske det är plats där djur inhägnats på en gårdsplan. Träcken visar att djur har hållits på gården.

Bedömning: Planerad schaktning kan ske till 0,50 meter, därunder kulturlager.

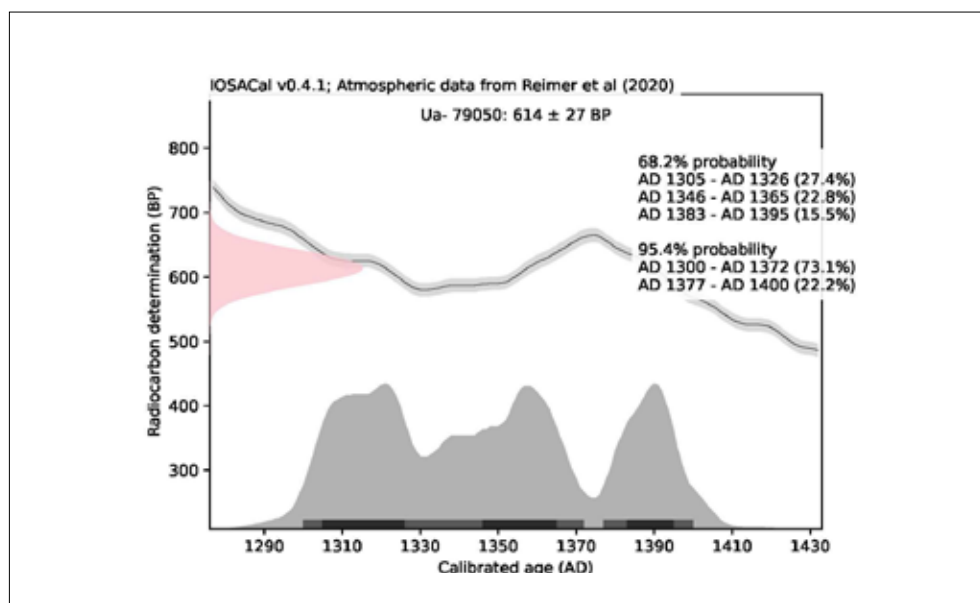
Figur 131. Översikt som visar området i gatan söder om Stadshotellet med schakt 45–49. Foto från öster.

Figur 129. Sektion 38 sedd från sydöst. I lager 1, 3, 5 och 11 konstaterades förekomst av träck vilket visar på djurhållning. Från lager 7 togs ett ¹⁴C-prov. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Rödbrun träck, troligen från får/get.	9. Mörkbrun lerblandad kulturjord, inslag av blågrå lera.
2. Rödbrun lerblandad kulturjord, stort inslag av träflisor.	10. Mörkbrun lera blandad med kulturjord och inslag av tegelflisor.
3. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träck, troligen från får/get, och inslag av träflisor.	11. Rödbrun träck, blandad med kulturjord och enstaka tegelflisor.
4. Grå lera.	12. Flammigt lager, mörkbrun lerblandad kulturjord.
5. Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och mycket stort inslag av träck.	13. Blågrå lera. Påförd.
6. Blågrå lera. Möjligt golv.	14. Blågrå sand.
7. Flammig, blågrå lera med inslag av kulturjord. Från lagret togs ett ¹⁴ C-prov.	15. Sand och stenar. Bärlager.
8. Rödbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och små tegelbitar.	16. Stenar med sand mellan. Bärlager.
	17. Asphalt.

Figur 130. ¹⁴C-prov 6, Ua-79050, från sektion 39, lager 7.

Schakt 45, sektion 37

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,5–0,75 meter. Mer än 1,00 meter norr där schaktet togs upp (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 0,70 meter.

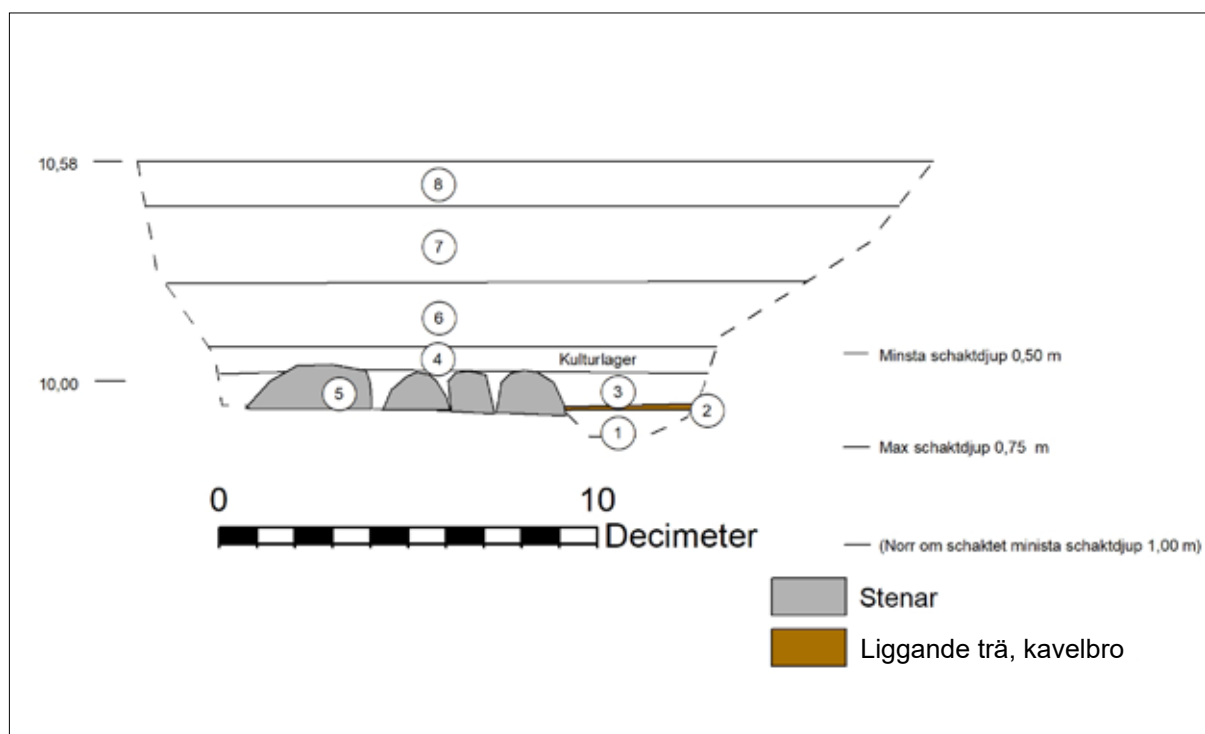
Kulturlager: 0,50 meter, lager 4. Vid 0,53 meter stenlagd gårdsplan, lager 5. Under den en kavelbro, lager 2. En kavelbro är en träbeläggning utomhus att gå på.

Fynd: I lager 3, en del av en skål av yngre röd gods med utvändig rödbrun glasyr, spår av glasyr på insidan (F8, figur 135).

Preliminär datering: Svårbedömt. 1700-tal? och äldre.

Kommentarer: Stenlagd gårdsplan, lager 5, och under den restera av en kavelbro lager 2.

Bedömning: Planerad schaktning kan ske till 0,50 meter, därunder kulturlager.

Figur 132. Sektion 37 sedd från väster. Lager 5 är stenlagd gårdsplan och lager 2 är en del av en äldre kavelbro. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Brunsvart lerblandad kulturljord med inslag av tegelbitar.	5. Stenar, stenlagd yta.
2. Brunt liggande trä, kavelbro. Finns även i plan.	6. Sand och stenar. Bärlager.
3. Gråbrun lerblandad kulturljord med inslag av träflisor.	7. Stenar, vissa krossade. Bärlager.
4. Brun sandblandad kulturljord.	8. Asfalt.

Figur 133. Plan intill sektion 37. Här ses en stenlagd gårdsplan och under den rester av en äldre kavelbro. Yttre ramen visar den yta som togs upp i asfalten. Skala 1:20.

Figur 135. I sektion 37, lager 3, påträffades en del av en skål av yngre rödgods med utvändig rödbrun glasyr med spår av glasyr på insidan (F8).

Figur 134. Schakt 45 med den stenlagda ytan och rester av en äldre kavelbro. Foto från nordväst.

Schakt 46, sektion 36

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 5 (figur 32).

Karta 1688: Gränsen mellan tomt 182 och 183 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 12 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter. Mer än 1,00 meter norr där schaktet togs upp (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,18 meter.

Kulturlager: 0,51 meter, lager 11. Kavelbro 0,84 meter, lager 5 och 4. En kavelbro är en träbeläggning att gå på utomhus.

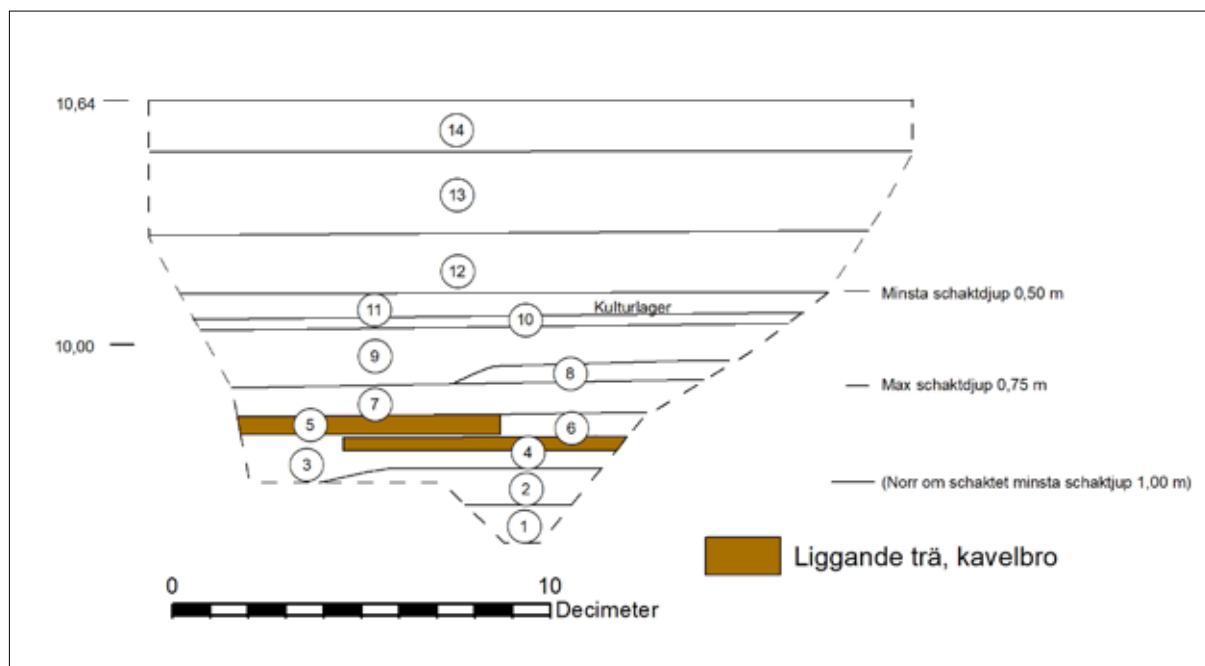
Fynd: –

Preliminär datering: Svårbedömt. Under fältarbetet bedömdes det möjligen vara 1700-tal i toppen, men lagren kan vara äldre. Lager 9 ¹⁴C-dateras till 1300-talet.

Kommentarer: Kulturlager upptill och kavelbro i nedre delen. Gårdsplan.

Från sektion 36, lager 9, ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 10) till 1305–1411 e.Kr. (2 sigma) och inom det intervallet är det 68,4% sannolikhet att provet dateras till 1305–1365 e.Kr. (figur 42b, 137 och tabell 3).

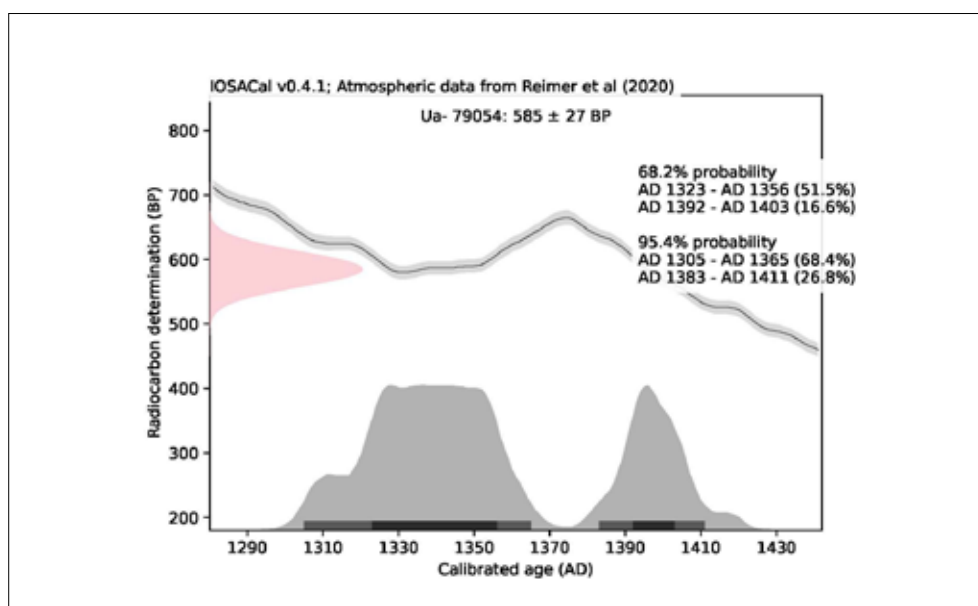
Bedömning: Planerad schaktning kan ske till 0,5 meter, därunder kulturlager.

Figur 136. Sektion 36 sedd från väster. Nedtill ses rester av en kavelbro, lager 4 och 5. Från lager 9 togs ett ¹⁴C-prov. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

1. Rödbrun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor och träck från djur.
2. Grå lera och brun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor.
3. Rödbrun lerblandad kulturjord, små träflisor och träck från djur.
4. Liggande trä, sannolikt del av kavelbro.
5. Liggande trä, sannolikt del av kavelbro.
6. Mörkbrun lera blandad med kulturjord.
7. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av förmultnat organiskt material och träflisor.
8. Flammig ljusbrun och gråbrun lera. Ej lergolv.
9. Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av träflisor och enstaka tegelflisor. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov.
10. Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket stort inslag av träflisor och inslag av tegelflisor.
11. Brun lera blandad med kulturjord och enstaka tegelflisor.
12. Sand och stenar. Bärlager.
13. Stenar och sand. Bärlager.
14. Asphalt.

Figur 137. ¹⁴C-prov 10, Ua-79054, från sektion 36, lager 9.

Schakt 47, sektion 35

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter. Mer än 1,00 meter norr om där schaktet togs upp (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,05 meter.

Kulturlager: 0,40 meter där brandlager, lager 7. Även lager 6 är ett brandlag och i botten av det lagret finns liggande bränt ändträ som kan vara del av ett bränt trägolv, eller möjligen del av taket till ett hus.

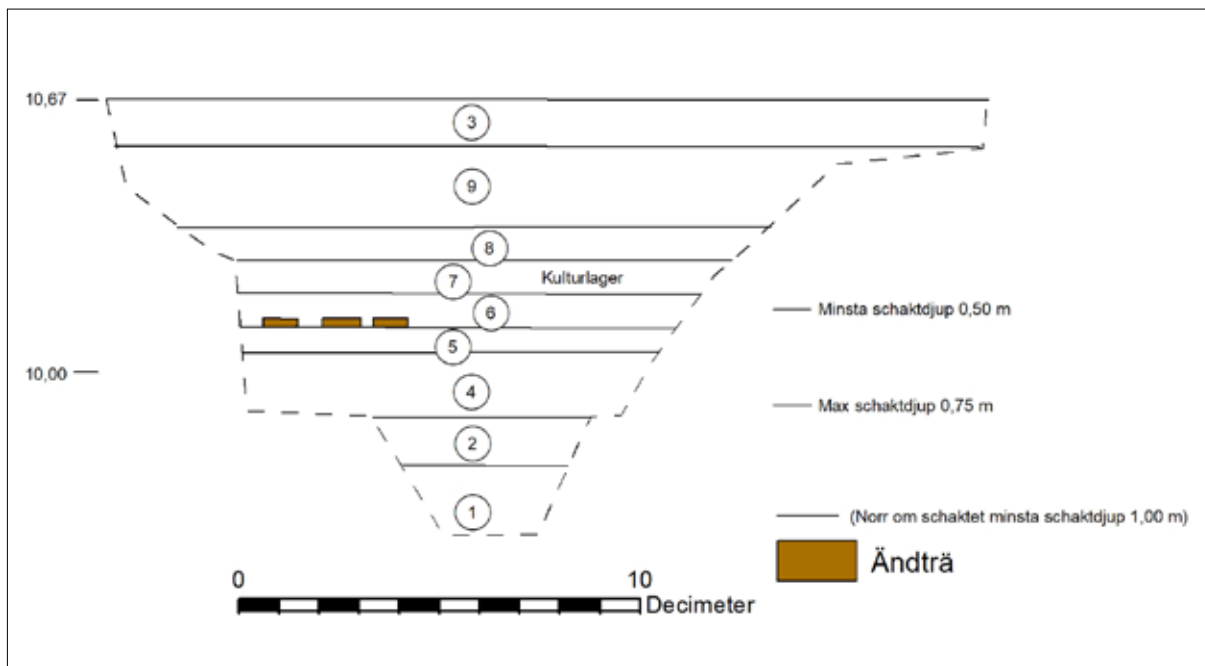
Fynd: –

Preliminär datering: Svårbedömt. Lager 6 och 7 kan vara 1714 års brand, eller branden 1500, därunder äldre lager under. ¹⁴C-analyser visar att lager 1 och 2 är från 1300-talet.

Kommentarer: Brandlager, lager 7 och 8, bedömdes under fältarbetet vara 1714 års brand, men kan alternativt vara branden 1500.

Från sektion 35, lager 2, ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 8). Provet dateras 1311–1422 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 55,2 % sannolikhet att provet dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 42b och 140). Från sektion 35, lager 1, ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 9). Provet dateras till 1295–1396 e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 57,8 % sannolikhet att provet dateras till 1330–1396 e.Kr. (figur 42b, 139 och tabell 3).

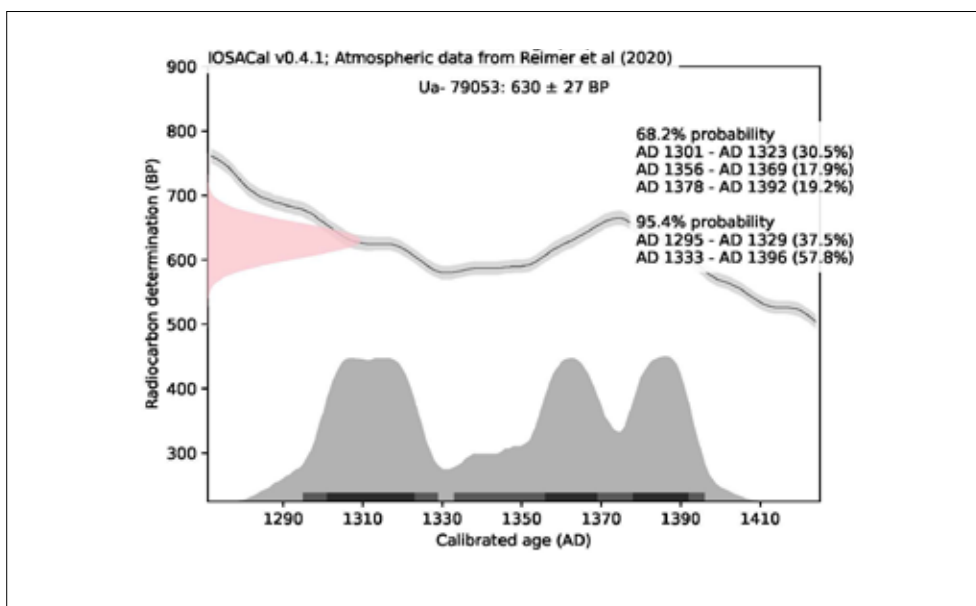
Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras.

Figur 138. Sektion 35 sedd från sydöst. Lager 7 och 8 är brandlager, möjligtvis 1714 års brand, eller branden 1500. I botten av lager 6 ses bränt ändträ som kan vara del av trægolv, eller möjligen del av taket till ett hus. Från lager 1 och 2 togs ¹⁴C-prov. Skala 1:20.

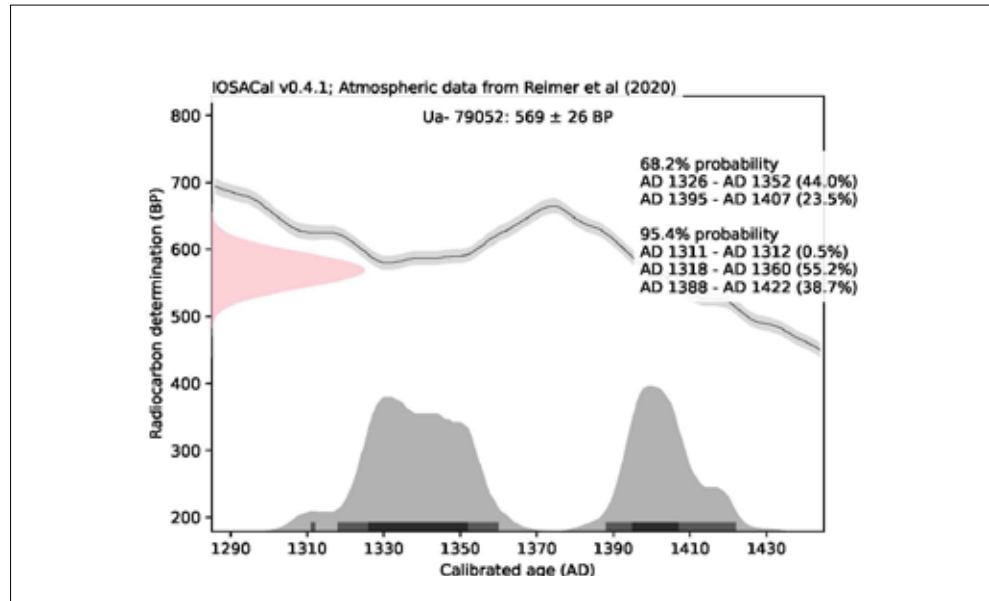
Lagerbeskrivningar:

1. Rödbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av förmultnat organiskt material och träflisor. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov.
2. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor och små stenar. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov.
3. Asfalt.
4. Mörkbrun lerblandad kulturjord med stort inslag av träflisor.
5. Brun lerblandad kulturjord med inslag av träflisor.
6. Brunsvart kol, sot, aska, fläckvis lera och inslag av tegelflisor. I botten delvis bränt ändträ som kan vara del av ett tak till ett bränt hus. Kan vara 1714 års brand.
7. Flammigt lager, brun lera, kol, sot, sand, små tegelflisor och små bitar bränd lera. Omrört brandlager.
8. Sand och stenar. Bärlager.
9. Krossade stenar och sand. Bärlager.

Figur 139. ¹⁴C-prov 9, Ua-79053, från sektion 35, lager 1.

Figur 140. ^{14}C -prov 8, Ua-79052, från sektion 35, lager 2.

Schakt 48, ingen sektion

● Grön (figur 4).
Ingen observation (kulvert).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 182 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 13 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: 0,50–0,75 meter (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 0,65 meter.

Kulturlager: –

Fynd: –

Preliminär datering: –

Kommentarer: Under asfalten grus, bärlager. Därunder i hela schaktets botten en kulvert, sannolikt en fjärrvärmekulvert.

Bedömning: Kulvert vid 0,65 meter.

Schakt 49, sektion 34

● Röd (figur 4).

Kartor

Rekonstruktion 1617: Tomt 4 (figur 32).

Karta 1688: Tomt 181 (figur 33).

Karta 1902: Tomt 14 (figur 34).

Karta nutid: Stora torget.

Schakt

Planerat djup: Mer än 1,00 meter (figur 31 och 106–107).

Grävt djup: 1,20 meter.

Kulturlager: 0,4 meter där en lera, lager 12, under det brandlager, lager 10 och 11. Där-
under ett möjligt golv, lager 9. Längre ner möjliga syllstenar, lager 4 och ett möjligt
lergolv, lager 3.

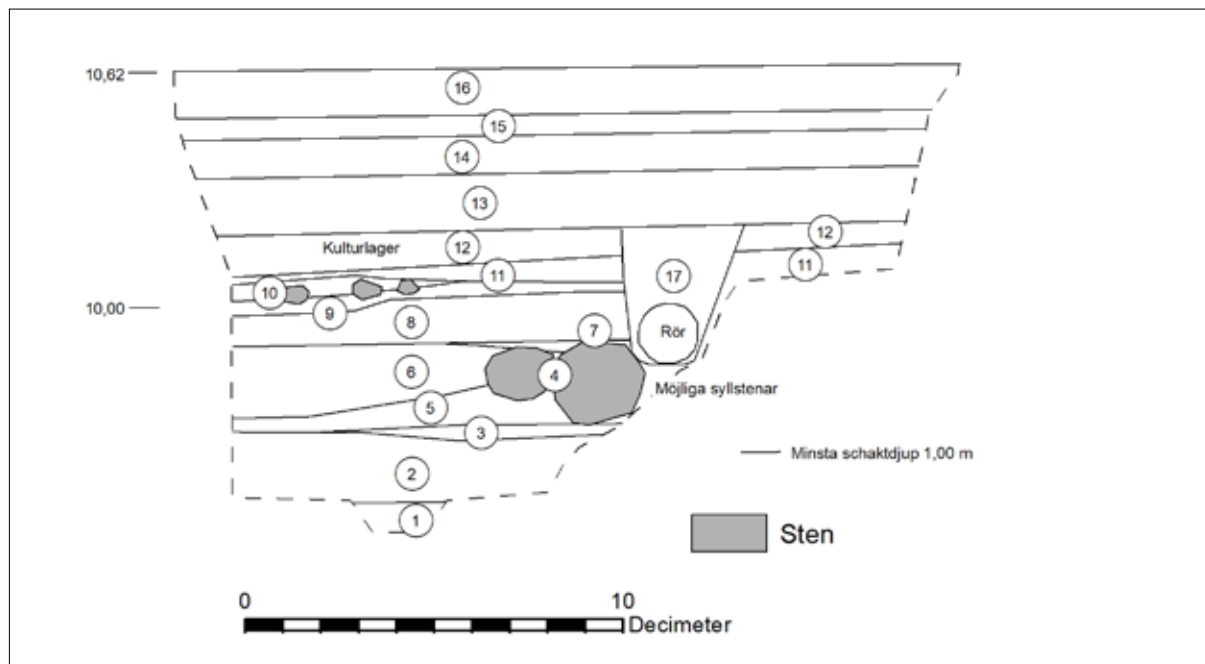
Fynd: –

Preliminär datering: Svårbedömt. Brandlager, lager 10 och 11, bedömdes under fältar-
betet vara 1714 års brand, men kan alternativt vara branden 1500. ¹⁴C-analys visar
att lager 6 är från 1300-talet.

Kommentarer: Lager 9 kan vara lergolv. Lager 3 kan vara ett lergolv och stenarna lager 4
kan vara syllstenar. Dessa stenar ligger dock högre upp i jämförelse med lergolvet och
möjligheten finns att det kan vara rester av två olika hus, alternativt har lager 5 varit
ett stampat golv i huset.

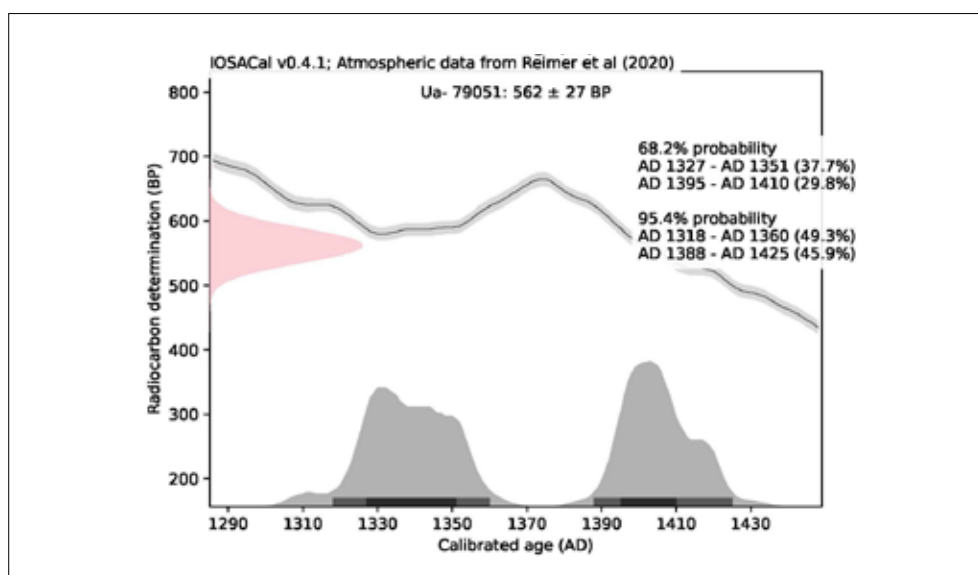
Från sektion 34, lager 6, ¹⁴C-daterades en liten träpinne (prov 7) till 1318–1425
e.Kr. (kal. 2 sigma) och inom det intervallet är det 49,3 % sannolikhet att provet
dateras till 1318–1360 e.Kr. (figur 42b och 142 och tabell 3).

Bedömning: Planerad schaktning kan inte genomföras, minst två hus på varandra.

Figur 141. Sektion 34 sedd från sydöst. Lager 3 är ett möjligt lergolv. Lager 4 är möjliga syllstenar och på dem finns förmulnat trä som kan vara rester av en syllstock. Lager 9 är ett möjligt lergolv. Lager 10 och 11 är brandlager till ett hus som möjligen brann 1714. Från lager 6 togs ett ¹⁴C-prov. Skala 1:20. Lagerbeskrivningar:

1. Mörkbrun lerblandad kulturlager med inslag av träflisor och tegel. 2. Mörkbrun/röd lerblandad kulturlager med stort inslag av träflisor, ca 30%. Kan ha tillkommit vid husbyggnation. Enstaka läderspillbitar. 3. Grå kulturlagersblandad lera. Möjligt lergolv. 4. Stenar, möjliga syllstenar. 5. Mörkbrun lerblandad kulturlager med stort inslag av träflisor, djurben och stänk av blågrå lera. 6. Mörkbrun lerblandad kulturlager med stort inslag av träflisor och kolstänk. Från lagret togs ett ¹⁴C-prov. 7. Rödbrun förmulnat organiskt material, trä. Kan vara rest av syllstock.	8. Mörkbrun och svart lerblandad kulturlager med stort inslag av träflisor och stort inslag av sot. 9. Gråbrun lera. Möjligt golv. 10. Sand och tre stenar. Troligen takstenar som hållit tak-täckningen på plats. Stenarna var ej eldpåverkade. 11. Svart kol och sot, bränd gulorange sand. Brandlager till hus. Sannolikt 1714 års brand. 12. Ljus brun lera. 13. Sand. Bärlager. 14. Grus. Bärlager. 15. Sand. Bärlager. 16. Asfalt. 17. Mörkbrunsvart kulturlager. Omrörd fyllning av kulturlager ovanför ett rör.

Figur 142. ¹⁴C-prov 7, Ua-79051, från sektion 34, lager 6.

Bilaga 2. Fyndtabell

Fynd nr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, g	Antal	Antal. fragm.	Fynd-omständighet
1	Gryta	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av ben med ljusbrun glasyr ned sprickor i glasyren.	54	1	1	Schakt 22, sektion 6, lager 2
2	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Bottenkantbit med invändig vit pipleredekor.	5		1	Schakt 16, sektion 15, lager 10
3	Gryta	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av ben.	24	1	1	Schakt 9, sektion 25, lager 5
4	Fat	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av fat. Mynningsbit med ljusgrön glasyr med brun vågbandsdekor.	21	1	1	Schakt 37, sektion 27, lager 4
5	Kärl	Glas	Grön glasmassa med ojämn yta med luftbubblor i glaset. Kärlet är möjligen del av en butelj.	8	1	1	Schakt 36, sektion 28, lager 2
6	Fat	Bränd lera	Yngre rödgods. Fat med brun glasyr samt hemrad grön glasyr och glaserad med hemrad vit pipleredekor.	99	1	11	Schakt 30, sektion 31, lager 10
7	Fat	Bränd lera	Yngre rödgods. Fat med brun glasyr med gul pipleredekor.	61	1	2	Schakt 30, sektion 31, lager 10
8	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Skål med utvändig rödbrun glasyr, spår av glasyr på insidan	6	1	1	Schakt 45, sektion 37, lager 3
9	Gryta	Bränd lera	Yngre rödgods. Gryta med rödbrun glasyr. I raseringslagret på husgrunden.	3	1	1	Schakt 40, sektion 42, lager 6
10	Gryta	Bränd lera	Yngre rödgods. Gryta med rödbrun glasyr invändigt och drejfåror utvändigt. I raseringslagret på husgrunden.	2	1	1	Schakt 40, sektion 42, lager 6
11	Kakel	Bränd lera	Del av kakelugn med utvändigt vit krackelerad glasyr. I raseringslagret på husgrunden.	42	1	1	Schakt 40, sektion 42, lager 6
12	Kritpipa	Bränd lera	Två delar av skaft. I lager avsatt då huset var i funktion.	9	1	1	Schakt 40, sektion 42, lager 5
13	Skål	Bränd lera	Rödbrun glasyr med utvändigt pipleredekor. I raseringslager till hus	20	1	1	Schakt 41, sektion 41, lager 12
14	Kakel	Bränd lera	Del av kakelugn med utvändigt vit glasyr. I raseringslager till hus.	1	1	1	Schakt 41, sektion 41, lager 12

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av ¹⁴C datering av trä från KM21142, Stora Torget Västerås, Västmanland. (p 4292)

Förbehandling av trä:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ¹⁴C-innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ V-PDB	¹⁴ C ålder BP
Ua-74211	Prov1 KM21142 Stora Torget Västerås	–26,0	809 ± 28
Ua-74212	Prov2 KM21142 Stora Torget Västerås	–26,0	580 ± 28
Ua-74213	Prov3 KM21142 Stora Torget Västerås	–27,2	429 ± 28

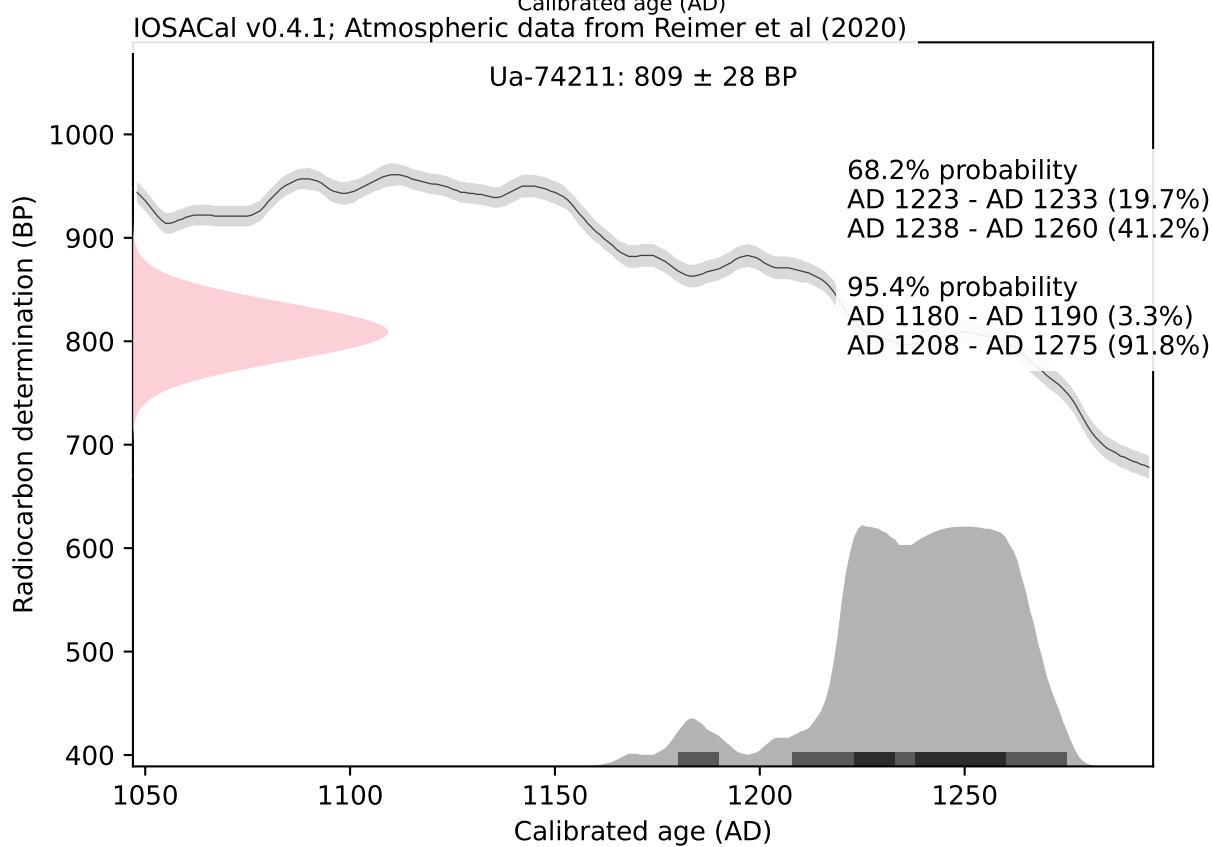
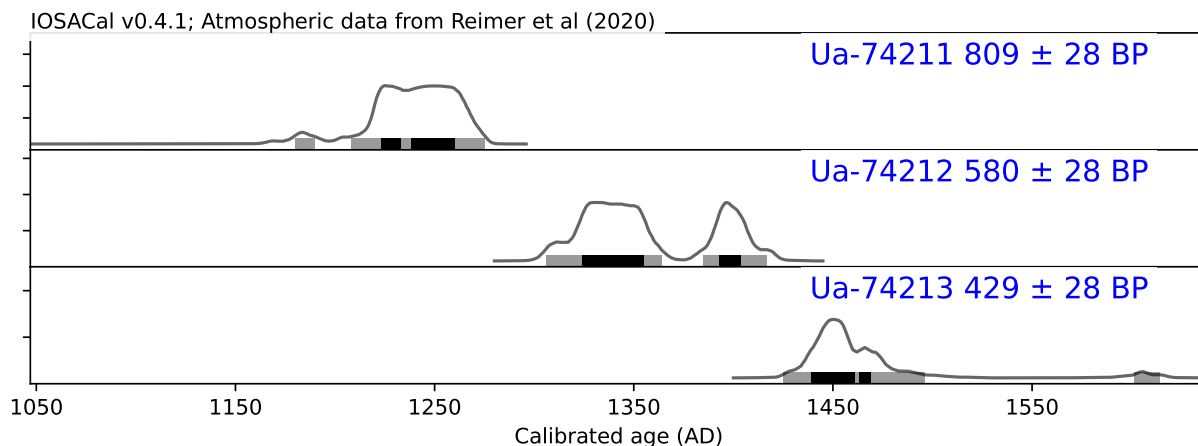
Med vänliga hälsningar

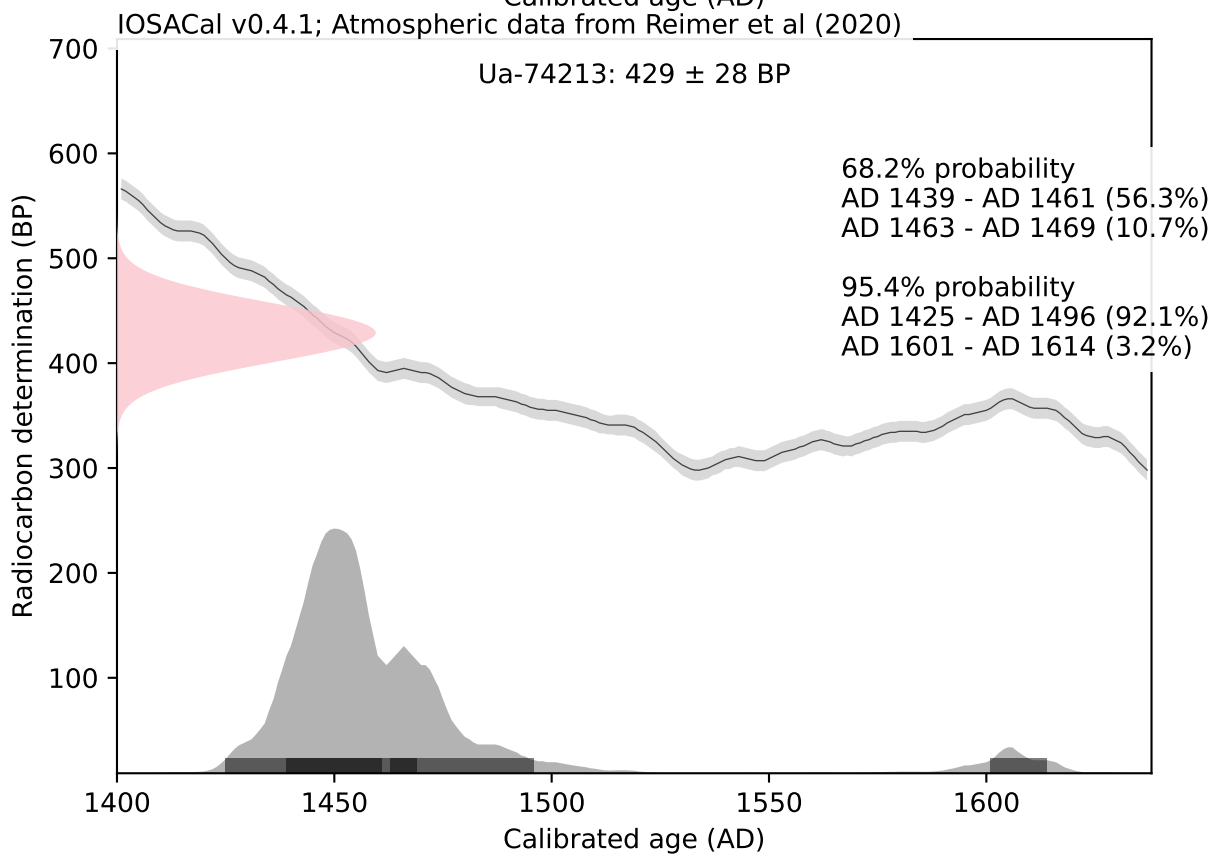
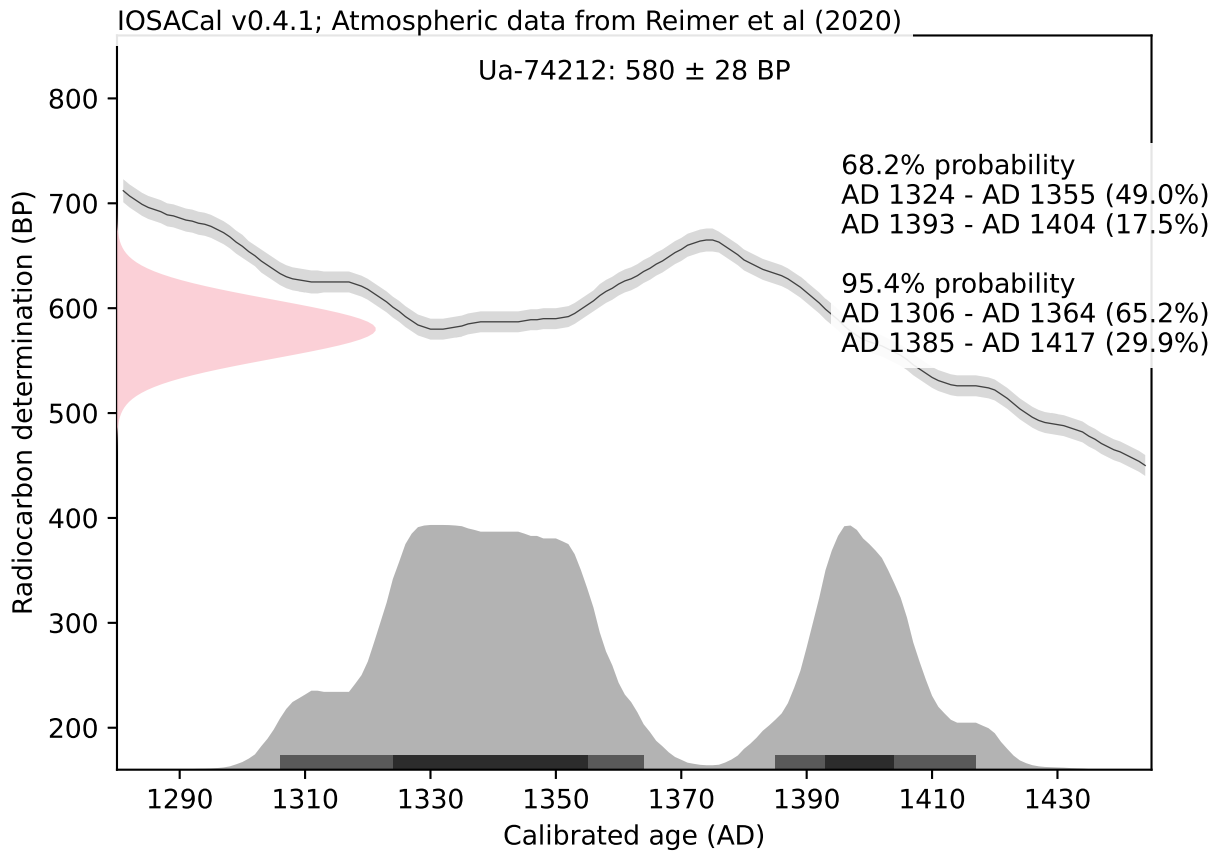
Lars
Beckel

Elektroniskt undertecknad
av Lars Beckel
Datum: 2022.05.18
13:11:04 +02'00'

Lars Beckel/Daniel Primetzhofer

Kalibreringskurvor

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2023-07-17

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av ^{14}C datering av obrända ben och trä från KM23016, Stora Torget, Västerås, Västmanland. (p 5195)

Förbehandling av obrända ben:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. 0.1 % NaOH tillsätts (30 min, rumstemperatur).
6. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ^{14}C -bestäms i acceleratoren förbränns till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

Förbehandling av trä:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella förorenings inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\%$ V-PDB	¹⁴ C ålder BP
obrönt ben			
Ua-79048	prov 4 sektion 41 lager 3	-22,1	561 ± 29
Ua-79049	prov 5 sektion 39 lager 4	-21,7	683 ± 29
trä			
Ua-79050	prov 6 sektion 38 lager 7	-25,5	614 ± 27
Ua-79051	prov 7 sektion 34 lager 6	-26,7	562 ± 27
Ua-79052	prov 8 sektion 35 lager 2	-23,7	569 ± 26
Ua-79053	prov 9 sektion 35 lager 1	-27,2	630 ± 27
Ua-79054	prov 10 sektion 36 lager 9	-23,5	585 ± 27

Med vänliga hälsningar

Maximilian Maximilian Schmidt
 2023.07.19
Schmidt 10:31:54 +02'00'

Maximilian Schmidt/Daniel Primetzhofer

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2023-07-17

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av isotopanalys av obrända ben från KM23016, Stora Torget, Västerås, Västmanland. (p 5195)

Förbehandling av obrända ben:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. 0.1 % NaOH tillsätts (30 min, rumstemperatur).
6. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ¹⁴C-bestäms i acceleratoren förbränns till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{15}\text{N}\text{‰ AIR}$	C:N
Ua-79048	prov 4 sektion 41 lager 3	6,9	3,1
Ua-79049	prov 5 sektion 39 lager 4	6,1	3,1

Med vänliga hälsningar

Maximilian Maximilian Schmidt
2023.07.19
Schmidt 10:32:02 +02'00'

Maximilian Schmidt/Daniel Primetzhofer

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

